

Omladina

*Nova generacija
za novo Kosovo*

IZVEŠTAJ HUMANOG RAZVOJA

2006

KOSOVO 2006

Nova generacija za novo Kosovo

IZVEŠTAJ HUMANOG RAZVOJA

2006

"Stavovi izneseni u ovoj publikaciji su stavovi autora i ne predstavljaju nužno stavove Ujedinjenih Nacija - Programa za Razvoj (UNDP) ili USAID-a.

U ovom izveštaju, "Kosovo" predstavlja teritoriju pod upravom UN-a shodno Rezoluciji 1244 Saveta bezbednosti UN-a.

Objavlјivanje Izvestaja Humanog Razvoja - Kosovo 2006, je koofinansiran od strane UNDP-a i USAID-a.

Prevod:

'Sluzba za prevod i interpretaciju u konferencijama"

Urednik izdanja na engleskom jeziku:

Jeffrey Arthur Hoover

Produkcija: Rrota, www.rrota.com

Umetnički Direktor: Visar Ulaj

Obrada: Arbër Matoshi

Korab Etemi

Naslovna strana: Kushtrim Balaj

Slike: Afrodita Bytyçi

Štampano: Grafika Rezniqi - Priština, Kosovo

Zahvalnica

Stručni Konsultanti:

Dr. Ylli Çabiri i Dr. Lindita Xhillari iz Centra za Promovisanje Ljudskog Razvoja, i saradnici ovog Centra.

Autori Priloga:

Stručnjaci iz 'Integra Consulting' i Dr. Ekrem Beqiri-Institut Riinvest.

Recenzenti:

Dukagjin Pupovci-Centar za Kosovsko Obrazovanje, Burim Leci-Odsek Mladih iz Ministarstva za Kulturu, Omladinu i Sport, MA.Sabri Kicmari- Predavač u Odseku za sociologiju na Prištinskom Univerzitetu, Andrey Ivanov, UNDP Bratislava Regionalni Centar (BRC), Elena Danilova, UNDP Bratislava Regionalni Centar (BRC), Maike Verhagen-Organizacija za Evropsku Bezbednost i Saradnju, Valli Corbanese i Gianni Rosas-Međunarodna organizacija za Rad.

Posebne zahvalnice:

Remzi Salihu-Ministarstvo Obrazovanja, Nauke i Tehnologije, Lemane Hatashi- Ured Premijera KDSP-Sekretarijat, Bashkim Bellaqa- Zavod za Statistiku Kosova, Ilir T. Berisha-Zavod za Statistiku Kosova, Ylber Shabani-Ministarstvo za rad i socijalnu dobrobit, Sihana Xhaferi-Kosovska Fondacija za Otvoreno Društvo, Salih Morina-Ministarstvo za Kulturu, Omladinu i Sport, Piotr Uhma-Organizacija za Evropsku Bezbednost i Saradnju, Fatmir Hoxha-Ministarstvo za Kulturu, Omladinu i Sport, Blerim Azizi-Mreža Mladih Kosova, Dritan Shala-Koordinator Sekretarijata PKVR 2007-2010 – Odsek Mladih, Ministarstvo za Kulturu, Omladinu i Sport, Alban Krasniqi- Mreža Mladih Kosova i Vasa Pavić - CARE - Srbija.

Staf UNDP na Kosovu:

Nora Ahmetaj-Koordinator projekta
Mytaher Haskuka-Programski Analitičar

Kao is svi učesnici u organizovanim radionicama, u omladinskim centrima na Kosovu.

Radionica u Peći

Anduen Krasniqi, Arton Muhaxheri, Ganimete Ramaj, Valdet Balaj, Regje Mulaj, Sahit Kandić, Lirije Demiraj, Fatos Fetahaj, Shkodran Mavraj, Hysen Nikqi, Valon Mavraj, Ibrahim Mulaj, Luan Hasanaj, Mehmet Mehmetaj, Tahire Gashi, Zymer Asani, Gjylfidane Sylaj, Haxhi Raci, Shemsije Seferi, Valon Loxhaj, Armend Vuthaj, Pal Marku, Burim Qelaj, Driton Zeqiraj, Gazmend Blakaj

Radionica u Đakovici

Berat Thaći, Memli Doli, Arbër Xharra, Besart Malaj, Egzon Alickaj, Avdyl Mehmetaj, Jorinda Gacaferi, Besjana Alićkaj, Milot Lushaj, Jeton Krasniqi, Arjeta Miftari, Donika Ahmeti, Hekuran Radoniqi, Bashkim Kurti, Marina Marić, Alban Krasniqi, Ilir Cacaj, Asim Muqaj, Liridon Mazrekaj, Burim Bashaj, Ardian Dervishaj, Krenare Kastrati, Kushtrim Saraqini

Radionica u Mitrovici

Shqipe Qarkaj, Ivo Gjokić, Radojko Vlasković, Aleksandra Stojanović, Bajrusha Kosumi Mehmet Çollaku, Naim Murati, Nehat Jusufi, Liridon Beqiri, Behxhet Maliqi, Adem Hajzeri, Vesna Ordić, Valbonë Shala, Bashkim Pacarizi, Ardit Hamiti, Miranda Ibishi, Ergin Kani, Ylber Maxhuni, Vazira Bahtiri, Arjeta Miftari, Bashkim Asllani, Ukshin Feka, Burim Haxhiu, Merita Rama, Bujar Lahu

Radionica u Gnjilanu

Besim Salihu, Flamur Ismajli, Burim Korqa, Arbenita Llapashtica, Fatmire Llapashtica, Emrush Azemi, Besim Haliti, Shkëlqime Limani, Vjollca Jakupi, Arben Ramadani, Fitore Azemi, Sahit Abazi, Irfan Veseli, Mensur Morina, Shaban Terziu, Shehide Hasani, Hajrije Hasani, Jeton Biqkaj, Alban Rahmani, Naim Shaqiri, Shprese Sahiti, Muhabere Kadriu, Adnan Hoxha, Riada Maloku, Enver Këqiku, Fehmi Sylejmani, Liza Gashi, Besfort Morina, Landim Terziu, Arlind Jonuzi, Getoar Jonuzi, Fisnik Muja

Radionica u Uroševcu

Enver Kashtanjeva, Alaudin Bytyqi, Uran Zeqiri, Kushtrim Palushi, Jetullah Sulejmani Albulenë Nrecaj, Ardit Gashi, Arben Halili, Avni Raka, Rrahim Sejdiu, Majlinda Emini Baki Bakiu, Ilir Ukiqi, Sevdije Rahmani, Adnan Rexhepi, Kenan Gashi, Erton Bega Nexhmedin Loki, Selman Thaqi, Nazmi Aliu, Avni Shabani, Makfire Ramadani, Bedri Pajaziti, Florentina Ferati, Besarta Vranovci, Edmond Salihu, Armond Pajaziti, Ilir Buzhala, Shaban Shabani, Arta Ferati, Abide Osmani, Sala Kurtalipi

Radionica u Orahovcu

Mehdi Krasniqi, Edmir Mullabazi, Fesal Jusufi, Bekim Bytyqi, Hidajete Mazreku, Bashkim Bytyqi, Mejtim Bytyqi, Mensur Zena, Remzi Gashi, Dritan Kërcagu, Xhemajl Durguti, Behar Hoti, Syle Kodra, Shedad Ukaj, Mirveta Hasku, Melisa Sharku, Enis Berisha, Jetmir Berisha, Hamdi Hoxha, Feride Hoxha, Jeton Zulfaj, Afërdita Dragaj, Ermira Bekerri, Sylejman Mustafa, Sead Nuhu, Nazlije Sharku.

Srdačno zahvaljujemo: studentima Odseka za Sociologiju, treća godina studija, Filozofski Fakultet na Prištinskom Univerzitetu, kao i učesnicima u devet fokus grupe.

Skraćenice

AAP/POO	Profesionalno Obrazovanje i Osposobljavanje	MRSD	Ministarstvo za Rad i Socijalnu Dobrobit
AED-USAID	Akademija za Obrazovni Razvoj-Američka Agencija za Međunarodni Razvoj	NVO	Nevladine Organizacije
EU	Evropska Unija	MOR/ILO	Međunarodna organizacija za rad
CIK	Centralna Izborna Komisija	OEBS	Organizacija za Evropsku Bezbednost i Saradnju
CV	Curiculum Vitae/Biografija	OECD	Organizacija za Ekonomsku saradnju i Razvoj
ESI	Evropska Inicijativa za Stabilnost	OUN	Organizacija Ujedinjenih Nacija
ETF-VET	Evropska fondacija za obuku- Obuka i Osposobljavanje	PPP	Paritet Kupovne Snage
GTZ	Nemačko Društvo za Tehničku saradnju	PU	Prištinski Univerzitet
IARD	Italijanski Institut za Istraživanje Mladih (Milano)	RAE	Romi, Aškalije i Egipćani
IIEP-UNICEF	Međunarodni Institut za Obrazovno Planiranje – Dečji fond UN-a	UBP/BDP	Unutrašnji Bruto Proizvod
IKAP	Kosovski Institut za Javnu Administraciju	UNDP	Razvojni program OUN
ILJRK	Izveštaj Ljudskog Razvoja Kosova	UNESCO	Organizacija za Obrazovanje, Nauku i Kulturu u UN-u
ILJS-1	Indeks ljudskog siromaštva-1	UNFPA	Fond za Demografske Aktivnosti Ujedinjenih Nacija
ILJS-2	Indeks ljudskog siromaštva-2	UNICEF	Fond UN-a za decu
IOM	Međunarodna Organizacija za Migracije	UNMIK	Misija Privremene Administracije UN-a na Kosovu
JIE	Jugoistočna Evropa	USAID	Američka Agencija za Međunarodni Razvoj
KCSF	Kosovska Fondacija za Civilno Društvo	WB/WB	Svetska Banka
MKOS	Ministarstvo Kulture, Omladine i Sporta	ZSK	Zavod za Statistiku Kosova
MMF/IMF	Međunarodni Monetarni Fond		
MONT	Ministarstvo za Obrazovanje, Nauku i Tehnologiju		
MPF	Ministarstvo Privrede i Finansija		

Predgovor

Izveštaj o ljudskom razvoju Kosova (ILJRK 2006) je treći takav izveštaj sastavljen od Programa Ujedinjenih nacija za razvoj (UNDP) s ciljem analize političkih, ekonomskih i društvenih izazova, kao i mogućnosti Kosova. Prvi izveštaj od 2002. godine usredsredio se na pokazatelje, kao što su indeks ljudskog razvoja, indeks polnog razvoja i indeks ljudskog siromaštva. Na osnovu ovih pokazatelia, Kosovo je kategorizovano sa prosečnim nivoom ljudskog razvoja. Drugi izveštaj iz 2004. godine je prikazao podatke ljudskog razvoja na nivou opština i prvi indeks učešća, koji je prikazao nivo civilnog i političkog učešća raznih etničkih grupa po opštinama kako u urbanim, tako i u ruralnim sredinama.

Ovaj treći izveštaj se usredsredio na jednu drugu temu – na mlade Kosova. ILJRK 2006. razmatra probleme sa kojim se pripadnici ove značajne grupe stanovništva suočavaju, znakove nade za bolju budućnost i njihovo sveopšte stanje u društvu. Putem izveštaja se analiziraju problemi i mogućnosti sa gledišta ljudskog razvoja. Takođe, ovaj izveštaj stremi ka ostvarivanju tog cilja putem analize uloge mladih u razvojnim procesima u Kosovo, uključujući teme vezane za obrazovanje, zapošljavanje, donošenje odluka, civilnu koheziju i vezane za učešće u celom društvu. Ovaj izveštaj apelira na javne ustanove i vlasti da uspostave jake veze sa mladima da bi se čule i razmatrale njihove specifične brige. Takođe, putem ovog izveštaja se daju preporuke o načinu povećanja njihovog učešća u procesima monitorisanja i donošenja odluka kao i u primeni vladinih politika.

Specifičnije gledano, ILJRK 2006. preporučuje da vladini službenici, donosioci odluka i donatori sastavljaju strategije o reformi sektora obrazovanja i zapošljavanja. Takve strategije bi mogle imati jasne i merljive kratkoročne i srednjoročne ciljeve za poboljšanje škola i ostalih obrazovnih ustanova. Slično ovome, putem ovog izveštaja se preporučuje da sve vladine institucije u Kosovu sarađuju u razvoju programa predviđenih za povećavanje mogućnosti zapošljavanja za mlade. Ostale preporuke se usredsređuju na tome kako bi Kosovske institucije, sa podrškom međunarodne zajednice, mogle oceniti efikasnost vladinih inicijativa s ciljem poboljšanja života mladih, kao i vrstu podrške koje bi one mogle pružiti.

Proces istraživanja i sastavljanja ILJRK 2006. bio je veoma izazovan zbog njegove posebne strukture i metodologije koja je upotrebljena. Izveštaj ne samo da se osniva na analize kvalitativnih i kvantitativnih podataka pridobijenih od raznih izvora, nego se osnivao i na sveobuhvatnom pristupu u prikupljanju podataka. U početku se odvila jedna anketa sa 1200 ispitanika starih od 15-29 godina i odvile su se devet javnih diskusija sa fokusnim grupama, gde su učestvovali razne zainteresovane strane. Zatim, širom Kosova su se organizovali 7 radnih seminara sa mladima s ciljem saslušanja njihovih problema i predmeta debata i s ciljem ocenjivanja rezultata gore navedene ankete i debata sa fokusnim grupama. Drugi izvori kao što su radna dokumentacija i radni planovi ustanova bili su mnogo vredni tokom procesa sastavljanja ovog izveštaja. Iako su se ovi koraci pokazali veoma značajni u prikupljanju korisnih informacija i gledišta, stalni izazov tokom celog procesa je bio nedostatak detaljnih statističkih podataka kao i pristup u registrovanim podatcima i u bazama podataka. Finalni izveštaj je priznanje za mukotrpan rad i posvećenost svih onih koji su pomogli u prevazilaženju prepreka.

Ovaj se izveštaj sastavlja od nekoliko poglavlja. U prvom se poglavlju razmatraju generalne analize indeksa i veze između obrazovanja i prelaza u tržištu rada. U drugom poglavlju se analizira stanje u školskom sistemu, gde se identifikuju manjkavosti i daju se preporuke za poboljšanje, pogotovu u spremanju mladih za zapošljavanje. Treće poglavlje pokazuje kako i zašto investiranje u mlade, pogotovu u smislu kvalitenog školovanja i mogućnosti za zapošljavanje, predstavljaju direktnе investicije u smanjivanju siromaštva i u budući razvoj. I na kraju, u poglavlju četiri se razlaže tema kako bi Kosovsko društvo moglo pridobiti od

većeg učešća mladih u procesima donošenja odluka. Više učešće mladih moglo bi da osloboди njihov entuzijazam, energiju i kreativnost, koje bi doprinele odstranjivanju prepreka u ekonomskom, političkom i društvenom razvoju.

Ja bih želeo da se zahvalim svim onima koji su dali doprinos pri sastavljanju ovog izveštaja. Moje kolege u UNDP-u i ja bi želeli da se srdačno zahvalimo USAID-u - Kosovo za njihovu finansijsku podršku od koje je ovaj izveštaj i zavisio.

Frode Mauring
Rezidentni predstavnik
UNDP Kosovo

Sadržaj

Sažet prikaz	13
1. IZAZOV TRANZICIJE	21
1.1 Omladina, dvostruka tranzicija	21
1.2 Kosovo, tranzicija nakon statusa	26
1.3 Nivo ljudskog razvoja	32
1.4 Politika i prioritetne mere	34
2. PRAVO I MOGUĆNOST OBRAZOVANJA	39
2.1 Preduniverzitsko obrazovanje	39
2.2 Visoko obrazovanje	46
2.3 Ulaganja u obrazovanju mladih	49
2.4 Politika i prioritetne mere	51
3. IZ ŠKOLE NA POSAO	57
3.1 Teška tranzicija	57
3.2 Mogućnosti za zapošljavanje	58
3.3 Zabrinjavajući nivo nezaposlenosti	61
3.4 Stručno obrazovanje	66
3.5 Planovi za budućnost	68
3.6 Politika i prioritetne mere	68
4. UČEŠĆE – PRAVO I ODGOVORNOST	73
4.1 Simbolično učešće mladih	73
4.2 Društveni život u zajednici	74
4.3 Učešće u demokraciji	79
4.4 Politika i prioritetne mere	83
PRILOG 1.	87

OKVIRI

Okvir 1.1	Elementi tranzicionog perioda	21
Okvir 1.2	Ekonomска samostalnost	23
Okvir 1.3	Trgovina ljudima- najnovija opasnost tranzicije	24
Okvir 1.4	Ispovest jedne 26-godišnje devojke iz Bugarske	24
Okvir 1.5	Demokratski napredak	26
Okvir 1.6	Očekivani makroekonomski razvoj	28
Okvir 1.7	Neizvesnost doznaka	29
Okvir 1.8	Zapostavljanje statistika	30
Okvir 1.9	Grč investicija	31
Okvir 1.10	Merenje ljudskog razvoja	32
Okvir 2.1	Kvalitet ljudskog potencijala	39
Okvir 2.2	Nizak kvalitet osnovnog obrazovanja u zemljama u razvoju	42
Okvir 2.3	Dva različita pristupa o reformi kurikula	42
Okvir 2.4	Koliko je realno ocenjivanje znanja učenika?	43
Okvir 2.5	Evropska Politika o Kvalifikacijama	46
Okvir 2.6	Bolonjski Proces	47

Okvir 2.7	“...Odnosi student-nastavnik	48
Okvir 2.8	Povoljnosti za obrazovanje manjina	48
Okvir 3.1	Akcioni plan za zapošljavanje mladih na Kosovu – 2007-2010	60
Okvir 3.2	Javnoj administraciji je potrebno novo znanje	60
Okvir 3.3	Zbog čega ima tako malo radnih mesta?	64
Okvir 3.4	Plan delovanja za mlađe 2007-2010	66
Okvir 3.5	Fond za samozapošljavanje mladih u selima	66
Okvir 3.6	Neefikasnost javne službe za zapošljavanje	67
Okvir 3.7	Da li je emigriranje rešenje?	68
Okvir 4.1	Koncept učešća	73
Okvir 4.2	Ciljevi NVO mladih	75
Okvir 4.3	Šta se dešava sa NVO-ma za mlađe?	76
Okvir 4.4	Pogrešan pristup?	77
Okvir 4.5	“Institucionalni volonterizam” Kosova	78
Okvir 4.6	Misija i ciljevi Departamenta Mladih	79
Okvir 4.7	Uspešan model učešća	79
Okvir 4.8	Ciljevi politike učešća	80
Okvir 4.9	Inicijativa za zapošljavanje mladih	80

TABELE

Tabela 1.1:	Grupe uzrasta mladih u zemljama JIE.	22
Tabela 1.2:	Glavni makroekonomski pokazatelji	27
Tabela 1.3:	Obračunske vrednosti vrednost BDP BDP po glavi stanovnika	27
Tabela 1.4:	Podaci za izračunavanje indeksa Ljudskog Razvoja na Kosovu	33
Tabela 1.5:	Indeks Ljudskog Razvoja na Kosovu	33
Tabela 1.6:	Indeks Ljudskog siromaštva (ILJS-1) Kosova u %	34
Tabela 2.1:	Broj učenika u postuniverzitetskom obrazovanju po godinama	40
Tabela 2.2:	Broj učenika i škola preduniverzitetskog obrazovanja u školskoj godini 2004/2005	41
Tabela 2.3:	Stopa upisa u osnovnom obrazovanju (2003/2004)	42
Tabela 2.4:	Stopa upisa u visoko srednjem obrazovanju (2003/2004)	44
Tabela 2.5:	Upoređivanje odnosa učenik/nastavnik	44
Tabela 2.6:	Učenici srednjeg i profesionalnog obrazovanja 2002-2005	45
Tabela 2.7:	Troškovi za obrazovanje po godinama (u milionima Eura i u %)	49
Tabela 2.8:	Struktura javnih troškova za obrazovanje	50
Tabela 2.9:	Raspodela troškova prema obrazovnim nivoima, 2003	51
Tabela 3.1:	Deo mladih u tranziciji od škole do zapošljavanja	57
Tabela 3.2:	Glavni pokazatelji tržišta rada (2004)	59
Tabela 3.3:	Mladi na tržištu rada (2004)	59
Tabela 3.4:	Broj nezaposlenih i preduzeća	62
Tabela 3.5:	Nezaposlenost prema grupi uzrasta	63
Tabela 3.6:	Stepen kvalifikacija nezaposlenih	64
Tabela 3.7:	Obučavanje prema grupi uzrasta	67
Tabela 3.8:	Obučavanje po opština	67
Tabela 4.1:	Podaci učešća mladih na Kosovu	73

PRILOG 1

Tabela 1:	Geografska i etnička raspodela uzorka	87
Tabela 2:	Raspored uzorka prema etničkoj zastupljenosti i prema ruralnim i urbanim zonama (%)	87

FIGURE

Figura 1.1:	Donošenje odluka u porodici	22
Figura 1.2:	Odnosi sa roditeljima	22
Figura 1.3:	Finansijska zavisnost od porodice	23
Figura 1.4:	Kada ćete se odvojiti od roditelja?	23
Figura 1.5:	Odlučivanje o sklapanju braka	24
Figura 1.6:	Međuetnički odnosi između mlađih	25
Figura 1.7:	Fondovi za omladinsku politiku	25
Figura 1.8:	Evolucija pojedinih makroekonomskih pokazatelja	28
Figura 1.9:	Razlozi koji navode mlade na emigraciju	29
Figura 1.10:	Zemlje u tranziciji sa najviše doznaka	29
Figura 1.11:	Ekstremno siromaštvo prema grupama uzrasta	30
Figura 1.12:	Struktura prihoda u gradskim zonama	31
Figura 1.13:	Indeks dohotka u zemljama balkanskog regiona	32
Figura 1.14:	Indeks životnog veka u zemljama balkanskog regiona	32
Figura 1.15:	Indeks Obrazovanja u zemljama balkanskog regiona	33
Figura 1.16:	Razvrstavanje balkanskih zemalja prema indeksu ljudskog razvoja	33
Figura 2.1:	Percepcija o kvalitetu različitih nivoa sistema visokog srednjeg obrazovanja	40
Figura 2.2:	Učenici u srednjem obrazovanju prema pojedinim profilima	45
Figura 2.3:	Broj studenata po godinama	45
Figura 2.4:	Prijem studenata na univerzitetu	47
Figura 2.5:	Prijem uz neformalno plaćanje	47
Figura 2.6:	Kvalitet obrazovanja studenata	48
Figura 2.7:	Mogućnost zapošljavanja	48
Figura 2.8:	Struktura troškova za obrazovani sistemi	50
Figura 3.1:	Mladi koji traže poslove	57
Figura 3.2:	Poslovne aktivnosti/biznis prema broju zaposlenih	59
Figura 3.3:	Zapošljavanje mlađih po sektorima	59
Figura 3.4:	Korišćenje interneta od strane mlađih	61
Figura 3.5:	Nezaposlenost na Kosovu	62
Figura 3.6:	Nezaposleni prema etničkoj zastupljenosti	62
Figura 3.7:	Mladi nezaposleni prema polu	63
Figura 3.8:	Radna mesta po sektorima	64
Figura 3.9:	Razlozi nezaposlenosti	64
Figura 3.10:	Porodični biznis	65
Figura 4.1:	Učešće mlađih u društvenim delatnostima	74
Figura 4.2:	Uticaj na pitanja zajednica	75
Figura 4.3:	Učešće mlađih u NVO	75
Figura 4.4:	Učešće mlađih u omladinskim inicijativama	76
Figura 4.5:	Želja za učestvovanjem u NVO	76
Figura 4.6:	Rasprostranjenost Skupština opštine Mlađih	76
Figura 4.7:	Volontersko učešće	78
Figura 4.8:	Mišljenje o dobitku volonterskog rada	78
Figura 4.9:	Mišljenja mlađih o radu institucija	81
Figura 4.10:	Interesi bavljenja politikom	81
Figura 4.11:	Zastupljenost u politici	82
Figura 4.12:	Interesovanje za učešće na izborima	82
Figura 4.13:	Ocenjivanja o izbornom sistemu na Kosovu	82
Figura 4.14:	Ocenjivanja o poverljivosti medija na Kosovu	83
Figura 4.15:	Mediji i potrebe mlađih	83

PRILOG 1

Figura 1:		87
-----------	--	----

Sažet Prikaz

Uvod

Kosovo je područje sa najmlađim stanovništvom u Evropi, gde je polovina stanovništva mlađa od 25. godina života. Mladi uzrasta od 15 do 25 godina života čine 21% stanovništva. Stoga, izazovi političkog, ekonomskog i društvenog razvoja Kosova tokom ove teške tranzicije ogledaju se u tome da današnji mladi žele da sutra budu radnici, biznismeni, roditelji, građani i rukovodioци Kosova. Prema tome, Izveštaj o ljudskom razvoju¹ - Kosovo 2006. godine je fokusiran na probleme mladih, analizirajući glavne probleme sa kojima se oni suočavaju, njihovu ulogu u procesima na Kosovu i na pitanja daljeg jačanja njihovog učešća kao i njihov uticaj za napredak zemlje.

Izveštaj ima četiri poglavlja. U prvom poglavlju se govori o uzrastima mladih u uslovima tranzicije na Kosovu, ocenjujući da će svako ulaganje na mlađe podstići napredak zemlje i smanjenje nezaposlenosti.

To se može ostvariti samo uz pomoć kvalitetno obrazovanih mladih ljudi opremljenih savremenim znanjem i sposobnošću. Stoga, u drugom poglavlju se teži stavlja na prava mladih da se obrazuju sa posebnim osvrtom na stepen njihovog ospozobljavanja za budući život. U trećem poglavlju se tretiraju problemi u vezi sa prelaskom mladih iz škole na posao kao i činjenica od kojeg je značaja za zemlju kao Kosovo da svaki mladi čoveg bude u školi ili na posao. Da bi društvo moglo iskoristiti energiju, entucijazam i znanje mladih ono mora stvoriti pretpostavke kako bi mladi bili uključni u svim društvenim aktivnostima. Trenutno stanje kao i putevi za povećanje uloge mladih u društvenom i političkom životu, kao i u demokratskom napretku, analiziraju se u četvrtom poglavlju.

Izveštaj o ljudskom razvoju-Kosovo 2006 godine, je zasnovan na rezultate šire ankete sa mladima koja je sprovedena u vezi sa tematikom iz ovog izveštaja. Takođe, pitanja koja su tretirana bila su predmet rasprava za okruglim stolovima uz učešće mladih na mnogim područjima Kosova. Izveštaj je imao u vidu podatke kao i strateška dokumenta kosovskih institucija, razne studije nevladinih organizacija i međunarodnih institucija o Kosovu, kao i višegodišnje iskustvo UNDP na Kosovu.

Izveštaj o ljudskom razvoju-Kosovo 2006 godine uključuje politiku i prioritete mere koje su usko vezane sa pitanjima koja se u njemu tretiraju. Vodilo se računa da to ne budu ponovljene preporuke sa mnogih strateških dokumenata na Kosovu, već da više budu dopunske mere za uspešno sprovođenje utvrđenih reformi. Namena ovog izveštaja nije da zameni nacionalnu i sektorskiju politiku

na Kosovu, već teži da bude instrument koji će pokrenuti raspravu kod mladih, kod institucija, međunarodnih donatora, civilnog društva i medija o ovoj politici, kao i sprovođenje prioritetsnih mera.

Izazov tranzicije

Obrazovanje, zapošljavanje, zdravlje, formiranje porodice kao i uključivanje u građanskim aktivnostima su osnovni elementi prelazne dobi mladih. Menadžiranje ove tranzicije, iako se smatra da je to pitanje samih mladih, usko je vezano sa porodicom, državnim institucijama i društвом, kao i sa okruženjem i mogućnostima koje ono pruža mladima u donošenju ispravnih odluka. Mladi Kosova su tradicionalno veoma vezani njihovim porodicama tako da je i njihov prelazni period usko vezan sa profilom porodice. Domaćinstva na Kosovu su prilično velika tako da najvažnije odluke obično donose roditelji. Mladi se teško odvajaju od porodice, ne samo zbog tradicije, već i zato što su ekonomski veoma zavisni od svoje porodice, s obzirom da nemaju materijalnih mogućnosti da izgrade sopstveni život.

Tranzicija mladih u današnje vreme je dvostruka. Njihova životna tranzicija se poklapa sa teškom društvenom tranzicijom na Kosovu. Ekonomске reforme se sprovode u uslovima zaostale privrede sa skromnim javnim prihodima i rashodima i uz podršku međunarodnih donatora, koja je u zadnjim godinama znatno opala. Doznake naših emigranata, koje su do skora smatrane značajnim prilivom za Kosovo su takokođe smanjene i postale veoma neizvesne. Siromaštvo pogađa oko 1/3 stanovništva, dok 15.2% stanovništva živi u ekstremnom siromaštву.

Nejasan konačan status Kosova predstavlja jednu od ozbiljnih prepreka za ukupnu tranziciju Kosova. Privreda se nalazi u finansijskom grču, ulaganja su nedovoljna, ne postoje mogućnosti za iskorišćavanje potencijalnih izvora, nezaposlenost je velika što prestavlja najveći problem za smanjenje siromaštva. Neutvrđivanje statusa onemogućava i sprovođenje mnogih usvojenih strategija upravo zbog nedostatka finansijskih sredstava.

Ovo stanje umnogome otežava i proces ljudskog razvoja. Kosovo je na posljednjem mestu u regionu Balkana što se tiče indeksa prihoda i životnog veka. Kao posledica toga, vrednost indeksa ljudskog razvoja u 2006 godini beleži blagi rast u odnosu na 2002 godinu.

U uslovima ovako kompleksne tranzicije, stvaranje mogućnosti za omladinu da aktivno učestvuje u svestranom preobražaju zemlje ostaje glavni cilj višesektorskog razvoja Kosova. Da bi se to postiglo, pored

mera za povećanje ekonomskog razvoja Kosova putem pospešivanja reformi, neophodne su i posebne mere kako bi se stvorili uslovi da svaki mladi čovek bude u školi ili se zaposli.

Pravo i mogućnost zapošljavanja

Politička zbivanja tokom '90 godina umnogome su uslovili proces obrazovanja na Kosovu, čime su prouzrokovali znatno zaostajanje u ekonomskom razvoju. Nakon 1999. godine započele su prve reforme za promenu ovog stanja, koje su se primenile u svim stupnjevima obrazovnog sistema. Iako statistički podaci ne oslikavaju pravo stanje iz kojeg se može prosuditi o stepenu interesovanosti mlađih da nastave dalje obrazovanje, procenat upisa je veoma visok u obaveznom obrazovanju, ali se smanjuje u srednjem, a pogotovo u visokom obrazovanju. Razlozi za ovakav pad interesovanja su mnogobrojni. Međutim, loše ekonomsko stanje, nedostatak motivacije učenika za pohađanje nastave, nepovoljni uslovi i udaljenost škola, posebno kada su u pitanju devojke, nasleđena tradicija u našim porodicama, imaju najveći uticaj na mlađe da odustanu od pohađanja nastave u srednjem obrazovanju. Teška ekonomска situacija i veoma ograničen prijem na Prištinskom univerzitetu su glavni razlozi za tako mali broj upisanih na ovom Univerzitetu. S obzirom da su 2/3 mlađih zainteresovanih za upis lišeni prava upisa na Univerzitetu, time su stvorene mogućnosti za razne manipulacije prilikom prijema kroz poznanstva ili neformalnim plaćanjima.

Reforma obrazovnog sistema se ostvaruje u veoma teškim finansijskim uslovima. Naglo smanjenje donatorskih doprinosa nije se moglo izbalansirati povećanjem doprinosa iz Konsolidovanog budžeta Kosova. Najveći deo sredstava usmerava se za plate zaposlenih u obrazovnom sistemu, tako da budžetska sredstva više omogućavaju preživljavanje nego određeni razvoj ovog sektora.

U ovim okolnostima neophodna je veća odgovornost društva i faktora odlučivanja po pitanju obrazovanja mlađih. Obrazovanje mlađih ne treba posmatrati prosti kao njihovo pripremanje za tržište rada i kao njihovu odgovornost, odgovornost njihovih porodica i pojedinih institucija. Znanje oslikava opštu emancipaciju društva jedne zemlje, stoga obrazovanje omladine treba, pre svega, posmatrati kao pitanje od nacionalnog značaja.

Iz škole na posao

Mlađi se nalaze u prolazno doba iz škole na tržište rada. Njihovo se zapošljavanje po prvi put uslovljana nepovoljnim kvalitetom školovanja, niskom potražnjom na tržištu rada za radnom snagom i velikom potrebotom

mladih za zapošljavanje. Mogućnosti za zapošljavanje su ograničene zbog veoma sporog razvoja privatnog preduzetništva. Zbog ograničenih kapaciteta mogućnosti za zapošljavanje na javnoj administraciji, teško se dobija posao, a izbog opreznosti donosiocih odluka i nedostatkom rigoroznih i transparentnih procedura tokom rekrutacije. Mlađima koji se zaposle u administraciji stvaraju uslovi za rad, ali su veoma malo uključeni u postupku odlučivanja. Ovi mlađi ističu da je u javnoj administraciji potreban novi pristup, sa naprednim radnim metodama i da se u procesu odlučivanja uključi što veći broj ljudi. Naravno, jedino mlađi kadrovi mogu dovesti do novog načina rada i pristupa.

Zbog ovih ograničenja na tržištu rada, nezaposlenost mlađih stalno raste, posebno kod ženske omladine. Trenutno je na Kosovu za jedno radno mesto 530 nezaposlenih koji su prijavljeni u biroima zapošljavanja. Politika povećanja zapošljavanja usredsređena je na podsticaj razvoja biznisa i opremanje mlađih novim znanjem koje je u skladu sa potrebama i zahtevima tržišta rada. Podsticanje preduzetništva ocenjuje se, takođe, kao značajna mogućnost za veće zapošljavanje, ali je za to neophodna odgovarajuća zakonska regulativa. Iako oko polovina ukupnog broja mlađih živi na selu, broj zaposlenih u poljoprivredu je veoma mali. Veoma spori razvoj poljoprivrede u odnosu na ostale sektore privrede kao i pad interesovanja mlađih da rade u poljoprivredu su neki od razloga ovog stanja.

Stručno ospozobljavanje smatra se mostom između škole i posla kao mera koja će olakšavati zapošljavanje mlađih. I pored poboljšanja u ovom sektoru, kapaciteti za obuku su veoma ograničeni u odnosu na potrebe, tako da prevashodan cilj sistema za stručno ospozobljavanje nije rezultat već broj obučenih osoba, bez jasne vizije da li će se nakon te obuke moći zaposliti ili ne.

Za podsticaj zapošljavanja mlađih izrađena su razna strateška dokumenta. Neophodno je da ona budu u skladu sa Finansijskim okvirom srednjoročnih troškova koji je pripremilo Ministarstvo za privrednu i finansije. Bez ove koordinacije ova dokumenta se ne mogu finansirati iz Kosovskog budžeta, pa se može dogoditi da ostanu samo mrtvo slovo na papiru.

Učešće – pravo i odgovornost

Uticaj kosovskih mlađih na institucije koje odlučuju o njihovoј sudbini i dalje je veoma mali. Do toga dolazi s obzirom da institucije ne osećaju potrebu da se u postupku donošenja odluka uključe i mlađi, ali i zbog činjenice da i sami mlađi uključivanje u tom procesu ne smatraju kao građansku odgovornost.

Nedovoljno aktivno angažovanje mlađih u ovom procesu

usko je vezano i činjenicom da su mlađi uzrasta 15 -19 godina zaokupljeni školom, a oni uzrasta 20-25 godina, kako da što pre dođu do radnog mesta. Oni su uglavom zainteresovani kako da reše glavni životni problem, tako da su mnogo manje zainteresovani za druge aktivnosti. S druge strane, mladima ovih uzrasta nedostaje adekvatna kultura za angažovanje u građanskim aktivnostima, jer u školi nisu stekli takva saznanja a porodica nema značajnog uticaja na njih u prilog takvog angažovanja.

Nedovoljna kultura za uključivanje u ovim aktivnostima kao i negativan uticaj porodice u tom aspektu čine da uticaj mlađih u zajednici kojoj pripadaju bude sasvim mali. I u nevladinim organizacijama njihovo je učešće minimalno, jer nisu uvereni da će imati neku korist od projekata ovih organizacija. Ova činjenica trebalo bi da zabrinjava i same NVO, tako da se može raspravljati o njihovoj efikasnosti, kapacitetima za upravljanje i javnosti u radu.

Omladinski centri izgrađeni sa velikim entuzijazmom nakon 1999 godine uz podršku međunarodnih donatora, godinama su odigrale značajnu ulogu za uključivanje mlađih u zajedničkim delatnostima. Sadaj je taj entuzijazam opao, delatnost tih centara je ograničen a mnogi od njih su već zatvoreni. Razlog tome je što niko ranije nije mislio o njihovoj postojanosti i da ne mogu zadugo opstati bez doprinosa donatora koji su ih formirali.

Kosovo ima veoma uspešno iskustvo u volunterskom radu, ali je to sada u opadanju, posebno kod mlađih. Danas, u mirnodobskim uslovima, nedostaju mnogi motivacioni elementi iz vremena pre 1999 godine, ponajviše osećanje ugroženosti društva. Društvo nije vodilo dovoljno računa

da se ovo iskustvo sačuva i prenosi na mlađe. Prema tome mlađi veoma malo poznaju volunterstvo i često ga zamišljaju više kao vaspitnu nego društvenu aktivnost koja doprinosi razvoju zajednice.

Takođe, i učešće mlađih u politici je ograničeno i o tome oni imaju različito mišljenje. Neki zamišljaju učešće u politici kao posvećenost, gubljenje vremena i lično porodično požrtvovanje. Drugi je smatraju ličnom ambicijom za stvaranje karijere u čemu je dobit osnovni motiv. Ova percepcija najvećeg broja mlađih negativno utiče na njihovo opredelenje da se uključe u političkom životu Kosova. S druge pak strane, mlađi nemaju adekvatan pristup u donošenju političkih odluka i zbog toga se osećaju zapostavljenim.

Korišćenje prava glasa je jedan od oblika učešća mlađih u demokratskom životu. U ovom aspektu Kosovo se do negde razlikuje od ostalih zemalja u tranziciji. Učešće mlađih na izborima je veća, dok se za naredne izbore pokazuje još veće interesovanje

Za povećanje građanske odgovornosti mlađih potrebno je preduzeti određene mere, poševši od škole, kako bi se podstaklo veće angažovanje u ovom aspektu. Donošenje odgovarajućeg zakonodavstva za utvrđivanje mehanizama za veće uključivanje mlađih u procesu odlučivanja doprinelo bi mnogo plodnijem dijalogu sa mlađima. Veće uključivanje mlađih u postupku nadgledanja i sprovođenja utvrđene politike o ovim pitanjima, takođe bi pomoglo institucijama da bolje usmere svoju aktivnost u cilju većih rezultata u saradnji sa mlađima.

INSTITUCIONET E PËRKOHSHME TË VETËQEVERISJES
PRIVREMENE INSTITUCIJE SAMOTJPRAVLJANJA
PROVISIONAL INSTITUTIONS OF SELF-GOVERNMENT

ZYRA E KRYEMINISTRIT
URED PREMIJERA
OFFICE OF THE PRIME MINISTER

Jedno novo Kosovo za novu generaciju!

Priština još nije najizgrađeniji grad na rajonu ali nema sumnje da je Priština najdinamičniji grad Balkana. Ovu dinamiku Prištine i celog Kosova daju njeni mladi. Više od 50% naših građana su mlađi of 25 godina. Tako mlado stanovništvo predstavlja veliku radost za nas.

Vlada je odgovorna da radi da bi osigurala razvojnu perspektivu za ove mlade i jednu bolju budućnost. Ispred nas su dve opcije: da gledamo ovu mladež kako se frustrira zbog stalnog nedostatka pristupa na školovanju i na tržištu rada ili da se mobilisu svi naši resursi i putem vizionarskih i smelih politika da ostvarimo ono što je najbolje za njih.

Vlada je izabrala ovaj drugi put. Prošle godine vlada je zvanično izašla sa njenim prioritetom putem poznate "Platforme sačinjene od tri slova E", sa obrazovanjem kao esencijalnim komponentom. Angažovanje vlade se reflektiralo i u budžetu za 2007. godinu, gde su se fondovi za obrazovanje povećali za 7 miliona evra.

Vlada je takođe napravila jedan veoma značajan korak u sastavljanju dveju srednje ročnih strategija: *Kosovski plan akcije za mlade 2007-2010* i *Akcioni plan zapošljavanja mladih 2007-2010*. Zapošljavanje mladih i ojačavanje NVO'a za mlade, neformalno obrazovanje, učestvovanje i integracija mladih, obrazovanje i zdravstvena prevencija su nekoliko od polja naših aktivnosti.

Uprkos ovome mnogo problema ostaju nerazrešeni. Velika nezaposlenost je jedna od glavnih briga. Ovaj sveobuhvatni dokument koji nam UNDP pruža je jedna dobrodošla studija, koju ćemo konsultovati sa ciljem poboljšanja vladinih politika. Mi hoćemo jedno novo Kosovo za jednu novu generaciju!

Agim Çeku
Premijer Kosova

Poglavlje 1

Izazov Tranzicije

1 Izazov Tranzicije

Kosovo, područje sa najmlađom populacijom u Evropi suočava se sa izazovom teške političke, ekonomske i socijalne tranzicije. Ovo se pre svega odnosi na mlađe koji danas imaju hrabrosti da se uhvate u koštač sa njihovom životnom tranzicijom kao budući radnici, poslovni ljudi, roditelji, građani i rukovodioci Kosova. Investirati danas u mlađe znači podstići ekonomski i socijalni napredak zemlje i smanjiti siromaštvo na Kosovu.

1.1 Mladost, dvostruka tranzicija

Životna tranzicija

Mladost je period prelaska sa detinjstva na adolešenciju kroz proces intenzivnih fizioloških, psiholoških, socijalnih i ekonomskih promena u otkrivanju sopstvenog integriteta. Sa zdravstvenog aspekta, mladost predstavlja i početak fizičke zrelosti i to uzrasta od 10 do 16 godina. Sa socijalnog aspekta mladost karakteriše sticanje određenih svojstava adolešencije i to okončanje školovanja, zapošljavanje, brak i druge promene koje obično nastupaju nakon dvadesetih godina života. U ovo doba čovek stvara svoj identitet kao ličnost, počinje da biva prihvaćen i van svoje porodice i da komunicira i sa širom zajednicom. Stoga je mladost više stadium života nego uzrasta koje je poznato i kao period velike energije, entuzijazma i ljudskog stvaralaštva.

Do navršavanja 15 godina života mlađi su uglavnom fokusirani na učenje kako bi stekli osnovno obrazovanje. U ovo doba oni se nalaze pod nadzorom i odgovornošću svojih roditelja koji vode računa o svim njihovim potrebama i da oni samo moraju biti dobri učenici, poslušna i dobro vaspitana deca. Školovanje traje do navršavanja 18 - 20 godina, ali u ovo životno doba počinje postepeni prelazak sa učenja na zapošljavanje i rad, koji poprima sve veći značaj. Nakon završetka osnovnog obrazovanja nastupa doba donošenja odluke da se nastavi dalje školovanje u srednje i visoko obrazovanje, stupanje na tržište rada i stvaranje porodice. U ovom periodu mlađi počinju ostvarivati svoja građanska prava preko učešća na izborima, u međuvremenu mlađe žene počinju razmišljati kako će postati majke. Mlađi uzrasta 20 – 24 godina sve više počinju razmišljati o zapošljavanju i stvaranju porodice.

Omladina Kosova doživljava svoju životnu tranziciju u uslovima ekonomske i socijalne tranzicije Kosova. Kao dvostruka tranzicija, ona se ostvaruje u vreme kada zemlja prolazi kroz velike poteškoće što od mlađih zahteva mnogo

energije. Međutim, to ujedno stvara veće mogućnosti mlađima da odigraju mnogo važniju ulogu u budućem ukupnom razvoju Kosova.

Uzrast mlađih

U mnogim se zemljama uzrast mlađih utvrđuje zakonom, jer se to odnosi na period u kome se čovek smatra odgovornim za svoje postupke i kada određene grupe uzrasta mogu imati koristi od podrške koju država pruža mlađima. Stoga se uzrast mlađih razlikuje od zemlje do zemlje u zavisnosti od opredeljenja pojedinih zemalja.

Donja granica uzrasta mlađih obično je između 12-18 godina, dok je gornja granica između 24 – 30 godina. Program Ujedinjenih Nacija o Mlađima, mlađima se smatraju osobe uzrasta između 15-24 godina, dok Svetska Zdravstvena Organizacija i UNICEF smatraju da su mlađi osobe uzrasta od 10-24 godina zbog toga jer brojne politike koje utiču na mlađe, se vrlo često neophodno preduzimaju počevši od uzrasta 10 godina.

Okvir 1.1

Elementi tranzicionog perioda

Školovanje, zapošljavanje, zdravlje, stvaranje porodice i vršenje građanskih prava su osnovni elementi tranzicionog perioda mlađih. Rešavanje ovih problema umnogome zavisi od nivoa ekonomskog i socijalnog razvoja te zemlje. Odluke koje se donose u suočavanju sa ovim izazovima su značajne ne samo za omladinu već i za sudbinu odnosno, budućnost svake zemlje. Iako u prvi pogled izgledaju kao lične ili porodične odluke, upravljanje ove tranzicije je usko povezano sa porodicom, državom i čitavim društvom, kao i sa okruženjem i mogućnostima koje se pružaju mlađima za donošenje ispravnih odluka.

Tabela 1.1: Grupe uzrasta mlađih u zemljama JIE²

Grupe uzrasta	
Bosna i Hercegovina	14-30
Bugarska	15-25
BJR Makedonija	15-24
Kosovo	15-24
Hrvatska	15-29
Crna Gora	15-24
Moldavija	16-30
Rumunija	14-29
Srbija	15-24
Albanija	15-25

U (tabeli 1.1) prikazuje se grupa uzrasta mlađih prema postojećim odrednicama u zemljama Jugoistočne Evrope. Iako na Kosovu još nije pravno uređeno, mlađima se smatraju osobe uzrasta između 15-24 godina³.

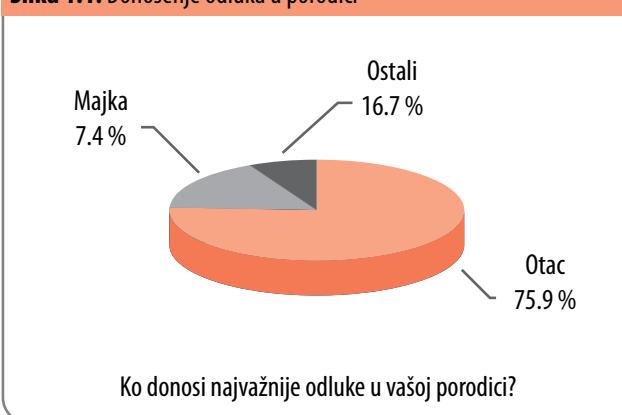
Mladi čine značajan deo populacije na Kosovo. Ukupno stanovništvo Kosova se procenjuje da je između 1.9 i 2.12 miliona, kojih stalno borave na Kosovo⁴. Albanci čine oko 88% rezidentnog stanovništva, Srbi oko 7% i ostale etničke grupe gde spadaju Bosanci, zajednica RAE (Romi, Aškalije i Egipćani) i Turci oko 5%⁵. Oko 50% celokupne populacije je ispod 25 godina, dok oko 21% celokupne populacije čine gupna doba od 14-24 godina.

Prema ovom pokazatelju, Kosovo je jedna od područja sa najmlađom populacijom u Evropi.

Odlučujuća uloga porodice

Mladi na Kosovu su tradicionalno vezani sa svojom porodicom, pa i oni koji su stekli pravo na rad. Shodno tome, mnoge karakteristike mlađih ljudi, a posebno donošenje odluka, kao najvažnija za njihovo psihološko i socijalno formiranje, usko su vezane sa društvenim profilom porodice. Za adolešente najznačajnije odluke donose njihovi roditelji ili stariji članovi porodice. Kad porastu, donošenje odluka postepeno prelazi sa roditelja i porodice na njih same. Brzina ovog procesa zavisi od porodice i od samog mlađog čoveka, ali isto tako i od nivoa razvoja društva u celini. Za devojke je za ovu tranziciju karakteristično da se samostalnost u donošenju odluka prenosi sa roditelja na budućeg muža.

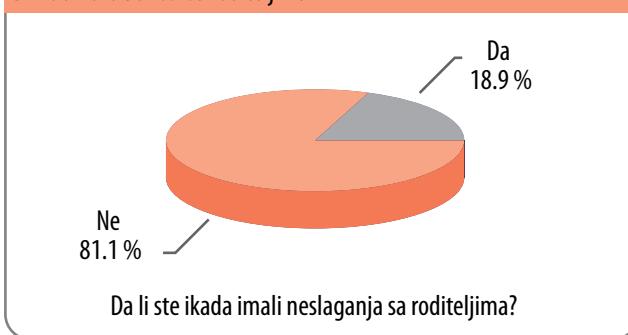
Slika 1.1: Donošenje odluka u porodici

Domaćinstva⁶na Kosovu su tradicionalno velika, neke od kojih broje i više od jedne porodice. Oko 59% imaju u najmanje 6 članova. Najbrojnije su porodice u seoskim zonama koje u proseku imaju 6.4 članova, dok oko 40% porodica ima 7 i više članova. U gradovima porodice imaju manji broj članova i samo 27% porodica imaju više od 6 članova. Domaćinstva sa samo jednom porodicom čine oko 70% ukupnog broja domaćinstava. Ostala domaćinstva imaju po dva ili više članova porodice⁷.

Glava porodice, obično je najstariji muškarac, i to je slučaj u 93% porodica, kako na selu tako i u gradovima, osim retkih slučajeva kada je na čelu porodice žena. Otac je taj koji u najvećem broju slučajeva donosi najznačajnije odluke u porodici (vidi Sliku 1.1)⁸.

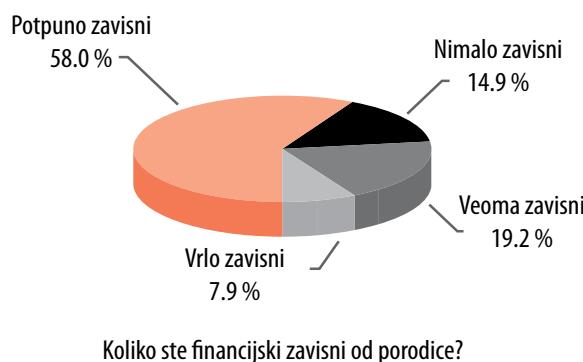
Slikaa 1.2: Odnosi sa roditeljima

Iako žive u porodicama sa više članova, uopšte uvezši, mlađi nemaju izrazitih problema sa svojim roditeljima. Oko 81% anketiranih mlađih ljudi izjavili su da nikada nisu imali velikih problema sa roditeljima (vidi Sliku 1.2)⁹. Naprotiv, oni smatraju da u krugu porodice imaju više pogodnosti nego problema i da cene žrtve koje čini porodica za njih. Stoga, mlađi uopšte su željni da nakon zapošljavanja daju svoj doprinos za porodicu kako bi se do negde odužili za ono što je ona učinila za njih, pružajući pomoć roditeljima, braći i sestrama. S druge pak strane, oni smatraju da, s obzirom da su obrazovaniji

od prethodne generacije, njihov život u okviru porodice utiče pozitivno na podizanje nivoa obrazovanja ostalih manje obrazovanih članova porodice i da je ovaj uticaj izrazitiji u seoskim porodicama¹⁰.

Slika 1.3: Finansijska zavisnost od porodice

Ipak, mladi izražavaju svoju veliku zabrinutost zbog malih izgleda za zapošljavanje na Kosovu, s obzirom da je nezaposlenost tako velika a prihodi porodice tako mali, na zaposlenog pada veliki teret da mora izdržavati čitavu porodicu čime on postaje taocem porodice i ne može slobodno planirati svoju budućnost¹¹.

Tako značajna uloga porodice usko je vezana i ekonomskom zavisnošću mlađih od porodice. Više od polovine mlađih izjavljuju da su finansijski u potpunosti zavisni od svojih roditelja i da samo 14,9% ističu da ne zavise od svoje porodice (vidi sliku 1.3). Finansijska zavisnost od roditelja je očevidna bez obzira na etničku pripadnost mlađih¹².

Odvajanje od porodice nije tako jednostavna odluka za mlađe. *Sa jedne strane*, u svesti tradicionalne kosovske porodice, roditelji se osećaju odgovornim za sve ono što je u vezi sa njihovom decom, bez obzira na životnu dobu mlađih. Oni bez dvoumljenja prihvataju bilo koju odluku koja se odnosi na život i sudbinu njihove dece. Ovo se posebno odnosi na devojke, za koje se prema tom shvatanju, žele mnogo više pažnje. Prema tome, roditelji ne prihvataju olako odlazak mlađih iz porodice u cilju samostalnog organizovanja života, posebno kada su u pitanju mlađe žene. Ipak, gradske porodice su tolerantnije u tom smislu u odnosu na seoske porodice. *S druge pak strane*, i kada roditelji odobravaju odlazak svoje dece iz porodice ponekad je to teško ostvarljivo, s obzirom da najveći broj porodica nemaju dovoljnih prihoda da ih finansijski podrže ili imaju potrebe za njihovim finansijskim doprinosom.

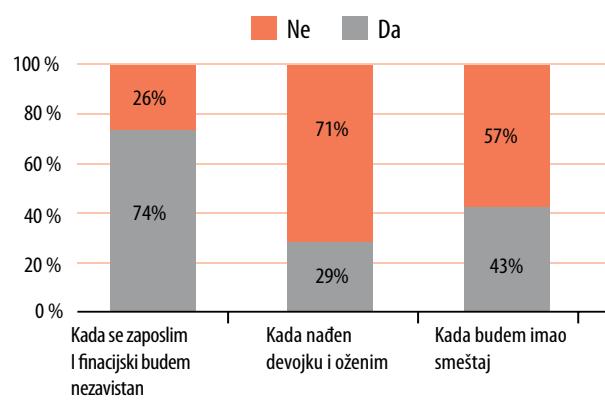
Okvir 1.2

Ekonomска samostalnost

“...živeći zajedno sa svojom porodicom, često smo lišeni mogućnosti da sami donosimo najvažnije životne odluke. Stoga sam se opredelila da živim sama i da se osećam samostalnom. To ni najmanje ne znači da ja ne poštujem svoje roditelje. Naprotiv, imam veoma dobre odnose i često se sa njima konsultujem o rešavanju mojih problema. Oni već počinju da shvate da u ovoj mojoj samostalnosti nema ničeg lošeg i u tome me podržavaju. Imam mnoge drugarice koje bi željele da žive samostalno kao i ja ali to sebi ne mogu priuštiti jer su potpuno zavisne od svojih roditelja...” – Sa rasprave za okruglim stolu sa mlađima Mitrovice, 30 novembra 2006.godine

Nisu tako česta odvajanja mlađih od svojih porodica zbog međuzavisnosti. Ipak, sve je izraženija želja mlađih za jedan takav korak. Uz razumevanje navedenih poteškoća od kojih zavisi i donošenje odluke o samostalnom životu, mlađi ističu da ekonomski rezavljivost preovladava nad svatanjima njihovih roditelja. Na pitanje, kada mislite da se osamostalite od roditelja, oko 74% mlađih je odgovorilo da će se odvojiti od svojih roditelja čim se zaposle i finansijski se osamostale, dok je samo oko 29% njih ovu odluku vezalo sa stvaranjem uže porodice (vidi Sliku 1.4)¹³.

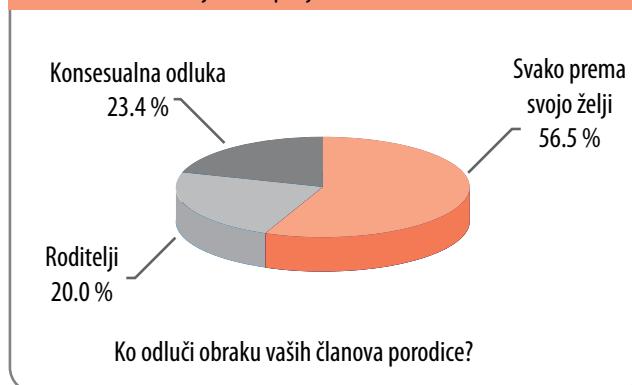
Slika 1.4: Kada ćete se odvojiti od roditelja?

U zajedničkom životu sa roditeljima njihov je uticaj presudan pa i za takve odluke kao što je brak. U svakom slučaju, mlađi smatraju da je normalno da se pre donošenja tako značajne odluke prethodno se moraju konsultovati sa svojim roditeljima. Često međutim za odluku o stvaranju porodice presudan je stav roditelja. U prilog ovoj tvrdnji govori i činjenica da je oko 20% mlađih izjavilo da su roditelji ti koji odlučuju o stupanju u brak članova porodice (vidi Sliku 1.5)¹⁴. *Ako budemo sami o tome odlučili, postavlja se pitanje kamo ćemo, nemamo ni para niti kuće, gde da se smestimo!*¹⁵.

Takva odluka roditelja, posebno u porodicama koje žive na selu, ne uvažava želju mlađih. Čak ima slučajeva da se mlađi žene, to se posebno odnosi na devojke, i bez prethodnog poznavanja budućeg bračnog druga, posebno kada je mlađi dobrog imovnog stanja i roditelji smatraju da time svojoj čerki obezbeđuju pristojne uslove za budući život.¹⁶

Slika 1.5: Odlučivanje o sklapanju braka

Na Kosovu je samo 56.5% mlađih ispitanika izjavilo da odluku o sklapanju braka donosi sam svaki član njihove porodice, dok je 23.4% mlađih izjavilo da takvu odluku donose uz pristanak svojih roditelja¹⁷. Ovi pokazatelji su niži u odnosu na takve pokazatelje u zemljama regionala. Tako, na primer, u Rumuniji oko 93% mlađih žena i 95% mlađih muškaraca uzrasta do 24 godina izjavilo da ugovarajući sami odlučuju o braku¹⁸.

Trgovina ljudima, najnovija opasnost tranzicije

Težak proces tranzicije iz škole na posao često ima negativnih posledica po život i dobrobit mlađih i vezuje se, uglavnom, nezaposlenošću i siromaštvo. Mlađi su najviše izloženi opasnostima zbog zakasnele društvene integracije, sive ekonomije, socijalne isključenosti, polne i etničke diskriminacije, konflikata, organizovanog kriminala i zbog trgovine ljudima.

Roditelji su najviše zabrinuti zbog mogućnosti da se njihova deca izlože opasnostima trgovine ljudima, zapostavljajući nastavu. Oni smatraju da je neophodno da se na decu vrši odgovarajući pritisak kako bi se ograničio njihov izlazak iz kuće, stvarajući adekvatne uslove za zabavu korišćenjem elektronskih igara i interneta ili vanškolskim kolektivnim aktivnostima¹⁹.

Trgovina mlađim ženama je jedna od negativnih pojava koja je prisutna u zemljama Jugoistočne Evrope, koje su se pojavile tokom tranzicionog perioda. Ekonomski pad, siromaštvo i velika nezaposlenost produbili još više postojeću neravnopravnost između žena i muškaraca. Socijalna i ekonomska diskriminacija stvorila je povol-

jan teren za trgovinu ženama u ovim zemljama. Organizovani kriminal na Kosovu, koji je u sprezi sa trgovinom ljudima, kako na nivou manjih grupa tako i na nivou organizovanih grupa, veoma je teško suzbiti zbog "kodeksa čutanja" tradicionalnih porodica.

Okvir 1.3

Trgovina ljudima- najnovija opasnost tranzicije

“...kada je čerka izašla prvi put sa svojim drugaricama i drugovima iz gimnazije, ograničio sam joj vreme provoda uz napomenu da se mora vratiti kući u devet sati uveče, ali se ona vratila mnogo kasnije zbog čega sam se veoma zabrinula. Sve mi je teže da je ubedim da se ona na ovaj način izlaže velikim opasnostima. Užasavaju me slučajevi trgovine mlađim ženama na Kosovu i u zemljama našeg regionala. Ovo je veliki problem ne samo za mene već i za sve roditelje poput mene...” – D. M. roditelj iz Prištine.

Do danas nema zvaničnih podataka o trgovini ženama sa Kosova već samo o trgovini ženama na Kosovu. Oko 98% ovih žena je iz zemalja Jugoistočne Evrope, a najveći broj ulazi na Kosovu iz Srbije. U Beogradu i po ostalim gradovima Srbije postoje mreže trafikanata koje povezuju ove žene sa “vlasnicima” sa Kosova. Cena za jednu devojku iznosi između 750 i 2500 Evra. Ovi takozvani vlasnici primoravaju ih da opslužuju klijente za iznos od 75 Evra po satu. U međuvremenu, žrtve primaju mnogo manje, odnosno oko 50 Evra mesečno, ili im se prosto osigurava preživljavanje od strane “vlasnika”. Većina žrtava trgovine ljudima dolaze iz Moldavije (oko 50%), Rumunije (oko 20%) i Ukrajine (oko 13%), dok je neznatan broj njih sa Kosova. Oko 60% ovih devojaka su uzrasta do 24 godina i regrutacija najvećeg broja ovih mlađih žena vrši se na osnovu obećanja da će dobiti posao.

Okvir 1.4

Priča jedne 26 godišnje devojke iz Bugarske

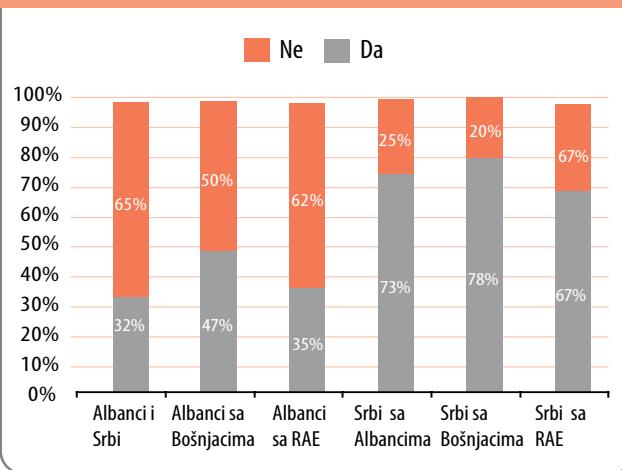
“...Nakon što smo prešli granicu sa Rumunijom, on mi je rekao da me je kupio od mog prijatelja koji mi je sredio pasoš i obećao da će mi pomoći. Ja sam bila šokirana ali sam bila nemoćna. Od tog vremena prešla sam sa ruke na ruke, prodavali su me nekoliko puta, promenila sam razne apartmane, kuće i hotele dok sa konačno završila u jednom baru u Uroševcu. Oduzeli su mi pasoš i primorali su me da se bavim prostitucijom. Nisu mi dozvoljavali da izađem vani i da kontaktiram sa ljudima. Nisam smela da odbijem klijente i kada sam bila bolesna. Ja i ostale devojke bile smo njihovo vlasništvo....” - IOM Kosovo, Return and Integration Project-situation report 2000-2005, Prishtinë 2006 (izveštaj zasnovan na istinitim pričama 474 žrtava trgovine ljudima)

Za suzbijanje trgovine ljudima UNMIK je 2004. godine pri-premio posebnu strategiju uz asistenciju žrtava ove trgovine. Jedna međuresorska grupa koja uključuje i kancelariju premijera i 5 ministarstva, kao i znatan broj nevladinih organizacija su veoma aktivne u ovoj oblasti. UNMIK je takođe uspostavio striktna pravila za njegovo osoblje u slučaju kršenja Kodeksa ponašanja. Povelja Ujedinjenih nacija predviđa za njegovo osoblje da "...mora obezbediti najviše standarde integriteta i ponašanja u zemlji u kojoj vrši svoje funkcije, nezloupotrebljavajući i neiskorišćavajući pojedince iz lokalnog stanovništva, posebno žene i decu...".

Međuetnička tolerancija

Socijalni odnosi današnjih mladih ljudi očigledno su pod uticajem prošlosti Kosova i oružanog konflikta iz 1999. godine. To je ostavilo velike posledice na toleranciju i saradnju između mladih pripadnika raznih etničkih zajednica.

Slika 1.6: Međuetnički odnosi između mladih

To je najviše tragova ostavilo na mlade Albance, koji su i najrezervisaniji u odnosu na mogućnost uspostavljanja prijateljstva sa mladima iz drugih etničkih zajednica. Razlog tome je to što su albanske porodice bile dugo vremena žrtve etničke diskriminacije. Ovo nepoverenje je najizraženije u odnosu na mlade iz srpske zajednice i RAE, tako da je protiv ove saradnje 65%, odnosno 62% mladih Albnaca (vidi Sliku 1.6)²⁰. Međutim, kada je u pitanju život u susedstvu sa pripadnicima drugih zajednica samo je 54.6%, odnosno 51% mladih Albanaca izjavilo da ne bi željeli da žive u komšiluku sa maladima iz srpske zajednice i zajednice RAE.

Mladi Srbi pokazali su se tolerantnijim u vezi sa ovim pitanjem. Oni su izjavili da nisu spremni za prijateljstvo sa Turcima i pripadnicima zajednice RAE, tako da se protiv saradnje, odnosno suživota sa njima izjasnilo 33%, odnosno 29% mladih Srba, dok 25% srpskih ispitanika je odbila da se sprijatelji sa Albancima.

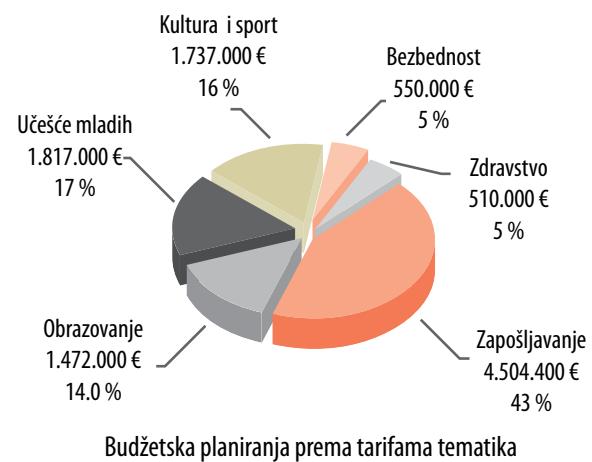
Mladi iz etničke zajednice RAE, Turaka i Bošnjaka ističu da imaju dobre odnose sa susedima Albancima i spremni su da nastave i produbljuju saradnju a ne da žive odvojeno i izolovani u čistim etničkim zonama. Integracija im pruža veće mogućnosti za ekonomski i socijalni razvoj u odnosu na dosadašnju ograničenu pomoć koju su primali od međunarodnih donatora za organizovanje aktivnosti u omladinskim centrima²¹.

Omladinska politika

Državna politika u korist mladih obično se fokusira na obezbeđivanju mogućnosti mladima za povećanje nivoa osnovnih saznanja i za zapošljavanje kao i za dalji razvoj njihovih sklonosti i sposobnosti za donošenje pravednih odluka i da bi imali mnogo aktivniju ulogu u društvu. Prioritetne oblasti koje treba obuhvatiti državnim politikama evropskih zemalja u odnosu na omladinu su: (i) Obrazovanje, celoživotno učenje; (ii) Zapošljavanje; (iii) Socijalna integracija; (iv) Borba protiv rasizma i xenofobije; i (v) Autonomost mladih. Svaka politika koja treći ove prioritete oblasti mora poštovati i oslanjati se na načelo učestvovanja, odgovornosti, postizanja što boljih rezultata i koherencnosti²².

Na Kosovu je omladinska politika Vlade Kosova sažeta u nacrtu dokumenta koji je izradilo Ministarstvo za kulturu, omladinu i sport²³, koji je pripremljen nakon mnogih konsultacija uz učešće omladinskih NVO i drugih institucija na lokalnom i centralnom nivou. Ovaj dokument je fokusiran u šest sledećih oblasti: (i) Učešće mladih u postupku odlučivanja; (ii) Obrazovanje; (iii) Zapošljavanje; (iv) Zdravstvo; (v) Bezbednost ljudi; i (vi) Kultura, sport i rekreacija. Za svaku pojedinu oblast predviđene su konkretnе mere kao i neophodna budžetska sredstva za njihovo sprovođenje (vidi Sliku 1.7). Najveći deo sredstava namenjen je podsticaju zapošljavanja i učešću mladih u postupku odlučivanja.

Slika 1.7: Fondovi za omladinsku politiku

1.2 Kosovo, tranzicija nakon statusa

Unapređivanje demokratije

Kosovo je zakoračilo u demokratiju nakon događaja iz 1999. godine, kada je Savet Bezbednosti Ujedinjenih Nacija svojom Rezolucijom 1244, odlučio da uspostavi privremenu međunarodnu administraciju na Kosovu, nazvanu Privremenom misijom za upravu na Kosovu (UNMIK), da uputi Specijalnog Emisara Generalnog Sekretara Ujedinjenih Nacija koji bi bio nadležan da donosi odgovarajuće odluke i da formira Privremene Institucije Samouprave na lokalnom i centralnom nivou. Kasnije je počeo proces postepenog prenošenja odgovornosti i nadležnosti sa UNMIK-a na domaće institucije, koji sve više poprima attribute potpunog upravljanja institucijama. Najnoviji transfer odgovornosti izvršen je decembra 2005. godine osnivanjem Ministarstva Reda i Ministarstva Pravde, a nešto kasnije je osnovan i Pravosudni Savet Kosova.

Decembra 2003. godine, Savet Bezbednosti OUN je usvojio *Standarde za Kosovo*, koje sadrže odgovarajuće kriterijume kojima se garantuje napredak demokratije i pravne države. Kasnije je izrađen i *Plan za implementaciju Standarda*²⁴, kojim su utvrđeni ciljevi sa detaljnim zadacima i obavezama koje moraju ispunjavati kosovske institucije u glavnim oblastima:

- (i) **Funksionisanje demokratskih institucija**, sa posebnim akcentom na izbore, na lokalnu i centralnu upravu, medije i civilno društvo;
- (ii) **Vladavina zakona**, gde spadaju doношење правне regulative u skladu sa međunarodnim standardima i korektna primena zakona, uz uspostavljanje nepristrasnog pravosudnog sistema i borbu protiv kriminaliteta, kao i poštovanje ljudskih prava;
- (iii) **Sloboda kretanja**, koja zajamčuje svima stanovnicima Kosova Sloboden život, slobodnu upotrebu maternjeg jezika, slobodno kretanje i pružanje javnih usluga i sprečavanje svih mogućih oblika pretnji bez obzira na etničku pripadnost;
- (iv) **Održiv povratak**, i poštovanje prava svih zajednica i njihovih pripadnika, uz omogućavanje normalnog i dostojnog povratka svih izbeglica i raseljenih lica koji žele da se vrate na Kosovo;
- (v) **Mala privreda**, podrazumeva doношење i strogo poštovanje pravne regulative koja favorizuje privatni biznis, garantuje slobodnu i poštenu konkureniju i koja stvara prepostavke za nova ulaganja;
- (vi) **Pravo svojine**, garantovanje i poštovanje zakonom imovinskih prava legitimnih vlasnika stanova, biznisa i poljoprivrednog zemljišta na ravноправnoj osnovi za sve etničke zajednice.

Političke stranke, sve javne institucije i civilno društvo na Kosovu prihvatili su ove standarde kao najvažnije ciljeve i prioritete u svom radu. Izbori za organe lokalne vlasti koji su održani 2000 i 2002 godine, kao i parlamentarni izbori održani 2001. godine omogućili su, po prvi put, Kosovskim gradjanim da slobodno izraze svoju političku volju. Drugi parlamentarni izbori održani su 2004. godine i ocenjeni od strane međunarodnih posmatrača kao slobodni, pošteni i demokratski, iako ih je bojkotirala većina Srba na Kosovu. Političke stranke, iako bez potrebnog iskustva, odigrali su važnu ulogu u upravljanju kosovskih institucija u ovom veoma teškom i kompleksnom procesu političke, ekonomske i socijalne tranzicije.

Tokom proteklih godina učinjen je značajan napredak u poštovanju ljudskih prava, slobode kretanja, slobode veroispovesti za sve verske zajednice i slobode govora na Kosovu. Posebno se vodilo računa o pravima manjinskih zajednica. U vezi stim Skupština Kosova je usvojila Zakon protiv diskriminacije, za čiju implementaciju je izrađen detaljan aktioni plan za period od 2005-2007. godine, i koji se odlučno primenjuje od strane svih domaćih institucija. Takođe, učinjen je znatan napredak i u doношењu odgovarajućeg zakonodavstva za uspostavljanje tržišne privrede i dalji razvoj privatnog tržišta.

Okvir 1.5	Demokratski napredak
	<p>“...Tokom poslednje godine, svi predstavnici političkog spektra na Kosovu izrazili su spremnost za konstruktivni dijalog za izbegavanje i onemogućavanje tenzija. Izbor novog predsednika protekao je u demokratskom duhu i potpuno transparentno. Poboljšano je funkcionalisanje Skupštine Kosova, iako skupštinske komisije nisu uvek u stanju da ispunе svoju obavezu u doношењu odgovarajućeg zakonodavstva. Vladajuća koalicija je reafirmisala svoju odlučnost za pospešivanje sprovođenja standarda i za uspostavljanje konstruktivnih odnosa sa kosovskim Srbima. Progress u sprovođenju mera protiv korupcije bio je veoma spor, tako da se korupcija i dalje širi na svim nivoima. Kosovski Srbi nastavljaju da bojkotuju privremene institucije, tako da 8 od 10 rezervisanih mesta u Skupštini Kosova ostaju prazna na plenarnim zasedanjima. I dalje nije popunjeno mesto ministra poljoprivrede, šumarstva i razvoja sela. Paralelne administrativne strukture podržane od Beograda i dalje funkcionišu u većini opština u kojima dominiraju Srbi.... – izvod iz CEC, Kosovo 2006 Progress Report, 8.11.2006.</p>

Unapređivanje demokratije i kosovskih institucija dobilo je pozitivnu ocenu od međunarodnih institucija. Međutim, i pored velikog angažovanja na ispunjenju predviđenih standarda, ipak preostaje još mnogo toga da se uradi. Savet Bezbednosti OUN je, uz naglašavanje da za implementaciju standarda ostaje još mnogo toga da se

Tabela 1.2: Glavni makroekonomski pokazatelji

	2002	2003	2004	2005	Godine 2006 ²⁶
Stvarni rast BDP (%)	9.6	8.3	2.1	0.3	3.0
Inflacija (%)	3.6	1.2	-1.4	-1.4	0.7
Rast investicija (%)	-9	-7	25.1	-26.0	29.4
Rast izvoza (%)	2.2	0.1	-8.7	-11.1	30.3
Rast uvoza (%)	-5.6	-4.5	1.0	9.4	13.3
Pokrivanje uvoza izvozom (%)	2.3	2.4	7.7	6.5	8.1
Dozname (u mil. Evra)	341.4	341.4	215.0	281.0	318.0
Strana pomoć (u mil. Evra)	897.5	698.7	565.0	491.0	465.0

Izvor: Očekivanja MMF, for data 2001-2003 IMF, Aide Memoire, May 2006 while for data 2004-2006 IMF, Aide Memoire, February 2007.

uradi, oktobra 2005 godine je doneo odluku o pokretanju djaloga, odnosno pregovora za utvrđivanje konačnog statusa Kosova. Prva runda ovih pregovora održana je od 21-22 februara 2006 godine u Beču, gde se po prvi put nakon konflikta iz 1999 godine sastali najviši predstavnici kosovskih Albanaca i predstavnici Srbije, u čijoj delegaciji su bili i predstavnici kosovskih Srba, i to u prisustvu predstavnika Organizacije Ujedinjenih Nacija. Iako je došlo do manjeg progresa, ovi pregovori kao i kasnije runde pregovora nisu dale neke rezultate jer su pregovaračke strane uglavnom ostale na svojim početnim pozicijama. Iako je bilo obećano u javnosti od strane relevantnih međunarodnih aktera da će se status rešiti krajem 2006, zemlje Kontakt Grupe, izaslanik Generalnog Sekretara za Status Marti Ahtisari i sam Savet Bezbednosti OUN-a su se složili da pomere donošenje odluke statusa do obavljanja izbora u Srbiji, koji su bili predviđeni za 21 januar 2007. Kao što je nagovušteno, konačna odluka o statusu Kosova objaviće se tokom 2007 godine.

Krhka ekonomска održivost

Tranziciona reforma na Kosovu započela je 1999.godine, na jednoj veoma niskoj osnovi degradirane posebno tokom 90-tih godina. 1988 godine, najveće učešće u ukupnoj proizvodnji na Kosovu imala je industrija sa oko 50% bruto domaće proizvodnje (BDP), dok je učešće poljoprivrede iznosilo oko 20%. BDP po glavi stanovnika na Kosovu bila je 28% od jugoslovenskog proseka sa dohotkom po glavi stanovnika od 67%, 74% i 44% od prosečne proizvodnje po glavi stanovnika u Jugoslaviji, Srbiji i Sloveniji. U 1995.godini dohodak po glavi stanovnika na Kosovu je iznosio oko 400 USD²⁵.

Ekonomski razvoj tokom perioda od 2000-2006.godine karakterizuje manji rast male privrede u odnosu na veoma nisku osnovu na početku tranzicije, kao i održivi makroekonomski pokazatelji (vidi Tabelu 1.2 i Figuru 1.8). Međutim, ova konstatacija se ne može sa sigurnošću prihvatići s obzirom da nedostaju tačni podaci na osnovu

kojih se vrši obračun privrednog rasta, ličnih primanja zaposlenih, zakupnina za stambene objekte i vršenja pojedinih uslužnih delatnosti. Kao posledica ovog načina obračunavanja uočljive su zнатне razlike (vidi Tabelu 1.3).

Na nagli rast BDP do 2002 godine umnogome su uticali doprinosi međunarodnih donatora koji su iznosili oko 900 miliona Evra, i koji su uglavnom bili usmereni na izgradnju stanova i oštećene infrastructure tokom konflikta iz 1999 godine. Kasnije je ova pomoć osetno opala, tako da se ocenjuje da je u 2006 godine bila dvostruko manja u odnosu na 2002 godinu, što je znatno uticalo na smanjenje vrednosti BDP.

Uvođenje Evra kao nacionalne valute uticalo je na održivu monetarnu politiku i deviznog kursa. Inflacija je osetno opala tako da se za naredni srednjoročni period očekuje se da će iznositi oko 1.8%.

Ekonomski deficit ostaje na veoma visokom nivou tako da je u 2005 godini iznosio oko 45% BDP. Izvoz je veoma nizak i sa velikim odstupanjima iz godine u godinu zbog ograničenih izvoznih kapaciteta i nemogućnosti da se nosi sa konkurencijom. Tokom proteklih četiri godina vrednost izvoza je bila manja od $\frac{1}{4}$ vrednosti uvoza. Proces privatizacije preduzeća u društvenoj svojini odvijao se veoma spor pa, i pored napretka koji je zabeležen posljednjih godina,

Slika 1.8: Evolucija pojedinih makroekonomskih pokazatelja

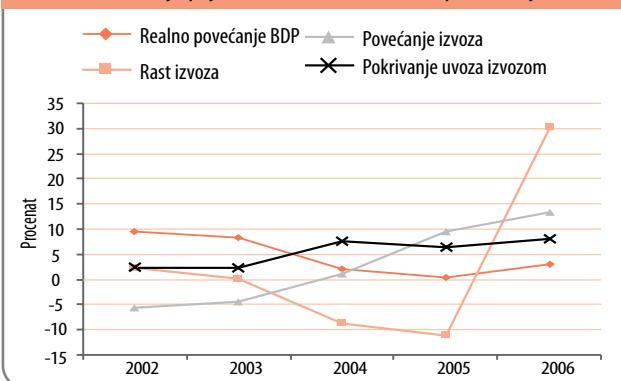

Tabela 1.3: Obračunske vrednosti BDP i BDP po glavi stanovnika

Izvor	Po godinama (BDP u mil.Evra i BDP po glavi stanovnika u Evrima)													
	2000		2001		2002		2003		2004		2005		2006	
	BDP	Po g/s	BDP	Po g/s	BDP	Po g/s	BDP	Po g/s	BDP	Po g/s	BDP	Po g/s	BDP	Po g/s
MMF(2001)	1.291	692												
MMF(2002)	1.560	823	1.946	1.008										
MMF(2004)	1.063	584	1.625	870	1.735	913	1.797	930						
MMF(2006)	1.750	962	2.423	1.297	2.482	1.306	2.496	1.292	2.542	1.294	2.463	1.232	1.232	1.232
MMF(2007)									2.282	1.161	2.238	1.120	2.270	1.117

Izvor: World Bank, Public Expenditure and Institutional Review, September 2006.
IMF, Aide Memoire, 19 - 27 February 2007

nije doneo očekivane rezultate posebno u osposobljavanju privatizovanih organizacija, pre svega zbog nedostatka stranih ulaganja i finansijskih instrumenata za domaće preduzetništvo. Javni sektor i dalje ostaje veoma značajan segment privrede koji trenutno učestvuje sa 48% u BDP.

Ovkir 1.6 Očekivani makroekonomski razvoj

Eksperti su ispitali dva moguća scenarija makroekonomskog razvoja do 2010 godine sa različitim hipotezama o političkoj održivosti i stepenu ostvarivanja ekonomske reforme. Prema scenariju normalnog razvoja, rast BDP u 2010 godini iznosiće 3.5%, a prihodi 707 miliona Evra, dok će rashodi iznositi oko 775 milion Evra. Prema scenariju bržeg razvoja rast će iznositi 5.2%, a prihodi od 877 do 933 miliona Evra. - (World Bank, Public Expenditure and Institutional Review, September 2006).

Javni prihodi i rashodi zabeležili su stalni rast, ali je važno napomenuti da njihova vrednost ostaje niska i nedovoljna za finansiranje razvojnih programa. Pripremanje proračuna srednjoročnih javnih rashoda za trogodišnji period od 2006-2008.godine, koji je po prvi put urađen na Kosovu, predstavlja je značajan korak u programiranju i nadgledanju budžetskih troškova²⁷. Prema ovom dokumentu, prihodi su porasli za dva puta tokom perioda od 2000-2003 godine i iznose 600 miliona Evra, pod uticajem sredstava međunarodnih donatora. Kasnije je ovaj rast usporen i prema predviđanjima, ostvaren prihodi u 2006.godini iznosiće oko 625 miliona Evra. Budžetski prihodi se uglavnom sakupljaju na granici kao DVC (Dodatna Vrednost Carine), ukujući i uklanjanje i usluge i carina, dok prikupljanje carine na Kosovo nastavlja da bude ograničeno. Prihodi lokalne vlasti su još niži, što je uticalo da opštine zavise od centralnog budžeta. Rashodi su rasli bržije od prihoda, kao rezultat povećanja kapaciteta institucija samouprave zbog prenošenja odgovornosti i nadležnosti sa UNMIK-a na domaće institucije i kao rezultat javnih investicija. Predviđa se da će javni rashodi u protekloj 2006 godini iznositi 700 miliona Evra.

Gore navedeni podaci pokazuju da, i pored pozitivnih

kretanja, tokom prvih godina tranzicije na Kosovu nisu značajno poboljšani makroekonomski i fiskalni pokazatelji koji bi garantovali održiv ekonomski i fiskalni rast u narednim godinama koji bi omogućio rešavanje problema sa kojima ćemo se suočavati u budućem srednjoročnom periodu. Tržišna privreda se nalazi u početnoj fazi organizovanja gde je rast uslužnog mnogo bržiji od proizvodnog sektora koji znatno zaostaje. I najoptimističniji rast javnih prihoda i rashoda do 2010.godine neće biti dovoljan naspram rastućih zahteva za ukupne korenite promene na Kosovu.

Uloga doznaka naših emigranata

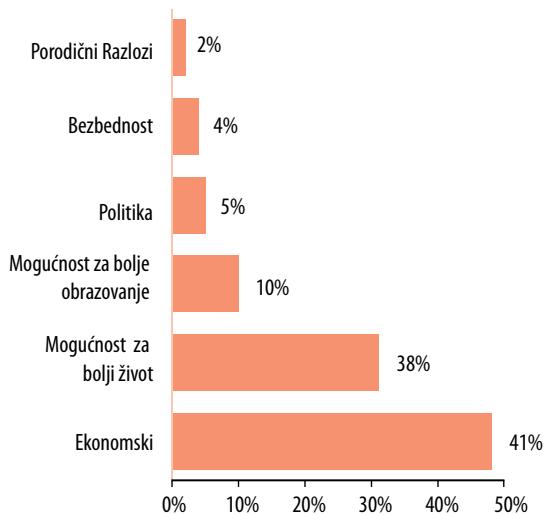
Emigracija je decenijama bio element poistovećivanja kosovskog društva. Tokom poslednjih decenija 20-tog veka mnoge porodice su ekonomski opstale zahvaljujući doznakama naših emigranata. Kosovska dijaspora je više puta pristigla u pomoć svojim sunarodnicima, posebno tokom devedesetih godina, čime su dokazali i svoju finansijsku moć finansirajući razne oblasti na Kosovu.

Emigracija je i dalje prisutna pre svega zbog velikog siromaštva i nezaposlenosti. Iz izvršenih anketa proizilazi da je 50% mlađih zainteresovano da emigrira, bez značajnih razlika u odnosu na pojedine etničke grupe²⁸. Kao osnovni razlozi iznose se teško ekonomsko stanje i želja za boljim životom (vidi Sliku 1.9).

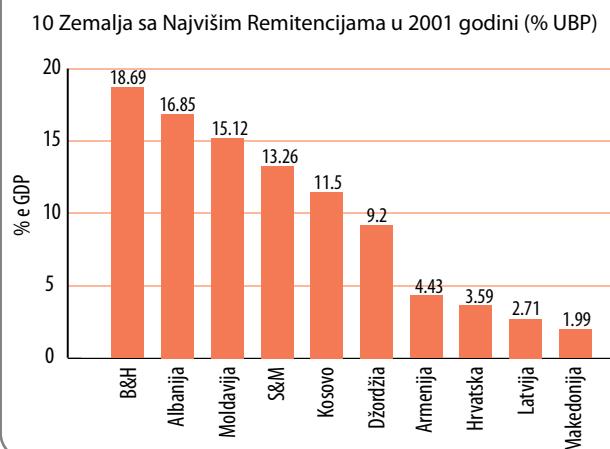
Politička i ekonomska kretanja poslednjih godina na Kosovu, ali i u zemljama koje prihvataju emigrante sa Kosova, značajno su uticala na razmere emigracije Kosovara. Iako nema tačnih podataka o doznakama naših emigranata, ipak su pojedine međunarodne institucije nastojale da procene približan iznos ovih doznaka. Brojke su različite, ali pozivajući se na podatke MMF, na Kosovu je 2006. pristiglo 318 miliona Evra²⁹.

Za zemlje u tranziciji doznake su značajne ne samo da bi se obezbedilo preživljavanje pojedinih porodica, već i kao značajan izvor za finansiranje investicija u preduzetništvu.

Slika 1.9: Razlozi koji navode mlade na emigraciju

Slika 1.10: Zemlje u tranziciji sa najviše doznaka

Izvor: IMF, Godišnjak proračuna plaćanja, 2002³⁰

U pojedinim zemljama vrednost deviznih doznaka je veća od stranih direktnih investicija ili zvaničnih pozajmica ili grantova.

Kosovo zauzima peto mesto među 10 zemalja u tranziciji koje su u 2001 godini imale najviše doznaka (vidi sliku 1.10). Danas se smatra da su doznake skoro na nivou pomoći koju pružaju međunarodni donatori (vidi tabelu Tabelu 1.2). Kao takve one imaju važnu ulogu za proces tranzicije Kosova, upotrebljavajući ih za oživljavanje privatnog preduzetništva, posebno male privrede, čime se može uravnotežiti nepovoljan pristup poslovnih subjekata kreditnom tržištu. Ipak, smatra se da su ove doznake na Kosovu u opadanju i da se svode samo na puko preživljavanje siromašnih porodica a manje služe kao instrument za podsticaj ekonomskog razvoja, i ako

se stanje poboljšalo u zadnje dve godine³¹. U prilog ovog argumenta govore: (i) Povećanje broja emigranata koji su se poslednjih godina vratili Kosovu, dobrovoljno ili zbog strožih pravila koje primenjuju zemlje Zapadne Evrope u odnosu na emigrate uopšte, a posebno u odnosu na Kosovare³²; (ii) Smanjenje doznaka zbog toga što su se emigranti sa svojim porodicama stabilizovali u zemljama u kojima su nastanjeni; (iii) Uverenje kosovskih emigranata da je Kosovo prošlo emergentnu situaciju; (iv) Ograničen broj porodica koje ističu da primaju doznake iz inostranstva; i (vi) Ekonomski pokazatelji Kosova o smanjenju međunarodnih donacija.

Zbog ovih protivurečnosti nemoguće je izneti ozbiljnu i realističniju procenu uloge doznaka naših emigranata za budući razvoj Kosova.

Produbljivanje siromaštva

Kosovo je najsramašnije područje na Balkanu i Evropi. Siromaštvo je višeslojno i rasprostranjeno širom Kosova, i može se reći da je na nivou koji je postojao na početku tranzicije. Smanjenje siromaštva ostaje jedan od najvažnijih i najtežijih izazova.

Iz analize siromaštva³³ može se konstatovati da je 2002 godine oko 37% stanovništva živelo ispod granice siromaštva

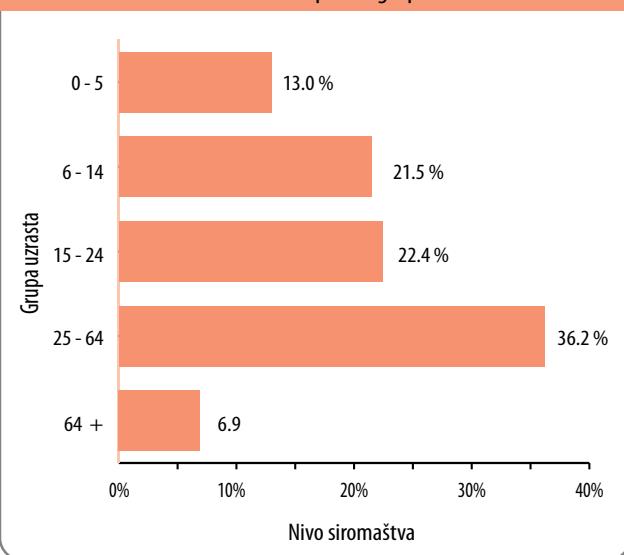
Okvir 1.7

Neizvesnost doznaka

Iako su prema ocenama mnogih međunarodnih institucija doznake naših emigranata su veoma značajne za krhknu privredu Kosova, podaci o iznosima ovih doznaka su dosta kontradiktorne tako da se ne može pouzdano govoriti o njihovim pravim efektima. Prema ocenama MMF doznake u 2001 godini iznosile su oko 610 miliona Evra, a u 2003 godini oko 720 miliona Evra. U izveštaju Bankarskog autoriteta plaćanja Kosova se navodi da su doznake u 2003 godini iznosile oko 568 miliona Evra. Svetska Banka u Ekonomskom memorandumu iz 2004 godine ocenjuje da su doznake za period od 1999 – 2003 godine dostigle iznos od 550 miliona Evra godišnje. Prema MMF u 2006.godini doznake su iznosile od 317 miliona Evra u 2001.godini do 347 miliona Evra u 2006 godini. U Anketi SZK o porodičnom budžetu u 2004 godini se ocenjuje da su doznake u 2003 godine iznosile oko 166 miliona Evra a u 2004 godini oko 123 miliona Evra. U studiji Svetske Banke o siromaštvu u 2005 godini se ocenjuje da doznake učestvuje sa više od 15% u strukturi prihoda domaćinstava na Kosovu. - (ESI-Cutting the life line, Migration families and the future of Kosovo, septembar 2006 godine). Ova neizvesnost o tako značajnom pitanju a posebno niske brojke dobijene od neposrednih izjava članova porodica u posljednjim dokumentima navode nas na razmišljanje da navedene ocene nisu dovoljno pouzdane, posebno u vezi sa budućim ekonomskim razvojem Kosova.

od 1.42 Evra po glavi stanovništva, dok je 15.2% živelo u ekstremnom siromaštvu sa 0.93 Evra dnevno³⁴. Starije osobe, domaćinstva u kojima je glava porodice žena, porodice sa mlađom decom, lica sa ograničenom sposobnošću i nezaposleni su najviše pogađene siromaštvom.

Slika 1.11: Ekstremno siromaštvvo prema grupama uzrasta³⁵

Ekstremno siromaštvvo pogarda najviše decu i mlade osobe uzrasta do 24. godina. Oni zajedno čine oko 57% onih koji

se smatraju najsramašnjim, dok mlađi uzrasta 15-24. godina čine oko 22.4% (vidi Sliku 1.11). Broj mlađih uzrasta 15-24 godina koji žive u ekstremnom siromaštvu je oko 15.8% od ukupnog broja mlađih ovog uzrasta.

Albanci čine najveći broj ekstremno siromašnih na Kosovu, odnosno oko 86.1% ukupnog broja, Srbi 5.8% a ostale etničke zajednice 8%. Ekstremno siromašnih je 14.6% Albanaca i 13.9% Srba, dok druge etničke grupe čine 31%, ili dvostruko veći procenat, a to znači da svaki treći stanovnik ovih zajednica živi u ekstremnom siromaštvu.

Ekstremno siromaštvvo je prisutno na čitavom Kosovu. Najviše ih je u regionu Uroševca, gde oko 29% stanovništva živi sa 0.93 Evra dnevno, zatim slede Mitrovica i Peć sa 24.2%, odnosno 22.6%. Svaka četvrta ekstremno siromašna osoba na Kosovu živi u Mitrovici.

Iako 70% ekstremno siromašnih živi na selu, stopa ovog oblika siromaštva je viša u gradskim sredinama, izuzimajući Prištinu. Razlog tome je velika nezaposlenost, koji se smatra najvećim razlogom siromaštva u gradskim sredinama na Kosovu. Na selu porodična domaćinstva preživljavaju poljoprivrednim i stočarskim proizvodima, koje zbog ograničenih količina i nekonkurentnosti, uglavnom služe za porodičnu potrošnju a manje za tržište. Ova razlika proizlazi iz analize strukture prihoda porodičnih domaćinstava u gradskim sredinama na Kosovu. U celini uvezvi, prihodi

Okvir 1.8

Zapostavljanje statistika

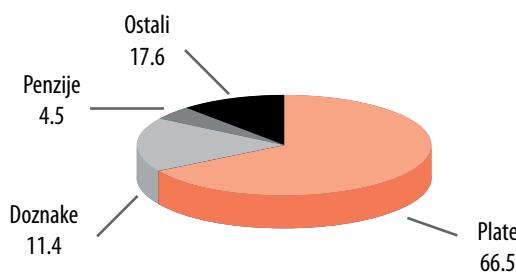
Statistički sistem je ostvario značajne rezultate na Kosovu. SZK je uspostavio saradnju sa raznim domaćim institucijama, dok je od međunarodnih donatora dobijao određenu podršku. Kao rezultat toga statistički program je uveo nove statistike i poboljšao postojeće, a obezbeđeno je i niz periodičnih izdanja sa statističkim podacima iz raznih oblasti.

Ipak, može se reći da je statistika znatno zapostavljena. Treba naglasiti da nedostaju bitni statistički podaci o ukupnom stanovništvu i po grupama uzrasta, o bruto domaćem proizvodu, o ekonomskom rastu, doprinosu raznih sektora zemlje, stepenu upisa učenika na raznim nivoima obrazovanja, smrtnosti odojčadi, nezaposlenosti, visini međunarodnih donacija, broju biznisa i dr. ili se oni obrađuju i objavljaju sa zakašnjenjem. Javne institucije se opredeljuju za jednostavniji i kraći put, a to je korišćenje podataka međunarodnih institucija koje su prisutne na Kosovu. Podaci se prenose sa jednog na drugi dokument tako da je ponekad veoma teško identifikovati njihov izvor. S druge strane, mnoge od međunarodnih institucija daju prednost korišćenju njihove statističke podatke ili da se pozivaju na uzajamne podatke. Makroekonomski pokazatelji MMF, tržišta rada OBP etj., mogu se pronaći u svakom dokumentu međunarodnih i domaćih institucija, a istovremeno SZK i odgovarajuće državne strukture nemaju sopstvene podatke.

Vakum koji je stvoren ovim nedostacima je najmanje zlo. Veći problem predstavlja činjenica da veliki broj dokumenata kojima se utvrđuju politika i strategija razvoja ne oslanjaju se uvek na tačnim i ažuriranim podacima. Teško je naprimjer, izraditi uspešnu strategiju zapošljavanja bez tačnih podataka o aktivnoj radnoj snazi, o broju nezaposlenih i njihovoju strukturi na nivou zemlje i opština. Takođe, u obrazovanju se ne mogu utvrditi efikasne mere za veće učešće u obrazovanju, zatim bez tačnih statističkih podataka o broju učenika koji pohađaju školu po grupama uzrasta i o svakom nivou obrazovanja, prema polu, podaci o njihovom prebivalištu i dr. U zdravstvu se ne može smanjiti smrtnost odojčadi bez utvrđivanja uzročnika ove pojave.

Bez ovih potpunijih podataka, u uslovima naše khrke privrede, teško je utvrditi tačne dijagnoze, davati odgovarajući saveti i da se izabere prava politika. Kada se politika ne oslanja na tačne podatke prisutna je opasnost da se potroši mnogo novca i izgubi mnogo vremena dok se pronađe pravi put, koji je veoma dragoceno za jednu malo područje kao što je Kosovo.

Slika 1.12: Struktura prihoda u gradskim zonama

od rada su osnovni izvor prihoda čitavog stanovništva na Kosovu. Oni predstavljaju 60% ukupnih prihoda porodičnih domaćinstava, dok doznaće naših emigranata iznose samo 15%. U gradovima, prihodi od sopstvenog rada čine 66,5% ukupnih porodičnih prihoda, dok doznaće emigranata iznose samo 11,4% (vidi Sliku 1.12.).³⁶ Ovo pokazuje da urbane zone, posebno u gradovima kao što su Mitrovica i Peć imaju najvišu stopu ekstremnog siromaštva zbog veoma ograničenih mogućnosti za zapošljavanje.

Smanjenje siromaštva, posebno ekstremnog siromaštva u uskoj je vezi sa kretanjem ekonomskog razvoja Kosova, a manje sa doznakama naših građana koji žive i rade u inostranstvu. Osnovu razvoja čini rad samih Kosovara koji žive na Kosovu i njihovi naporci za oživljavanje privrede i aktiviranje značajnih izvora kojima Kosovo raspolaze.

Neophodnost utvrđivanja statusa

Status je imenica svakog razgovora na Kosovu. Prema ispitivanju javnog mnjenja³⁷, koje obuhvata Albance i kosovske Srbe, postizanje sporazuma o budućem statusu Kosova tokom 2006 godine smatra se kao pitanje od posebnog značaja za oko 98% Albanaca Kosova i oko 86% Srba koji žive na Kosovu ili raseljenih sa Kosova. Za ove grupe, najvažnija pitanja koje treba rešiti su utvrđivanje statusa, ekonomski razvoj i nezaposlenost. Više od 90% Albanaca smatraju da je bitno da Kosovu bude nezavisna država u postojećim granicama, dok oko 80% kosovskih Srba smatraju da je za njih najbitnije da Kosovo bude pokrajina sa širokom autonomijom u okviru Srbije.

Međutim, neophodnost statusa prevaziđa svaku patriotsku aspiraciju kosovskih Albanaca kao i svaku raspravu u vezi s tim. U razmišljanjima starijih osoba dominira želja da Kosovo bude nezavisna država, kao znak konačnog odvajanja od mučne prošlosti koji je završio potresnim etničkim čišćenjem pred očima čitavog civiliziranog sveta, dok je za mlade status i instrument integracije, bez kojeg će tranzicija biti mnogo težija. Za mlade je status važniji za budućnost nego za prošlost, smatrujući da će rešenje statusa uticati na ekonomski razvitak, da će

stvoriti mogućnosti za privatne investicije kao i pristup međunarodnim organizacijama, i uglavnom smatraju da će status uticati na poboljšanje stanja većine³⁸.

Nerešavanje statusa Kosova predstavlja ozbiljnu smetnju za njegov ukidan razvoj kao i za ostvarivanje procesa tranzicije. Na ekonomsko stanje Kosova neposredno utiče nerešavanje pitanje statusa, jer bez statusa nema stranih investicija, mnogi sektori se ne mogu potpuno uključiti u međunarodnu saradnju i nema kreditiranja biznisa. Privreda ne može obezbediti izvore finansiranja što onemogućuje korišćenje potencijalnih izvora, rešavanje problema nezaposlenosti i smanjenja siromaštva.

Okvir 1.9

Grč investicija

“...Dok se ne reši konačni status Kosova, direktnе strane investicije, pristup kapitalnim tržištima i finansiranja iz koncesionalnih pozajmica biće veoma ograničene...”
- World Bank, Public Expenditure and Institutional Review, September 2006

Odugovlačenje rešavanja konačnog statusa Kosova kompromitira većinu do sada izrađenih razvojnih strategija i planova, koje ostaju mrtvo slovo na papiru. Prostorni plan Kosova³⁹ je jedan od primera ovog stanja. Njegova primena se oslanja na suštinsko povećanje javnih i privatnih investicija (domaćih i stranih), koje bi za period od 2004-2008 godine iznosile oko 216 miliona Evra ili 495 miliona Evra godišnje. Nivo ostvarenja tokom proteklih tri godine je daleko od predviđanja.

Privremena rešenja su takođe smetnja za jačanje kosovskih institucija i za pojašnjavanje odgovornosti u upravljanju. Mladi smatraju da im nepostojanje statusa onemogućuje da iznesu svoje mišljenje o slabostima u procesu upravljanja i o negativnim pojавama na Kosovu. Oni misle da im je nametnuta samokontrola jer bi navodno rasprave i protesti mogli negativno uticati na odluku o statusu. *Pognute glave čekamo u nadi da će biti bolje⁴⁰.*

Sve prethodne analize o ekonomskom stanju na Kosovu navode na razmišljanje da se nastavlja bez finansijskih inputa koji su usko vezani sa konačnim statusom Kosova bez kojeg će ekonomski napredak biti veoma otežan, realni pokazatelji će biti niski i, bez obzira na nejasne podatke o zaposlenosti ili promenama u metodici obračunavanja ovih pokazatelja, utvrđivanje optimističkih scenarija o budućem ekonomskom razvoju neće biti ni malo lak posao.

Sa druge strane rešavanjem političkog statusa Kosova se ne treba očekivati neka brza promena ekonomске situacije. Treba se imati u vidu da će status doneti samo jednu veću mogućnost uključivanja mladih i životnih mogućnosti, ali ne i da će odmah uticati na promenu situacije na bolje.

1.3 Nivo ljudskog razvoja

Poboljšanje ili pogoršanje?

Nivo ekonomskog razvoja jedne zemlje ne podrazumeva istovremeno i nivo njegovog ljudskog razvoja. Indeks ljudskog razvoja smatra se pogodnijim s obzirom da uzima u obzir i ostale pokazatelje koji karakterišu ovaj razvoj.

Indeks ljudskog razvoja za Kosovo je izračunat prvi put 2001. godine, a zatim i 2004⁴¹, a oslanja se na sledeće indekse:

- (i) *Indeks prihoda*, meren Bruto domaćim proizvodom po glavi stanovnika izražen paritetom kupovne moći (PPP u US\$);
- (ii) *Indeks obrazovanja*, meren kombinacijom broja pismenih odraslih osoba i norme pohađanja osnovnog, srednjeg i univerzitetskog obrazovanja;
- (iii) *Indeks životnog veka*, meren na osnovu prosečnog životnog veka stanovništva.

Okvir 1.10

Merenje ljudskog razvoja

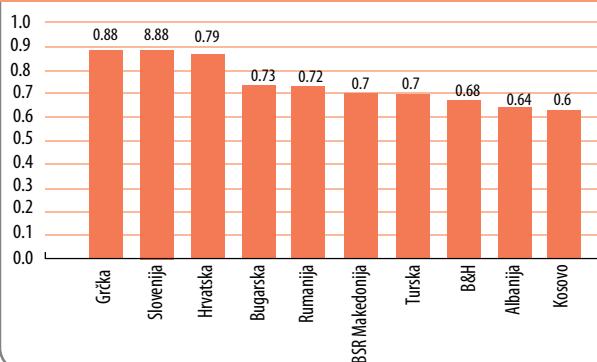
Način merenja ljudskog razvoja putem indeksa ljudskog razvoja primjenjen je prvi put od strane UNDP 1990 godine. On ide dalje od toga da tradicionalno merenje zasnovano na nivo dohotka, smatrajući ih bitnim faktorom ali ne dovoljnim za merenje razvoja. Ovaj način merenja zasniva se na koncept da cilj razvoja je blagostanje, dok je ekonomski rast sredstvo za ostvarivanje tog cilja. Stoga, pored dohotka on uzima u obzir i druge podatke koje su karakteristične za razvoj, kao što su obrazovanje i životni vek. Izračunavanje indeksa ljudskog razvoja za pojedine zemlje omogućilo je upoređivanje nivo ljudskog razvoja i efikasnosti politike koju primenjuju u ostvarivanju ovog razvoja.

Podaci o izračunavanju ovih indeksa na Kosovu i dalje nisu tačni (vidi Tabelu 1.4.). Na to posebno utiče nedostatak tačnih podataka o broju stanovništva na Kosovu, jer je posljednji popis stanovništva izvršen pre 25 godina, što predstavlja glavnu smetnju za ažuriranje podataka. Na ovo stanje takođe utiče česta izmena vrednosti BDP koja je, prema sadašnjoj metodi izračunavanja, uticala i na izmenu vrednosti koja je uzeta kao osnov za izradu Izveštaja ljudskog razvoja-Kosovo 2004 godine. Prema tome, vrednosti koje su korišćene za izračunavanje indeksa ljudskog razvoja za 2006 godinu ne mogu poslužiti za izvođenje pouzdanih zaključaka u vezi sa pogoršanjem ili poboljšanjem ljudskog razvoja tokom dve poslednje godine.⁴²

Indeks dohotka⁴³

Približno izračunata vrednost ovog indeksa na osnovu vrednosti BDP utvrđene od strane međunarodnih institucija i približnim projekcijama stanovništva iznosi 0.603. Ova vrednost je nešto niža od one u 2004 godini zbog toga što je BDP za 2006 godinu manji od predviđenog (vidi Tabelu 1.2). Na osnovu ovog pokazatelja Kosovo se razvrstava na poslednjem mestu među balkanskim zemljama (vidi Sliku 1.13).

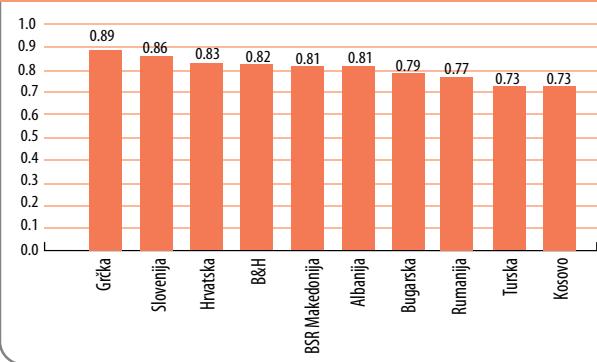
Slika 1.13: Indeks dohotka u zemljama balkanskog regiona⁴⁴

Indeks životnog veka

U nedostatku ažuriranih podataka pojavila se hipoteza da tokom dve poslednje godine nije došlo do takvih promena na Kosovu koje bi mogle znatno uticati na vrednost ovog pokazatelja. Tako je za izračunavanje indeksa ljudskog razvoja korišćen indeks životnog veka iz 2004 godine. Na osnovu ove vrednosti Kosovo se razvrstava kao poslednja među balkanskim zemljama, na istom nivou kao i Turska (vidi Sliku 1.14).

Slika 1.14: Indeks životnog veka u zemljama balkanskog regiona

Indeks obrazovanja

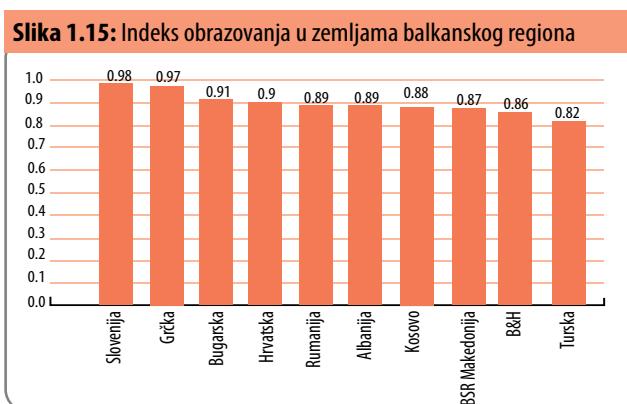
Približno izračunata vrednost ovog indeksa na osnovu podataka iz 2005 godine o pohađanju osnovnog, srednjeg i univerzitetskog obrazovanja na Kosovu je 0.88.

Tabela 1.4: Podaci za izračunavanje indeksa ljudskog razvoja na Kosovu

Indeks	Pokazatelj	Učestalost merenja	Tačnost vrednosti
Indeks dohotka	Bruto domaći proizvod	Godišnje	Me todike izračunavanja BDP izmenjene su više puta i MMF je dodao neke dodatne vrednosti
	Stanovništvo	Svakih deset godina od popisa stanovništva i godišnje ažuriranje prema izračunavanjima SZK.	Posljednji popis stanovništva na Kosovu je izvršen 1981.godine, tako da SZS nije u stanju da ažurira s obzirom na velike demografske promene.
Indeks obrazovanja	Procenat maloletnih pismenih uzrasta iznad 15.godina	Svakih 2-3 godina iz ankete o ocenjivanju životnog standarda	Anketa je sprovedena od strane UNDP 2004.godine, koju SZK još nije uvrstio u statistički program.
	Stopa poхађања osnovnog, srednjeg i univerzitetskog obrazovanja	Godišnje	Podaci se daju svake godine od strane Ministarstva za obrazovanje i nauku, iako nije poznat tačan broj stanovništva po grupama uzrasta. SZK je kalkulisao broj registrovanih za 2004 godinu.
Indeks životnog veka	Producenje životnog veka	Godišnje	Nije moguće tačno izračunati u nedostatku podataka o broju stanovništva prema grupama uzrasta za pet godina i tačan broj umrlih prema grupama uzrasta i

Izvor: ZSK, 2005

Na osnovu ovih vrednosti Kosovo se rangira među zadnjim balkanskim zemljama (vidi Sliku 1.15).

Indeks ljudskog razvoja

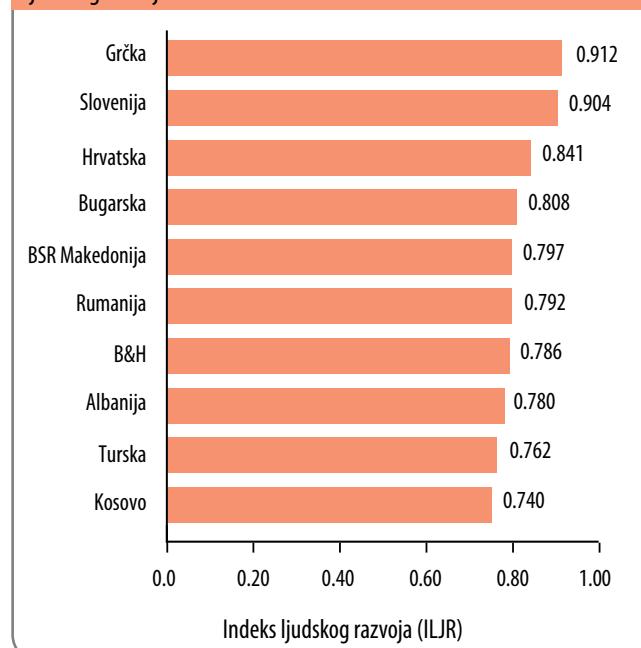
Na osnovu izračunatih vrednosti za svaki od gore navedenih indeksa, proizilazi da je indeks ljudskog razvoja za 2006 godinu 0.740 ili nešto veći u odnosu na indeks iz 2004 godine (vidi Tabelu 1.5). Iako se ne može dati tačna ocena o promenama koje su nastupile tokom dve posljednje godine, upoređivanjem podataka iz perioda 2001-2006 godine može se zaključiti da je uopšte na Kosovu došlo do napretka u ljudskom razvoju.

Na osnovu ove vrednosti Kosovo zauzima posljednje mesto među zemljama balkanskih zemalja (vidi Sliku 1.16).

Tabela 1.5: Indeks ljudskog razvoja na Kosovu⁴⁵

Godina	Indeks ljudskog razvoja
2001	0.721
2004	0.734
2006	0.740

Slika 1.16: Razvrstavanje balkanskih zemalja prema indeksu ljudskog razvoja

Indeks ljudskog siromaštva za 2006.godinu

Ovaj indeks služi za merenje ljudskog siromaštva i sadrži dva elementa:

- (i) **ILJS-1**, koji prikazuje u kojoj meri su ljudi lišeni mogućnosti da žive iznad 40 godina života, znanje mereno stopom nepismenosti za odrasle i životni standard meren procentom stanovništva koje nema pristup bezbednim vodnim izvorima i procenat dece ispod odgovarajuće težine;
- (ii) **ILJS-2**, koji prikazuje ukupno stanje ljudi u ovom domenu, uz dodavanja gore navedenim vrednostima pojedine druge pokazatelje u vezi sa njihovom marginalizacijom.

Od ovih elemenata, ILJS-1 je tipičan pokazatelj koji se koristi za zemlje u razvoju među kojima spada i Kosovo, dok se ILJS-2 koristi za razvijene zemlje.

Prema izračunavanjima ILJS-1 proizlazi da tokom dve protekle godine oko 8.5% umrlih bili su ispod 40 godina života⁴⁶, stopa nepismenosti za odrasle iznosi 5.8% (kao i u 2004 godini), oko 26.0% stanovništva nema pristup pijačoj vodi⁴⁷, dok su zdravstveni pokazatelji isti kao i u 2004 godini. Prema ovim podacima vrednost ILJS-1 za 2006 godinu iznosi 9.1 (vidi Tabelu1.6).⁴⁸

Tabela 1.6: Indeks ljudskog siromaštva (ILJS-1) na Kosovu u %

Godina	Pokazatelj životnog veka	Stopa nepis-menosti	Deo stanovništva koja nema pristup pijačoj vodi	Smrtnost odojčadi	Procenat dece ispod odgovarajuće težine	IVNJ-1
2001	25.3	6.5	--	3.5	4.1	17.6
2004	6.8	5.8	27.4	3.5	4.0	9.7
2006	8.5	5.8	26.0	3.5	4.0	9.1

1.4 Politika i prioritetne mere

Posebna ili integrirana politika?

Stvaranje optimalnih uslova i svih drugih neophodnih mogućnosti za mlade kako bi mogli donositi prave odluke tokom različitih faza životne tranzicije i da budu aktivni učesnici ukupnog rada za preobražaj zemlje predstavlja opšte i najvažnije ciljeve politike razvoja Kosova.

Ostvarivanje ovih ciljeva u uskoj su vezama multisektorskim politikama i merama, pojedine od kojih nisu posebno namenjene mladima. Na primer, obezbeđenje ekonomskog rasta na Kosovu preko pospešivanja reformi, korišćenja potencijalnih izvora, bržeg razvoja privatnog

sektora, povećanja stranih investicija, povećanja ulaganja iz javnog budžeta i poboljšanja trgovinskog bilansa su takođe usko vezane sa blagostanjem ukupnog stanovništva Kosova. U tom smislu, omladinu ne treba zapostaviti već je treba smatrati kao deo društva sa velikom energijom, entuzijazmom i mogućnostima koju treba podržati i uključiti u svim aktivnostima.

Ostvarivanje ovih ciljeva vezano je i sa posebnim sektorskim politikama i merama neke od kojih su ugrađene u pripremljenom projektu o Omladinskoj politici na Kosovu. Socijalna integracija i autonomija mlađih su dve komponente omladinske politike koja je od posebnog značaja za omladinu Kosova, pa je kao takva i ugrađena u strateškom dokumentu. Mere za obaveštavanje mlađih o pitanjima u vezi sa odlukama koje oni moraju doneti; podizanje svesti u porodicama, posebno na selu, kako bi se obezbedila samostalnost u donošenju odluka od strane mlađih; ili da se kod mlađih neguje međusobno poštovanje i tolerantnost prema svojim vršnjacima iz drugih etničkih zajednica, mogu doprineti ostvarivanju ove politike. Kako opšta tako i posebna politika mora se uvažavati i ugraditi u Strategiju razvoja za period od 2007-2013 godine, koja je u postupku izrade. Obezbeđenje finansijskih sredstava za ostvarivanje prioritetnih mera, bar deo koji je predviđen da se finansira iz Konsolidovanog budžeta Kosova, mora se obuhvatiti Okvirom srednjoročnih troškova za period od 2006-2008.godine, kako bi se stvorile prepostavke za

njihovu primenu, jer u ovom dokumentu nisu predviđena sredstva za slične mere za 2007 i 2008 godinu.

Svaki mlađi čovek u školi ili na posao!

Za područje poput Kosova sa najmlađom populacijom u Evropi, obezbeđenje preduslova da svaki mlađi čovek bude u školi ili na radnom mestu mora biti u centru prioritetne razvojne politike⁴⁹. Da bi se to postiglo, obrazovanje mlađih i olakšavanje njihove tranzicije iz škole na posao, putem stvaranja realnih mogućnosti za zapošljavanje, mora biti deo političkih programa svih strana koje učestvuju u upravljanju u kosovskim institucijama. Ova pitanja se moraju smatrati nacionalnim prioritetima kojima je potrebna potpuna podrška državnih institucija i međunarodnih donatora. Ova podrška vezana je sa

donošenjem pravne regulative koja garantuje školovanje i podsticanje nastave uz preispitivanje postojećih strategija reformisektora obrazovanja i zapošljavanja, i utvrđivanjem srednjoročnih i dugoročnih jasnih merljivih pokazatelja o stepenu obrazovanja i mogućnostima zapošljavanja, kao i obezbeđenje stalnih izvora finansiranja.

Statistike, neophodnost efikasne politike

Nesvatljivo kašnjenje u ostvarivanju ukupne i potpune reforme u statističkom sektoru više je subjektivnog karaktera a manje nedostatka sredstava. Podizanje što je pre moguće novog i naprednog sistema podataka ne treba shvatiti prosto kao sektorskiju reformu, jer se takvim pogledima ne može jačati pravna država, smanjiti siromaštvo, poboljšati zdravlje stanovništva i dr., čije finansiranje je od prioritetnog značaja. Ukupan razvoj Kosova zahteva efiksnu politiku i strategiju, koje to ne

mogu biti ako se ne oslanjaju na kosovsku realnost i ne mogu biti realistične bez tačnih statističkih podataka. Stoga, bolje je da se izgrade nekoliko kilometara puteve manje i da se uspostavi napredan statistički sistem.

Nadzor nad sprovođenjem politike

Prioritetne mere u korist mlađih ugrađenih u opštoj i sektorskoj razvojnoj strategiji treba pratiti i ažurirati tokom njihove prime u cilju ocenjivanja njihove delotvornosti, stepena angažovanja odgovornih institucija, efikasnosti trošenja fondova i postignutih rezultata. Prema tome, neophodno je da se ovaj proces nadgleda od strane posebnih struktura javnih institucija, posebno Ministarstva za kulturu, omladinu i sport, kao i od strane civilnog društva u čemu je uloga udruženja mlađih od posebnog značaja.

Poglavlje 2

Pravo i mogućnost Obrazovanja

2 Pravo i mogućnost Obrazovanja

Opremanje mladih bez razlike savremenim znanjem i sposobnošću za uspešno suočavanje sa životnim problemima i radom je njihovo osnovno pravo ali i obaveza društva i kosovskih institucija. Kvalitetno obrazovani mladi predstavljaju garanciju za buduće napredno i civilizovano Kosovo i za ostvarivanje njegove evropske aspiracije.

2.1 Preduniverzitsko obrazovanje

Teška decenija za obrazovanje

Politička dešavanja tokom '90-tih godina uticala su u procesu obrazovanja na Kosovu. Ukipanje autonomije Kosova u oblasti obrazovanja i odlučivanja kosovskih institucija o obrazovnim pitanjima dovelo je do stvaranja paralelnog sistema za obrazovanje albanskog stanovništva na svim nivoima, uključujući i univerzitetski nivo.

Oko 360 hiljada učenika osnovnog obrazovanja, 81 hiljada učenika srednjeg obrazovanja i oko 30 hiljada studenata Prištinskog univerziteta napustilo je formalni sistem obrazovanja⁵⁰. Na paralelnom sistemu nastava se odvijala van školskih objekata, obično po kućama, dok je finansiranje obavljenodoprinosom samih građana kosovske dijaspore. Nastavni proces u okviru paralelnog obrazovnog sistema imao je mnoge slabosti i nedostatke. Učenici su sticali skromno znanje dok je program bio usredsređen samo na pojedine osnovne predmete. Školovanje na albanskom jeziku se održavalo na uštrb kvaliteta. Ovaj paralelni sistem je trajao do 1999 godine.

Većina današnjih mladih osećaju neposredne posledice tog sistema, s obzirom da deca koja su pohađala školu nakon 1991 godine, danas su mlađi ljudi. Neki od njih nisu stekla dovoljna znanja da bi mogli dalje nastaviti srednje ili visoko obrazovanje, dok ostali takođe nisu uspeli steći dovoljna znanja da bi bili uspešni na tržištu rada.

Nakon okončanja konflikta, paralelni sistem obrazovanja je ozvaničen, ali je bilo potrebno da se najhitnije pristupi obnovi porušene i oštećene školske infrastrukture kao preduslova za normalno odvijanje nastavnog procesa. Hitna potreba za ovim ulaganjima rezultat je zapostavljanja školskih objekata do 1999 godine, kao i ratnih razaranja. Oko 45% škola je potpuno razoren ili oštećeno tokom rata i samo 17% ovih objekata ostalo je neoštećeno. U većini škola nedostajala je pijaca voda i neophodna sanitarija. Takođe, treba naglasiti da zone oko 200 škola

bile su minirane, tako da se ti objekti nisu mogli koristiti nastavu bez prethodnog deminiranja⁵¹. Kao posledica toga, tokom perioda od 1999-2001 godine na Kosovu je izgrađeno ili obnovljeno oko 1000 školskih objekata porušenih ili oštećenih tokom rata.

Zamena tradicionalnog obavezognog obrazovanja 4+4+4 sa savremenim obaveznim obrazovanjem 5+4+3/4, u skladu sa sistemima većine zemalja Evropske unije, bio je prvi korak u periodu od 2000 – 2003 godine za reformu obrazovnog sistema na Kosovu. Novi sistem obuhvata

Kutiza 2.1 Kvalitet ljudskog potencijala

Sistem obrazovanja ima značajan uticaj na kvalitet ljudskog kapitala koji karakterišu urođene sposobnosti, stečena znanja i kvalifikacije putem formalnog obrazovanja, sposobnosti i iskustvo stepeni radon. Kvalitet ljudskog kapitala ima neposredan uticaj na ekonomski razvoj svake zemlje. Sa makroekonomskog aspekta, empirijska evidencija pokazuje da dodatna godina obrazovanja dovodi do povećanja BDP za oko 5% za kratkoročni period i oko 2.5% za dugoročni period. Ovo se ogleda u većoj produktivnosti kvalifikovanim radnika koji su u stanju da primenjuju najnoviju tehnologiju. Kvalitet ljudskog kapitala je značajan posebno za zemlje u tranziciji, jer im omogućuje da savladaju konkurenčiju na globalnom tržištu rada. (European Commission Report, 2002). Sa ovog stajališta, stvaranje preduslova za kvalitetno obrazovanje mladih, koji će biti deo budućeg kontingenta radne snage, predstavlja vredno dugoročno ulaganje za budućnost Kosova.

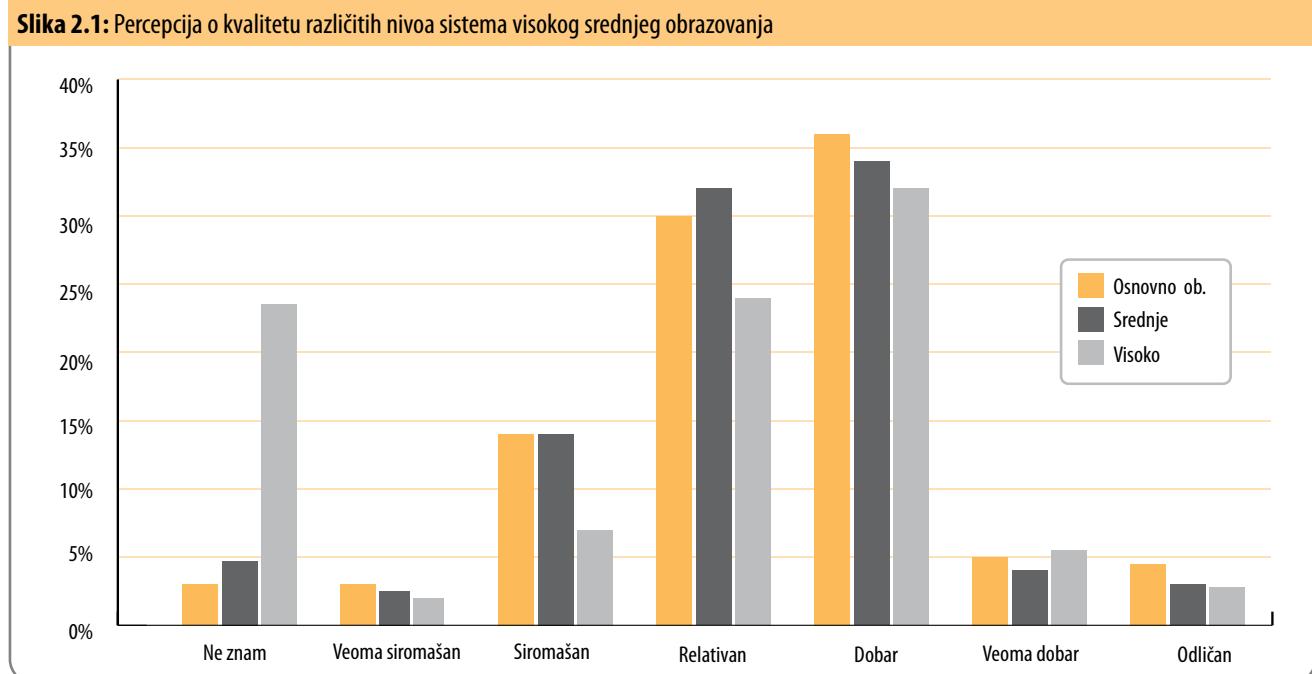
devetogodišnje obavezno obrazovanje, od kojih pet prvih godina predstavljaju primarno, a četiri godine srednje i niže obrazovanje, kao i 3 do 4 godine visokog obrazovanja. Glavna karakteristika početka ove reforme bila je primena izmena koja su izvršena u obrazovnom sistemu bez uporednih neophodnih izmena u njegovoj sadržini.

Srednje obrazovanje uključuje opšte srednje obrazovanje koje traje 4 godine i pruža mogućnost učenicima da nastavljaju postuniverzitetske studije i srednje stručno obrazovanje koje traje 3 ili 4 godine. Trogodišnji sistem stručnog obrazovanja priprema kvalifikovane radnike za tržiste rada, dok četvorogodišnji sistem pruža mogućnost učenicima i za nastavak univerzitetskog obrazovanja.

Interes za školovanje

Zvanični statistički podaci ne omogućuju tačno prosuđivanje o interesovanju dece i mlađih da pohađaju nastavu na postuniverzitetkom obrazovanju, iz razloga što nedostaju podaci prema grupama uzrasta. Ipak, može se reći da je ukupan broj učenika ostao na istim nivoima

Slika 2.1: Percepcija o kvalitetu različitih nivoa sistema visokog srednjeg obrazovanja

Ove brze promene doprinose da uopšte percepcija mlađih o kvalitetu različitih nivoa obrazovnog sistema bude pozitivna (vidi Sliku 2.1)⁵². Ipak, u ovoj percepciji uočavaju se određene razlike. Oko 47%, 43% i 42% mlađih ocenjuje da je osnovno, srednje i visoko obrazovanje *zadovoljavajuće*,

(vidi Tabelu 2.1). Manji broj učenika u srednjem obrazovanju je rezultat nastojanja da se poveća broj učenika u obaveznom obrazovanju shodno promenama koje su izvršene u obrazovnom sistemu.

Tabela 2.1: Broj učenika u postuniverzitetkom obrazovanju po godinama

Nivo obrazovanja	Broj učenika za svaku školsku godinu			
	2001/2002	2002/2003	2003/2004	2004/2005
Obavezno	307.517	315.089	339.680	327.618
Srednje	93.502	86.830	72.635	70.183
Ukupno	401.019	401.919	412.315	397.801

Izvor: MONT, 2005.godine

vrlo dobro i odlično. Ako se ovom broju doda i ocena, odnosno precenat mlađih koji smatraju da je obrazovanje *relativno dobro*, onda proizilazi da su ocene prema nivoima obrazovnog sistema 78%, 76% i 66%, gde se uočava određena rezerva u odnosu na kvalitet visokog obrazovanja.

Ove ocene treba posmatrati i u kontekstu percepcije koju mlađi iznose u poređenju sa paralelnim sistemom obrazovanja do 1999 godine

U školskoj 2004-2005 godini na Kosovu je pohađalo preduniverzitetsku nastavu, uključujući i predškolsko obrazovanje, 422746 učenika u ukupno 1091 škola (vidi Tabelu 2.2). Više od 99% njih upisalo se u javnim školama i samo manji broj u privatnim školama koje su koncentrirane u Prištini. Broj privatnih škola preduniverzitetskog obrazovanja i dalje je veoma mali zbog toga što:

- (i) *Porodice nemaju dovoljnih prihoda* trenutno iznose oko 100 evra mesečno, tako da nemaju mogućnosti da plate školarinu u ovim školama;
- (ii) *Po njihovoj percepciji kvalitet je slabiji* nego u javnim školama. Roditelji koji imaju materijalne mogućnosti da plate školarinu izražavaju nezadovoljstvo odnosima koji vladaju u privatnim školama, jer je ocenjivanje učenika subjektivno pa se učenicima olako daju visoke ocene⁵³. Od ispitanih samo svaki treći učenik je izjavio da je kvalitet nastave u privatnim školama, uključujući i univerzitete, *zadovoljavajući ili vrlo dobar*⁵⁴.

Tabela 2.2: Broj učenika i škola preduniverzitskog obrazovanja u školskoj 2004/2005.godini

Nivo obrazovanja	Učenici			Škole		
	Javno obrazovanje	Privatno obrazovanje	Broj	Javne	Privatne	Broj
Predškolsko	24.672	273	24.945	32	5	37
Obavezno	327.207	411	327.618	944	3	947
Srednje i visoko	69.760	423	70.183	103	4	107
Ukupno	421.639	1.107	422.746	1.079	12	1.091

Izvor: MONT, 2005

Osnov za dalje školovanje

Pohađanje nastave u detinjstvu, normalan proces i znanje stečeno tokom obaveznog obrazovanja su preduslov da deca budu uspešna u daljim fazama njihovog obrazovanja. Sa ovog stajališta, postavljanje osnove za dalje školovanje oslanja se na nekoliko faktora koji su povezani sa redovnim pohađanjem nastave u osnovnom obrazovanju i poboljšanjem kvaliteta primenom novih metoda koje učenika stavljuju u centru pažnje, kao i sa izradom i sprovođenjem savremenih nastavnih programa i povećanjem kvaliteta nastavnika.

Obuhvat u obaveznom obrazovanju

Analizirajući podatke o obaveznom obrazovanju na Kosovu, može se uočiti da obuhvat u obaveznom obrazovanju karakteriše način upisa učenika. U 2003 godinibiloje upisanih na ovom nivou 95.4% odgovarajućih grupa uzrasta stanovništva (vidi Tabelu 2.3). Najviše vrednosti pripadaju albanskoj i srpskoj zajednici, dok za upis učenika iz ostalih etničkih zajednica je mnogo niži, gde se uočava veoma malo učeće dece zajednice RAE.

Povećanje broja upisanih učenika u osnovnom obrazovanju ostaje jedan od prvorazrednih zadataka reforme obrazovnog sistema na Kosovu. Ona mora težiti da se približi zapadnim zemljama⁵⁵, jer se radi o

pokazatelju koji je neposredno vezan sa fenomenom nepismenosti. Danas na Kosovu ima 5.8% nepismenih, što je veoma visoka stopa, iako se to pretežno odnosi na populaciju iznad 65 godina starosti, koja nije imala adekvatan pristup obrazovanju. Stopa nepismenosti je veoma visoka kod zajednice RAE, i iznosi 24.4%, što je uglavnom rezultat niskog uključivanja dece ove zajednice u osnovnom obrazovanju⁵⁶. Stoga i mogućnosti mlađih iz ove zajednice da se pojavljuju na tržištu rada ili da se obrazuju na višim stupnjevima obrazovanja veoma ograničene.

Tabela 2.3: Stopa upisa u osnovnom obrazovanju (2003/2004)

Etnička pripadnost	Procenat upisa na %
Albanci	96.6
Srbi	95.2
Ostali	86.6
Ukupno	95.4
Odnos devojaka i mladića	92.0

Izvor: ZSK, 2004

Ipak, analize pokazuju da je nepismenost mnogo veća pa mora da zabrinjava sve nas na Kosovu, s obzirom da je ova pojava prisutna i kod mlađih uzrasta. Na primer, u seoskim sredinama oko 9.5% devojaka uzrasta od 16-19 godina su nepismene, dok svaka četvrta veoma slabo piše i čita⁵⁷. Ovaj veoma nizak nivo otežava njihov socijalni položaj i ujedno će imati negativnih reperkusija u njihovom budućem životu kao majke koje bi morale svoje znanje preneti na svoju decu.

Napuštanje škole

Iako nedostaju tačni podaci o napuštanju škole, u raznim analizama obrazovnog sistema na Kosovu se ocenjuje

da je ovaj fenomen prisutan u osnovnom obrazovanju, a posebno u seoskim sredinama.

Podaci iz (Tabele 2.3) pokazuju da je broj upisanih devojaka manji od mladića, što se izražava i u odnosu upisa između devojaka mladića koji iznosi 0.92. Dublja analiza ove pojave pokazuje da je upis devojaka skoro na istom nivou kao i kod mladića u prvim godinama osnovnog obrazovanja. Kasnije u 2-3 posljedne godine, posebno u školama u seoskim zonama, ovaj broj počinje da opada više pod uticajem tradicionalnih običaja nego što je to volja mlađih žena da ne nastave dalje školovanje. Ovo može i dalje biti značajna smetnja za devojke koje žele nastaviti školovanje u srednjem obrazovanju.

Prema podacima jednog istraživanja takođe proizilazi da je 1.17% ili 4,141 učenika u osnovnom obrazovanju napustilo školu⁵⁸. Udaljenost škole od mesta prebivališta, problemi sa prevozom, potrebe porodica da mušku decu uključe u poslovima svojih farmi, percepcija pojedinih roditelja i mlađih da škola ne pruža neku prednost za obezbeđenje posla, su samo neki od razloga koji se najviše pominju i zbog kojih učenici napuštaju školu.

Tiho napuštanje škole koje podrazumeva nesposobnost učenika da normalno pišu i čitaju iako redovno prate obaveznu nastavu predstavlja dodatnu pojavu koja će ostaviti teške posledice kod učenika. Treba naglasiti da o ovom problemu nema podrobnjih podataka. Ova pojava je uglavnom posledica nemotivisanosti učenika da uče, nepristupačna sredina učenika, slaba zainteresovanost učenika ali i roditelja. Posledice ove pojave utiču na povećanje broja nepismenih osoba.

Okvir 2.2

Nizak kvalitet obrazovanja u zemljama u razvoju

I pored ostvarenog napretka u obrazovanju u zemljama u razvoju, pripremanje omladine za tržište rada i za suočavanje sa životnim problemima, može se tvrditi da je na niskom nivou, kao rezultat činjenice da su zahtevi za znanjem na globalnom tržištu u stalnom porastu i da obrazovni sistem nije u stanju pratiti ove potrebe. Zemlje u razvoju više su usredsređene na povećanje broja učenika obuhvaćenih obrazovnim sistemom nego na podizanje nivoa njihovih znanja čime bi se bolje pripremili, odnosno osposobili za život. (WB, World Development Report 2007)

Broj učenika po razredima

Prosečan broj učenika po razredima u osnovnom obrazovanju na Kosovu iznosi 24.5. Ovaj broj je mnogo veći u gradskim zonama a posebno u većim gradovima zbog velikog priliva stanovništva. Razredi su preopterećeni velikim brojem učenika tako da njihov broj često dostiže

i 40 učenika po razredu. Prosečna površina po jednom učeniku u 2005.godini na Kosovu je iznosio 0.4-0.8 m²/po učeniku u odnosu na kosovski standard koji je 1.8m²/po učeniku. Podaci pokazuju da u 50% škola ova površina je 0.2-0.4 m²/po učeniku. U znatnom broju škola nastava se odvija u 3-4 smene, iako uputstva MONT-a nalažu da se nastava može održati najviše u dve smene.

Sprovodenje novog sistema obaveznog obrazovanja produžio je vreme boravka učenika u školama osnovnog obrazovanja koje su bile spremne da savladaju ovo preopterećenje. To je dovelo do toga da škole rade u dve i više smene, što je uticalo na opadanje kvaliteta nastave. Rešenje koje se primenjuje u pojedinim školama premeštanjem devetog razreda u objektima srednjih škola predstavlja delimično rešenje koje uvek nije bilo uspešno, jer srednje škole su u manjem broju, i često veoma udaljene od naselja, tako da i to utiče na napuštanje nastave od strane devojaka.

Sadašnje stanje školske infrastrukture takođe ne odgovara tendencijama demografskih kretanja. Treba naglasiti da školskoj infrastrukturi nije posvećena odgovarajuća pažnja u cilju stvaranja povoljne psihosocijalne sredine, što utiče negativno na kvalitet nastave.

Rasprava o reformi kurikula

Sadržina nastave je jedno od osnovnih pitanja preduniverzitetskog obrazovanja na Kosovu. Napuštanje tradicionalnih oblika obrazovanja koje se zasniva na vrste i broj

Okvir 2.3

Dva različita pristupa o reformi kurikula

Izrada Okvira kurikula Kosova izazvao je raspravu o dva glavna pitanja: (i) Od čega treba početi sa reformom kurikula, od devetog ili od prvog razreda. Postupak izrade predmetnih kurikula počeo je sa devetim razredom u školskoj 2002/2003 godini, i nastavljen je sa kurikulima za I, 6 i 10 razreda, dok je školske 2005/2006 godine izradio kurikule za 4, 5 i 13 razred. Eksperti iz ove oblasti smatraju paradoksalnim odluku o postupanju po ovom redosledu. Po njima, horizontalno i vertikalno prostiranje ovako pripremljenim kurikulima nije koherentno tako da se sadržaji ponavljaju počevši od prvog razreda. (ii) Koja je institucija zadužena za ostvarivanje ove reforme. Proces reforme kurikula je koordiniran od Grupe za kurikule MONT. Kurikuli su izrađeni uglavnom od strane 3 eksperta, dva od kojih su pedagozi predmeta na Univerzitetu i jedan koji neposredno radi u ovoj oblasti. Eksperti iz ove oblasti smatraju da ovu reformu treba da koordinira Ministarstvo, dok bi odgovorna bila druga posebna institucija koja će upravljati, sprovoditi i nadzirati, odnosno ocenjivati reformu kurikula, nastojeći da se ona poklapa sa evropskim reformama. Zbog nedostatka sredstava još nije formiran Nacionalni odbor za planove i programe i nastavna sredstva predviđen Zakonom o osnovnom i srednjem obrazovanju.

predmeta koji se predaju u školi, u cilju prilagođavanja naprednim oblicima, prema postignutim rezultatima ili oceni kvaliteta, započelo je uspostavljanjem sistema devetogodišnjeg osnovnog obrazovanja.

Ova transformacija je stavila Kosovo pred velikim iskušenjima i izazovima koji se odnose na sadržinu i predavanje nastave. Usredsređivanje prevashodno na zamenu paralelnog sistema, a kasnije na obnovu školske infrastrukture dovelo je do toga da se zapostavi reforma kurikula i ostalih elemenata nastavnog procesa koji su utvrđeni kao prioriteti agende MONT-a.

Priprema novog okvira kosovskih kurikula 2001 godine bio je prvi konkretni korak za oživotvorenje obrazovnog sistema na Kosovu. Proces reforme obaveznog obrazovanja zasniva se na Strategiju razvoja obrazovanja na Kosovu za period od 2002-2007 godine. Ovaj strateški dokument ima za cilj da usmeri obrazovni sistem na sadržinu i kvalitet učenja, fokusirajući reformu na četiri glavna stuba: kurrikule, školske udžbenike, obuku nastavnika i ocenjivanje. Iako još nije dobio podršku MONT-a, novi okvir kurikula smatra se potpuno novim dokumentom kojim su utvrđeni ciljevi, načela kurikula i međukurikula za razvoj obrazovanja.

Okvir kurikula utvrđuje detaljno nastavne teme, u skladu sa ciljevima i rezultatima učenika, ostavljajući manje prostora učiteljima za izbor tema i vremena za obrađivanje svake pojedine teme. Okvirom je predviđeno da se oko 80% sadržaja kurikula utvrđuje van škole, dok se školama ostavlja mogućnost da sačine 10 do 20 % sadržaja.

Primena Okvira kurikula trenutno se suočava sa tri glavna problema koji i dalje ostaju nerešeni:

- (i) *Nastavno osoblje nije obučeno* za kvalitetnu primenu novih kurikula i za samostalno pripremanje kurikula;
- (ii) *Nedostatak fondova*. Prenošenje odgovornosti za pripremu školskih kurikula za izborne predmete nije praćeno izdvajanjem budžetskih sredstava koje su neophodne za isplatu eksperata koji će se uključiti u ovom procesu;
- (iii) *Subjektivizam u izboru predmet*. Često se izbor uslovljava držanjem postojećeg pedagoškog osoblja i to često postaje smetnja za uvodenje novih predmeta. Ovo je rezultat nedostatka prostorija i nastavnih sredstava za pojedine predmete koje su privlačnije za učenike, kao što je na primer, slučaj sa informatikom. To se dešava i s obzirom da regionalne prosvetne uprave nisu se dovoljno angažovale da ispune zakonsku obavezu za izradu odgovarajućeg plana i programa za izborne predmete.

Okvir 2.4

Koliko je realno ocenjivanje znanja učenika?

Prema regionalnim statistikama prelaznost u školskoj 2002 – 2003.godine od 1-5 razreda na Kosovu je oko 89.14%, od 6-9 razreda - 75.04% i od 10-12 razreda - 86.08%. Takođe, prosečna prelaznost za sva tri nivoa zajedno iznosi oko 83.42%. Iz ovih podataka proizilazi da je savladavanje nastave na visokom nivou. Međutim, ako se ove ocene uporede sa završnim testom na kraju devetog razreda školske 2002-2003 i 2003-2004 godine, proizilazi da je rezultat ovih testova niži do 30%. Ovo takođe pokazuje da je i dalje veoma prisutno nerealno ocenjivanje učenika. Ovo se povezuje sa niskim stepenom standardizacije ocenjivanja znanja učenika, nedovoljnim stručnim nivoom učitelja i slabom motivacijom za vršenje ovog zanimanja. (Podaci su uzeti iz Nacrta plana – strategije o razvoju obrazovanja, nauke i tehnologije za period od 2007-2013 godine, koji je izradilo MONT 2006.godine).

Ono što pada u oči jeste da se ova rasprava vodi između specijalista iz oblasti obrazovanja i službenika javnih institucija, uključujući i mlade koji su trenutno deo sistema ili su okončali obavezno obrazovanje, s jedne strane, zbog pogrešnog svatanja onih koji donose odluke u ovoj oblasti da su kurikuli tehničko pitanje i da samo iskusni ekspertri mogu davati kompetentna mišljenja ili donositi odluke o njima i s druge strane, zbog neangažovanja samih mlađih koji ne smatraju da su deo rasprave o kvalitetu obrazovanja i procesa za reformu kurikula.

Na posao ili na univerzitetu

Nakon završetka srednje škole smatra se da su učenici spremni za rad ili da nastave dalje obrazovanje na univerzitetu. Srednje visoko obrazovanje konsoliduje i razvija znanja stečena tokom obaveznog obrazovanja, podstiče želju za izbor buduće profesije i pomaže u stvaranju potrebnih kapaciteta kod mlađih za odlučivanje.

Ipak, često se srednje visoko obrazovanje smatra prostom mostom koji povezuje obavezno i univerzitetsko obrazovanje. Ovo svatanje je prisutno u većini zemalja u razvoju, u kojima se po procenama u opšte srednje obrazovanje upisuje oko 78% od ukupnog broja učenika u srednjem obrazovanju i da je opšte srednje obrazovanje još uvek previše usmereno za pripremanje mlađih za upis u visoko obrazovanje, zapostavljajući njihovo ospozobljavanje za pristup tržištu rada.

Kosovo je izuzetak od ove opšte tendencije koje je prisutno u zemljama u razvoju. U školskoj 2005-2006 godini srednje visoko obrazovanje je pohađalo oko 70 hiljada učenika u 107 srednjih škola (vidi Tabelu 2.2) a 56% njih bilo je upisano u sistemu srednjeg stručnog obrazovanja. Ovo je veoma dobar pokazatelj i bar u kvantitativnom smislu izražava usmeravanje obrazovnog sistema u pravcu pripremanja mlađih za nastup na tržištu rada.

Nejednak obuhvat u srednjem obrazovanju

Stopa upisa u srednje visokom obrazovanju na Kosovu u školskoj 2003 – 2004 godini iznosila je 75.2% (vidi Tabelu 2.4). Ovaj pokazatelj je mnogo veći nego u školskoj 2000 – 2001 godini, kada je stopa upisa bila samo 59.5%⁵⁹, i označava naglo povećanje interesa mladih da se obrazuju kao i novo svatanje porodice o značaju srednje škole za njihovu decu. Ipak, odnos između devojaka i mladića na ovom nivou obrazovanja se znatno razlikuje od onog u obaveznom obrazovanju (0.79 prema 0.92) što govori o značajnim polnim razlikama posebno na selu, koje su rezultat tradicije ili ranog sklapanja braka.

Prema etničkim grupama, stopa upisa mladih iz srpske zajednice je 96.3% što je veoma visok procenat koji govori o značaju koji ova zajednica pridaje obrazovanju mladih. Niska stopa obuhvata mlade Albanace u srednje visokom obrazovanju, koje iznosi oko 78.3%, može biti direktna posledica ograničenog prostora da se stvaraju jednaki uslovi sa sve, kako u aspektu geografskog rasprostiranja mreže škola tako i u aspektu profila koji se nude.

Tabela 2.4: Stopa upisa u srednjem obrazovanju (2003/2004)

Etnička pripadnost	Stopa upisa na %
Albanci	78.3
Srbi	96.3
Ostali	41.7
Ukupno	75.2
Odnos između devojaka i mladića	79.0

Izvor: ESK, 2004

Veoma nizak obuhvat u srednje visoko obrazovanje mladih iz ostalih zajednica je veoma zabrinjavajuće. U školskoj 2003-2004 godini ovaj obuhvat je iznosio samo 41.7%. To znači da više od polovine broja mladih odgovarajućih uzrasta iz ovih etničkih zajednica ne pohađa srednje obrazovanje ili da je njihov obuhvat u srednje visokom obrazovanju dvostruko niži od mladih Albanaca i Srba obuhvaćenih ovim obrazovanjem. Na ovako nisku vrednost ovog pokazatelja uticala je zajednica RAE, te se razlozi za ove razlike povezuju sa:

- (i) *Najnižom stopom obuhvata* dece ove zajednice u obaveznom obrazovanju i visokom stopom napuštanja škole u srednjem nižem obrazovanju. Na ovo utiče kulturni nivo porodice, njihove potrebe za radom svoje dece i tradicionalno svatanje da škola

ne obezbeđuje nikakvu prednost njihovoj deci;

- (ii) *Kvalitetom učenja* u obaveznom obrazovanju. Iako nedostaju statistički podaci, u prilog ove tvrdnje govore i ocene da je ovaj kvalitet posebno nizak kod zajednice RAE što im ne pruža realne mogućnosti za nastavak daljeg obrazovanja;
- (iii) *Rano sklapanje braka*, što je veoma tipično za porodice ove zajednice.

Broj učenika na jednog nastavnika i po razredu

Broj učenika na jednog nastavnika u srednje visokom obrazovanju na Kosovu je približno kao u drugim zemljama (vidi Tabelu 2.5). Takođe, može se reći da je i prosečan broj od 29.2 učenika po razredu na zadovoljajućem nivou.

Tabela 2.5: Upoređivanje odnosa učenik/nastavnik

	Predškolski	Osnovni	Srednji
Prosek OECD	14.9	17	13.9
Kosovo	33	20	14
Mađarska	11.4	11.3	12.5
Rumunija		15	12.9
Sjedinjene države	14.9	16.3	14.8

Izvor: OECD, Education at a Glance, 2005. Global Education Digest 2005.

Ipak, razlike između srednjih škola, posebno između onih u velikim prenaseljenim gradskim centrima i u seoskim područjima su izrazitije. U gradovima postoje odeljenja i sa 40 učenika, što utiče negativno za normalno odvijanje nastavnog procesa i sticanja znanja od strane učenika.

Kvalitet nastave

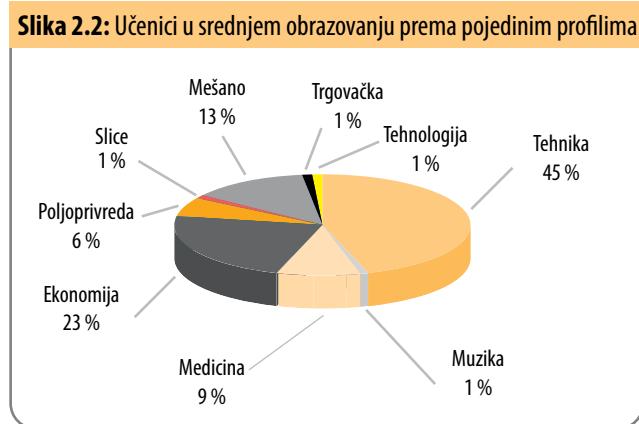
Novi okvir kurikula Kosova počeo je da se primenjuje i u srednje visoko obrazovanje od školske 2003-2004 godine za deseti razred, a predviđa se da će se završiti školske 2007 godine u četvrtom razredu. Ipak, uticaj ovih promena na kvalitet nastave je veoma spor. Jedan od razloga je to što je modernizacija kurikula napredovala bržije od reformi predavanja. MONT i znatan broj međunarodnih donatora organizuju obuku nastavnika, tako da je tokom četiri protekle godine kroz ovu obuku prošlo oko 60% nastavnika⁶⁰. Problem predstavljaju i oblik i kvalitet obuke kao i činjenica da je ova obuka uopštena i ne odnosi se na poboljšanje kurikula.

Kvalitet nastave je usko vezan sa finansijskom motivacijom nastavnika. Prosečna plata nastavnika je

najniža u budžetskom sektoru. Tako, prosečna plata nastavnika u 2004 godini iznosila 166 evra mesečno u odnosu na prosečnu platu od 189 Evra koliko primaju ostali budžetski korisnici⁶¹. Plate nastavnika su nešto veće od plata zaposlenih u sektoru poljoprivrede i šumarstva⁶², koje su najniže u odnosu na plate svih kosovsko budžetskih korisnika.

Stručno obrazovanje

Sistem stručnog obrazovanja i osposobljavanja na Kosovu odvija se u 56 škola za srednje stručno obrazovanje sa, trogodišnjim i četvorogodišnjim programom. Nakon okončanja trogodišnjeg programa učenici mogu nastaviti visoko obrazovanje na univerzitetu na akademskoj 2006-2007 godini, a počelo je i sprovođenje četvorogodišnjeg programa da se što bolje stručno osposobljavaju i da povećaju šanse da polagaju novi uvedeni ispit, da bi bili u stanju da se registruju na univerzitetu.

Izvor: ZSK, 2006

Broj mladih upisanih u stručnom srednjem obrazovanju na Kosovu je znatan u poređenju sa ukupnim brojem mladih koji pohađa srednje obrazovanje (vidi Tabelu 2.6). Osetno opadanje broja učenika u periodu od 2003-2004. godine je pre svega rezultat uvođenja devetogodišnjeg sistema obaveznog obrazovanja.

U školskoj 2005-2006.godini upisano je oko 41000 učenika u 8 posebna profila i u jednom mešovitom profilu. Najveći broj učenika je upisan u školama tehničkog smera, oko 46%, i u školama ekonomskog smera oko 22.7% (vidi sliku 2.2). Oko 35% mladih upisanih u stručnom srednjem obrazovanju su devojke. Uočava se mali broj upisanih u poljoprivredim smerovima, iako se poljoprivredom bavi najveći deo stanovništva na selu. To se objašnjava činjenicom da se poljoprivreda veoma sporo razvija i modernizuje, zatim niskim nivoom poljoprivrednih škola u odnosu na zahteve tržišta rada kao i time da se mlađi radije opredeljuju da se nastanu

Tabela 2.6: Učenici u stručnom obrazovanju u 2002-2005 god.

Broj učenika prema školskim godinama				
	2002-2003	2003-2004	2004-2005	2005-2006
Stručno obrazovanje	47.024	43.162	36.275	40.819
Sveobuhvatno obrazovanje, %	54.2	59.4	51.7	54.5

Izvor: SZK, 2006

u gradovima gde postoje mnogo veće mogućnosti za zapošljavanje nego na selu.

Tokom proteklih godina učinjeni su određeni napor da se stručno obrazovanje priladi zahtevima i potrebama tržišta rada, uz odgovarajuća poboljšanja u strukturi predmeta i kurikula kako bi se mladima omogućilo da nakon završetka škole nastave univerzitetske studije. Utvrđeno je 12 profesionalnih oblasti i organizovani su kurikuli za 60 profila⁶³. Vodilo se računa o tome da se školama omogući sto je moguće veći pristup finansijskim institucijama, otvaranjem sopstvenih bankarskih računa kako bi, zajedno sa privetnim sektorom, ostvarili određene projekte u cilju stvaranja sopstvenih prihoda koje će upotrebiti za poboljšanje uslova rada u školama.

I pored dosadašnjeg napretka, sistem stručnog osposobljavanja na Kosovu i dalje ima određenih nedostataka:

- (i) Sistem stručnog obrazovanja i dalje ima tradicionalni karakter fokusiran pretežno na inpute nego na rezultate sitcanja znanja;
- (ii) Povezanost sa tržištem rada i dalje je slaba dok je uloga socijalnih partnera i dalje je nedovoljna, zato što nedostaje dialog i partnerstvo sa privatnim sektorom.
- (iii) Stručno obrazovanje se uglavnom finansira iz Konsolidovanog budžeta Kosova i do sada ne postoje podaci o drugim izvorima finansiranja iz privatnih ili drugih partnerskih fondova;
- (iv) Veoma je mali broj privatnih licenciranih škola koje se finansiraju iz studentskih tarifa, tako da je doprinos privatnog sektora nizak s obzirom da stručno obrazovanje uopšte nije privlačan za ovaj sektor;
- (v) I dalje ne postoje institucionale stručno obrazovanje učenika koji završavaju opšte srednje obrazovanje, kako bi im se olakšao pristup tržištu rada. Ranije više i visoke škole za stručno obrazovanje koje su organizovale dvogodišnje kurseve, prerasle su u trogodišnje fakultete za primenjene nauke pri Prištinskom univerzitetu na kojima se nastava primenjuje kao i u svim drugim fakultetima u okviru visokog obrazovanja.⁶⁴

- (vi) Stručno obrazovanje i ospozobljavanje odraslih je veoma ograničen. Zakonska regulativa omogućava školama za stručno obrazovanje da organizuju tečajevi za odrasle uz određenu naknadu, ali one učenicima više služe za dobijanje određene diplome, posebno onima koji su napustili redovnu nastavu, nego što im pružaju mogućnost da se ospozobe za odgovarajuće profile⁶⁵.

Okvir 2.5

Evropska politika o kvalifikacijama

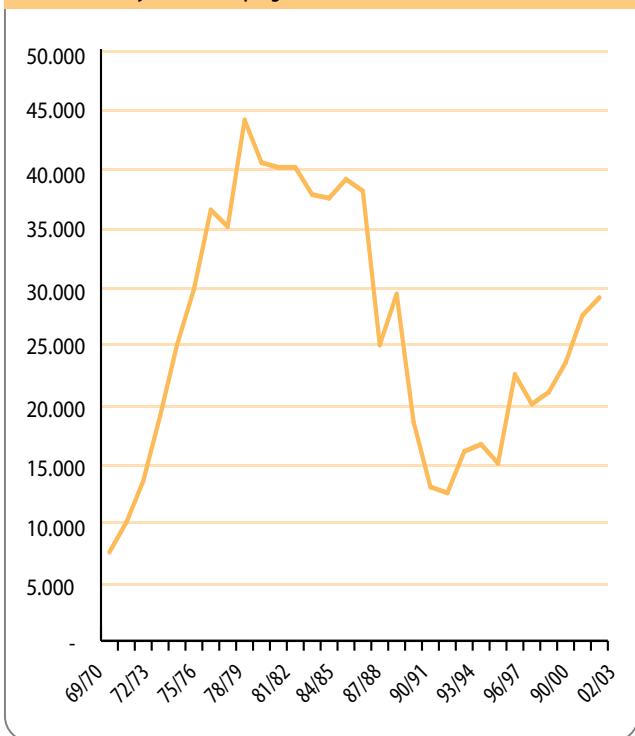
Zasedanje Evropskog saveta koje je održano 2000 godine u Lisabonu utvrdila je kao cilj da se do 2010 godine privreda Evropske unije bude najkonkurentnija i najdinamičnija privreda u svetu uz oslanjanje na znanje. Polazeći od predviđanja da će 2010 biti samo 15% onih koji traže posao u okviru Evropske unije biti lica sa osnovnim obrazovanjem, dok će 85% biti sa srednjim ili univerzitskim obrazovanjem, reforma obrazovnog sistema i sistema za stručno ospozobljavanje (SSO) zacrtana je kao prioritetsna mera u ostvarivanju ovog cilja. Kao glavni prioriteti utvrđeni su ulaganja za povećanje kvaliteta SSO, povećanje broja osoba sa visokim obrazovanjem, podsticaj stalnog stručnog obrazovanja koja je trenutno najslabija karika u procesu sticanja znanja tokom čitavog života, obuka radnika sa nižima kvalifikacijama kao i veća pokretljivost radne snage na evropskom tržištu rada. Bolonjski haški proces predstavljaju dva instrumenta za reformu univerzitetskog obrazovanja ali i SSO. Bolonjski i Kopenhagen proces su bila dva instrumenata za referisanje univerzitetskog obrazovanja i SSO. Stvaranje Evropskog Okvira za Kvalifikacije je smatrano kao neophodna mera sa ciljem olakšavanja prenosa i prepoznavanja kvalifikacija. Okvir ima za funkciju da bude kao zajednička referentna tačka za rezultate učenika, stopu dobijenih nadležnosti i za obezbeđivanje kvaliteta, kao i za stvaranje mogućnosti za poređenje rezultata učenika. U tu svrhu, ova politika ima 8 nivoa osnovanih na znanja, mogućnosti i posebne nadležnosti svakog nivoa. Evropska politika o kvalifikacijama je neutralna nad Nacionalnom politkom o kvalifikacijama zemalja članica Evropske Unije, ali sličnost ili harmonizacija obeju je za dobrobit svake zemlje.

2.2 Visoko obrazovanje

Nisko učešće

Prištinski univerzitet je jedini javni univerzitet na Kosovu koji je osnovan 1970 godine i koji ima 17 fakulteta na kojima se pripremaju specialisti iz 57 oblasti. Postdiplomske studije se organizuju u okviru 14 fakulteta i iz 30 oblasti.

Slika 2.3: Broj studenata po godinama⁶⁶

Nedavno je otvoren univerzitet na srpskom jeziku u severnom delu Mitrovice i 10 privatnih univerziteta koncentriranih uglavnom u Prištini.

Broj studenata u visokom obrazovanju je doživeo promene u proteklim godinama (vidi Sliku 2.3). Tokom perioda od 1990-1999 godine zabeleženo je smanjenje broja studenata, posebno tokom funkcionisanja paralelnog sistema obrazovanja, dok je kasnije ovaj broj stalno rastao.

Školske 2003-2004 godine, broj upisanih studenata dostigao je oko 25200 studenata, ili oko 1440 studenata na 100 hiljada stanovnika, što je jednako $\frac{1}{4}$ broja studena Slovenije, nešto manje od $\frac{1}{2}$ broja studenata Makedonije, $\frac{2}{3}$ broja studenata Albanije. Ovaj broj čini oko 12% ukupnog stanovništva grupe uzrasta od 18-25 godina u ovoj godini, što predstavlja stopu obuhvata u visokom obrazovanju koja je za četiri puta niža od stopa zemalja OECD-see⁶⁷.

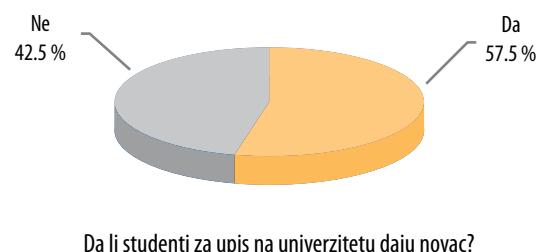
Niska stopa obuhvata u visokom obrazovanju, u vreme kada svi pokazateli pokazuju da je povećano interesovanje mladih za upis na univerzitetu, je pre svega rezultat ograničenih kapaciteta institucija visokog obrazovanja. Broj prijavljenih kandidata za upis na Prištinskom univerzitetu je prosečno tri puta veći od broja primljenih studenata, što jasno pokazuje da 2/3 mladih koji žele da nastave obrazovanje u institucijama visokog obrazovanja su lišeni ove mogućnosti. Ovo veliko ograničenje je stvorilo povo-

Slika 2.4: Prijemi studenata na univerzitetu

Ijno tlo za pojavu subjektivizma prilikom prijema novih studenata na univerzitetu. U proseku oko 53.8% mlađih smatraju da se prijem studenata na univerzitetu ne vrši na osnovu znanja koje pokazuju kandidati (vidi Sliku 2.4). Ovo mišljenje zastupaju oko 84% mlađih pripadnika srpske zajednice i oko 80% mlađih iz zajednice RAE⁶⁸.

Slika 2.5: Prijemi uz neformalno plaćanje

Studenti takođe smatraju da za upis na univerzitetu, ne retko, treba davati novac, i takvo mišljenje preovladava kod 57.2% ispitanika (vidi Sliku 2.5). Međutim, procenat mlađih iz srpske i zajednice RAE koji imaju takvu percepciju je znatno manji to jest 28% i 34% ispitanika⁶⁹. Mladi ističu da, iako se primećuje da je poslednjih godina stanje u vezi sa prijemom na univerzitetu nešto bolje, i dalje se pojedini kandidati favorizuju prilikom prijema, a najveće je zlo to što takvi studenti bivaju favorizovani i tokom studija, što utiče negativno na kvalitet diplomiranih studenata⁷⁰.

Ograničene finansijske mogućnosti pojedinih porodica predstavljaju drugi limitirajući faktor za mlađe sa prebivalištem van Prištine da pohađaju nastavu na Prištinskom univerzitetu. Pojedini roditelji ističu da svojoj deci mogu pokrивati troškove školovanja samo do srednje škole, jer platama koje ne prelaze 120 Evra mesečno ni u kom slučaju ne mogu izmiriti svoje potrebe a kamo li i troškove studenta u Prištini⁷¹

Broj diplomiranih u institucijama visokog obrazovanja se svake godine menja kao posledica mnogih nedostataka tokom odvijanja paralelnog sistema obrazovanja.

Broj diplomiranih u institucijama visokog obrazovanja se znatno smanjilo zadnjih 15 godina, uglavnom zbog sistema paralelnog obrazovanja koji se odvijao 1990-ih godina. Tako da je broj diplomiranih studenata se znatno smanjilo sa oko 2200 studenata godišnje tokom 1980-1990, na približno 1000 studenata godišnje.

Tokom ovog perioda tržištu rada je pristupilo manje od 10 hiljada diplomiranih i uz slabiji kvalitet obrazovanja, što je znatno uticalo i na kvalitet radne snage na Kosovu. Stoga je ovo vreme ocenjeno kao "period izgubljene generacije"⁷². Trenutno je stanovništvo grupe uzrasta od 25-64 godina na Kosovu na najnižem nivou u odnosu na zemlje regiona, jer samo 13% ima visoko obrazovanje od toga 18% muškaraca i 8% žena⁷³.

Okvir 2.6 | Bolonjski proces

Bolonjski proces o reformi visokog obrazovanja oslanja se na sledećim glavnim načelima: (i) Prilagođavanje uporednog sistema naučnih zvanja kako bi svugde bile priznavane; (ii) Primena sistema zasnovanog od dva osnovna univerzitska ciklusa (sistem 3+2) koji završava sticanjem Bachelor za prvi ciklus i sa zvanjem Master za drugi ciklus; (iii) uspostavljanje kreditnog sistema u skladu sa evropskim sistemom za transfer kredita, kao pogodan instrument za slobodni prelazak studenata jednog na drugi univerzitet.

Izazovi reforme

Nova vizija za razvoj visokog obrazovanja na Kosovu podrazumeva njegovu integraciju na evropskim prostorima gde su znanje i naučno istraživanja u funkciji održivog kulturnog, društvenog i ekonomskog razvoja⁷⁴. Za ispunjenje ove misije, visoko obrazovanje se suočava sa dva sledeća izazova:

(i) **Povećanje kapaciteta**, kako bi se mlađima stvorile veće mogućnosti za nastavak univerzitetskih studija u uslovima potpune i funkcionalne infrastrukture i kako bi se ubrzano nadoknadio manji broj diplomiranih tokom više od jedne decenije;

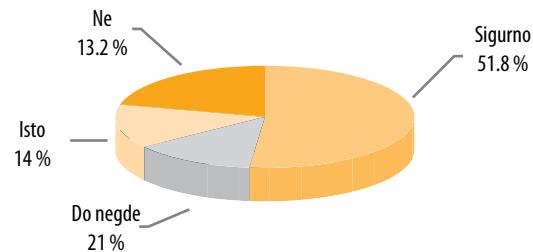
(ii) **Duboka reforma sadržaja i korenito poboljšanje kvaliteta**, radi usaglašavanja istih sa potrebama tržišta rada i integracije u evropskom sistemu visokog obrazovanja u skladu sa bolonjskim procesom

Neophodnost povećanja kvaliteta i brzo prilagođavanje zahtevima tržišta neposredno je vezano sa mogućnostima diplomiranih studenata da se zaposle. Predstavnici poslovne zajednice, odnosno biznisa ističu da uopšte uzevši kvalitet današnjih studenata ne odgovara u potpunosti njihovim zahtevima i zbog činjenica da ni nivo samih pedagoga niji na zadovoljavajućem

Okvir 2.7**“...Odnosi student-nastavnik**

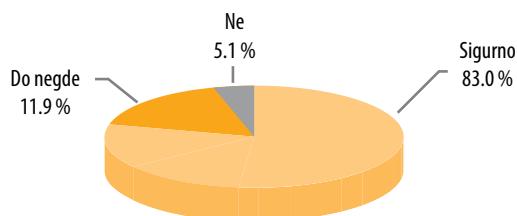
“...Odnosi imedju studenata i pedagoga moraju se promeniti. Studentima se mora obezbediti više prostora za iznošenje svojih mišljenja i komentara i sugestije o predmetima, nastavnom procesu i uslovima učenja. Studenti u vezi s tim ističu: imamo potrebe za saznanja koja služe praktičnom radu, jer nismo konkurentni na stranom tržištu. Na ekonomskom fakultetu učimo mnogo toga što se po našem mišljenju ne može primeniti u praksi. Privatni univerziteti ova pitanja uređuju mnogo bolje. Studenti na privatnim univerzitetima pripremaju CV i kako treba odgovarati prilikom intervjuisanja, a to se ne uči na javnom univerzitetu...” - Sa rasprave sa studentima Prištinskog univerziteta, avgust 2006 godine.

nivou. Može se primetiti da na privatnim univerzitetima više se vodi računa o upisu što većeg broja studenata nego o kvalitetu njihovog obrazovanja⁷⁵.

Slika 2.6: Kvalitet obrazovanja studenata

Da li su pripremljeniji studenti koji diplomiraju vani u odnosu na PU?

Uspešnost ispunjenja ove misije umnogome zavisi i od poboljšanja upravljanja visokim obrazovanjem i od obezbeđenja finansijskih izvora.

Slika 2.7: Mogućnost zapošljavanja

Da li studenti koji studiraju vani, imaju veće izglede za zapošljavanje?

Studije van Kosova

Jedan broj studenata studiraju van Kosova, od kojih veći broj njih na univerzitetima zapadnih zemalja. Prema percepцијама младих прilikom избора кандидата за upis na

univerzitetu ima dosta neregularnosti i diskriminacije. Ovo mišljenje zastupaju oko 56% mlađih ispitanika. Međutim, većina mlađih smatraju da studenti koji su diplomirali vani su pripremljeniji od onih koji diplominaju na Prištinskom univerzitetu i imaju veće izglede za zapošljavanje na Kosovu (vidi Sliku 2.6 i 2.7)⁷⁶.

Manjine, integracija ili odvajanje

Na Kosovu se nastava odvija na 5 jezika: albanskom, srpskom, bošnjačkom, turskom i hrvatskom jeziku. Pojedine manjine pohađaju nastavu na jeziku područja gde imaju prebivalište. Treba naglasiti da najveći broj pripadnika manjina nastavu pohađaju na albanskom jeziku a manji

Okvir 2.8**Povoljnosti za obrazovanje manjina**

Još od 1999 godine preduzeto je niz mera za stvaranje neophodnih uslova za obrazovanje pripadnika manjina. Počevši od školske 1999 godine otvorena je nastava za osnovno i srednje obrazovanje na bošnjačkom jeziku uz obezbeđenje neophodnih udžbenika iz Bosne i Hercegovine koje su učenicima podeljene besplatno. Septembra meseca 2005 godine su objavljene knjige za 9 razred na bošnjačkom jeziku na osnovu novih nastavnih planova i programa Kosova, a štampano je i sedam knjiga na turskom jeziku iz nacionalne grupe predmeta. U školskoj 2002-2003 godini ovoren je Fakultet za bizbis u Peću na bošnjačkom jeziku, dok školske 2003-2004 godine otvoren Fakultet za vaspitanje i obrazovanje na bošnjačkom i turskom jeziku. Od 2004-2005 godine olakšan je upis na Prištinskom univerzitetu utvrđivanjem kvota za bošnjačku, turšku i zajednicu RAE.

broj na srpskom i bošnjačkom jeziku. Srpska zajednica nije integrisana u obrazovni sistem Kosova. Posljednji podaci o obrazovanju srpske manjine su iz akademске 2003-2004 godine, nakon koje škole u kojima pohađaju nastavu pripadnici ove zajednice ne dostavljaju podatke kosovskim institucijama.⁷⁷

Mitrovački univerzitet je osnovan 2001 godine. On je u početku prošao kroz veoma bogat razvojni period, zbog značajnih investicija u izgradnji neophodne infrastrukture i za ostvarivanje niz obrazovnih reformi. To je trajalo do 2004 godine, kada je trebalo da se i Univerzitet u severnom delu Mitrovice integriše u obrazovni sistem Kosova prema važećoj pravnoj regulativi. Međutim, iste godine Univerzitet u Mitrovici je prekinuo sve veze sa visokoškolskim institucijama i sa Vladom Kosova, tako da i dan danas trpi posledice međunarodne izolacije. Danas u njemu studira 4-5 hiljada studenata, dok je broj fakulteta sveden sa 14 na 10. Prema našim saznanjima predviđa

se da ovaj broj smanji na samo 6 fakulteta. Finansira ga Vlada Srbije i sve institucionalne veze ima sa Beogradom. Trenutno mladi iz srpske zajednice ne pohađaju nastavu na Prištinskom univerzitetu.

Potrebno je da se za Universitet u Mitrovici nađe odgovarajuće i brzo rešenje kako bi se integrisao u obrazovni sistem visokog obrazovanja Kosova, uz poštovanje odluke srpske zajednice u vezi sa odnosima sa Srbijom. Moguće rešenje je da se on organizuje kao javni univerzitet Kosova koji bi radio prema zakonskoj regulativi Kosova sa odgovarajućim stepenom samostalnosti, uz očuvanje sadašnjeg statusa, ili da se tretira kao privatna institucija koja bi se finansirala od donatora (u ovom slučaju iz Srbije), ili da se organizuje kao javni univerzitet sa visokim stepenom autonomije⁷⁸.

U uslovima ograničenih finansijskih mogućnosti Kosova i velikih potreba visokog obrazovanja za finansijskim sredstvima, neophodno je da se ovo pitanje sagleda i sa aspekta troškova, imajući u vidu da mitrovački univerzitet

2.3 Ulaganja u obrazovanje mladih

Izdaci za obrazovanje

Obrazovni sistem na Kosovu finanasira se iz šest izvora: (i) Centralnog budžeta i opštinskih prihoda; (ii) Međunarodnih donacija u okviru Programa javnih ulaganja i ostalih fondova za druge projekte (iii) Doprinosa roditelja, (iv) Prihoda od uplate za upis učenika i studenata; i (v) Sredstava koja izdvaja Beograd za škole u kojima pohađaju nastavu učenici i studenti srpske zajednice na Kosovu, i šesti izvor su opštinski prihodi. Konsolidovani budžet Kosova danas predstavlja glavni izvor finansiranja obrazovnog sistema na Kosovu iz kojeg se pokriva 97.2% troškova. Skoro 99% sredstava ovih izvora čine sredstva prikupljena na centralon nivou a samo 1% su sopstvena sredstva opština⁷⁹.

Ukupni troškovi za obrazovanje tokom perioda od 2000-2004 godine nisu znatno porasla. U 2004 godini dostigle su ukupan iznos od oko 108 miliona Evra (vidi Tabelu 2.7). Na ostvarivanje ovog iznosa uticali su sledeći faktori:

Tabela 2.7: Troškovi za obrazovanje po godinama (u milionima Evra i u %)

Izvor finansiranja	2000	2001	2002	2003	2004	Troškovi prema godinama
Konsolidovani budžet Kosova%	55.74	59.35	69.47	85.19	105.16	
Grantovi donatora%		1.79	1.61	0.60	0.71	
Program javnih ulaganja%	40.61	26.63	24.56	9.87	2.15	
Ukupno%	96.35	87.76	95.64	95.66	108.02	
U procentima PBB%	5.51	3.62	3.85	3.83	4.25	
Budžet Kosova%	3.19	2.45	2.8	3.41	4.14	
Grantovi donatora%		0.07	0.06	0.02	0.03	
Program javnih ulaganja%	2.32	1.10	0.99	0.40	0.08	

Izvor: MPF, 2006

košta približno koliko i Prištinski, a opslužuje samo 7-8% stanovništva.

Da bi izašlo u susret interesima i zahtevima mladih iz manjinskih zajednica, visoko obrazovanje kao i čitav obrazovni sistem na Kosovu, ima potrebe za razvojem vodeći računa više o integracijama nego o podelama, naravno uz poštovanje međunarodnih standarda o pravima manjina. To bi doprinelo poboljšanju međuetničkih odnosa, većoj socijalnoj koheziji kao i stvaranju jednakih mogućnosti za zapošljavanje mladih na svim nivoima javne uprave i u privatnom sektoru, bez obzira na etničku pripadnost.

- (i) **Drastično smanjenje doprinosa međunarodnih donatora.** Njihova pomoć je u 2004 godini iznosila 2.15 miliona Evra ili oko 20 puta manja od one u 2000 godini. Ovo zbog činjenice da je odmah nakon rata pažnja međunarodnih donatora bila fokusirana na otklanjanju ratnih posledica davajući prednost investicijama za izgradnju ili obnovu školske infrastrukture;
- (ii) **Znatno povećanje doprinosa iz Konsolidovanog budžeta Kosova.** U 2004 godini ovaj doprinos je iznosio 105 miliona Evra ili dvostruko više u odnosu na 2000.godinu, pokrivajući tako pojedine oblasti koje su ranije finansirane od strane međunarodnih donatora.

I pored povećanja doprinosa i konsolidovanog budžeta, Vlada Kosova, u nedostatku sredstava, nije mogla ostvariti sve utvrđene prioritete u razvoju obrazovnog sistema, tako da su ukupni izdaci za ovu oblast smanjeni sa 20% koliko su iznosili u 2000. godini na 14% u 2004. godini. Ovo smanjenje je rezultat potrebe da se sredstvima kosovskog budžeta pokrivaju troškovi u vezi sa sprovodenjem mnogih reformi sa ispunjenje standarda, međutim to svakako predstavlja smanjenje državnih ulaganja u mладу generaciju. Ali se isto tako treba uzeti u obzir činjenica da je u odnosu na 2000 godinu, povećan broj vladinih sektora koji se finansiraju iz konsolidovanog budžeta Kosova.

Troškovi za obrazovanje u odnosu na BDP u 2004 godini su smanjeni na 4.25% u odnosu na 5.51% koliko su iznosili u 2000 godini (vidi Tabelu 2.7). Ovo predstavlja venom povoljan nivo ostvarenih trokova u poređenju sa zemljama koje su poslednjih godina postale članice Evropske unije⁸⁰, i koje za obrazovanje izdvajaju prosečno 4% do 5% BDP godišnje. I težina troškova za obrazovanje nad ukupnim troškovima javnog budžeta, koji iznosi otprilike 14%, je zadovoljavajuća kada sa uporedi sa prosečnim iznosom ovih zemalja koji iznosi 13%. Međutim, zbog razloga jer Kosovo ima najveći stepen stanovništva školskog uzrasta u Evropi, Strategija Preduniverzitetskog obrazovanja 2007-2017 predviđa da se učeće troškova za ove nove obrazovanja poveća na 16% do 2009. godine.

Treba ipak naglasiti da namena ovih izdataka nije ni u kom slučaju ista. Dok se u drugim zemljama ulaže da bi se očuvao i poboljšao nivo viševekovnog i konsolidovanog obrazovnog sistema, na Kosovu se govori o podizanju jednog sasvim novog sistema. Takođe, budžetska sredstva u ovim zemljama predstavljaju samo deo sredstava namenjenih obrazovnom sistemu, s obzirom da tamo funkcionišu razne privatne finansijske šeme ili tzv. nejavni sistem obrazovanja. Na Kosovu se na tom planu čine prvi koraci i može se govoriti samo

o veoma skromnim doprinosima. Naspram velikih potreba za potpunom reformom obrazovnog sistema na Kosovu, današnji nivo troškova je gotovo nedovoljan za ispunjavanje prioritetnih zahteva.

Finansiranje opstanka ili razvoja

Analiza strukture troškova u sektoru preduniverzitetskog obrazovanja prikazuje da su oko 95.6% operativni troškovi. (vidi Figuru 2.8 i Tabelu 2.9). U okviru operativnih troškova oko 86.6% su plate prosvetnih radnika.

Slika 2.8: Struktura troškova za obrazovni sistem

Izvor: MPF 2005

U zemljama koje su se učlanile u Evropsku Uniju u 2004, operativni troškovi prosečno obuhvaćaju oko 92.5% ukupnih troškova, a troškovi za plate od ukupnog iznosa su oko 72.9%. Ovi podaci govore da su na Kosovu kapitalne investicije sistema obrazovanja veoma niske i to u vreme kada su potrebe za proširenje infrastrukture obrazovanja velike, a posebno u urbanim zonama.

Iako je većina fondova namenjena za plate prosvetnih radnika, njihove plate su i dalje niske i to negativno utiče na njihovo motivisanje. Obrazovni kadar visokog obrazovanja je veoma malo motivisan i njihove prihodi u operativnim troškovima iznose 48.9% (vidi tabelu 2.8). Ova pojava rada na dva ili više radna mesta negativno utiče na kvalitet njihovog rada.

Tabela 2.8: Struktura javnih troškova za obrazovanje

	Operativni troškovi %	Kapitalni troškovi %	Operativni troškovi u %	Ostali operativni troškovi kao % operativnih troškova	
Pokazatelji preduniverzitetskog obrazovanja					
Kosovo (2004)	95.6	4.4	86.6	13.4	
EZ-15 (2002)	92.7	7.3	81.5	18.5	
Skoro učlanjene zemlje u EZ (2004)	92.5	7.6	72.9	27.1	
Pokazatelji visokog obrazovanja					
Kosovo (2004)	82.1	17.9	48.9	51.1	
EZ-15 (2002)	88.6	11.4	68.2	31.8	
Skoro učlanjene zemlje u EZ (2004)	89.0	11.0	56.9	43.1	

Izvor: MPF, OECD 2005

hovog angažovanja u Univerzitetu Prištine i samim tim manji nivo učešća u naučno istraživačkim delatnostima⁸¹.

Namenjena sredstva za reformu i postizanje kvaliteta obrazovanja i ojačanja nastavnih kapaciteta su veoma mala. Ova namenjena sredstva više liče na financiranje opstanka nego na financiranje razvoja.

Troškovi prema obrazovnom nivou

U (tabeli 2.9) upoređuju se troškovi Kosova za razne obrazovne nivoe u tranzicijonim i razvijenim zemljama. Kao što se vidi, Kosovo troši 79.7% budžeta obrazovnog sistema za preduniverzitetsko obrazovanje, što je veći pokazatelj u odnosu na gorepomenute zemlje u kojima je ovaj pokazatelj 76.6 % i 71.4%. Takođe, prosek troškova za visoko obrazovanje je mnogo niži od gorepomenutih zemalja.

Tabela 2.9: Raspodela troškova prema obrazovnim nivoima, 2003

	Predškolsko i osnovno obrazovanje	Srednje obrazovanje	Visoko obrazovanje
Kosovo		79.7	14.5
Zemlje u tranziciji	32.7	43.9	19.4
Zemlje sa visokim ritmom povećanja	35.8	35.6	24.5

Izvor: UNESCO, 2005

Na Kosovu, troškovi osnovnog i srednjeg obrazovanja nisu podeljeni. Podaci su dati u 2002, kada je odgovornost preduniverzitetskog obrazovanja prešla na opštinu. Ovaj način evidentiranja troškova ne daje mogućnost institucijama da analiziraju na pravi način namenjena sredstva za svaki nivo obrazovanja i nije u skladu sa standardima koji danas koriste većina zemalja.

Efikasnost troškova

Pravilno korišćenje javnih troškova za obrazovanje na Kosovu je pitanje od velikog značaja u uslovima ograničenih izvora financiranja.

Kosto za učenike predškolskog obrazovanja na Kosovu kreće se od 150 do 200 € u zonama naseljenim uglavnom albanskim stanovništvom. On se povećava na 250 – 450€ u malim opštinama, neke od njih uglavnom naseljene srpskom manjinskom zajednicom. Broj učenika na jednog nastavnika ima uticaj koji određuje ovaj kosto. Današnji standardi za efekat financiranja su 19:1 za škole sa albanskom većinom i 14:1 za škole u zonama sa etničkim manjinama. Velikih promena ima i u odnosima između učenika/obrazovnog kadra u školama sa albanskom većinom i školama sa etničkim manjinama. Ovo su samo prosečni pokazatelji i

te cifre se razlikuju u zavisnosti od zone, da li su urbane ili ruralne zone, a ima razlika i u školama.

Ovi podaci su deo problema efikasnosti obrazovnog sistema Kosova. Ostali aspekti su decentralizacija obrazovanja, veća autonomija obrazovnim institucijama i podsticaj njihovim rukovodećim kapacitetima.

U periodu od 1974-1990 obrazovni sistem je bio relativno decentralizovan. U odgovornosti škola su bile sredina, kavalitet predavanja itd i škole su same rukovodile sa budžetom. U odgovornosti opštine je bio predškolski i osnovni sistem, srednje škole su zavisile od centralnog nivoa. U 2000 godini, je osnovan Departman obrazovanja i nauke i sistem je počeo da se centralizuje. Školama je uzeto pravo finansijskog rukovođenja, odgovornost imenovanja direktora škola je prešla na komitet sa većinom članova iz MONT-a, a imenovanje nastavnika se vrši od opštinskih direktorijata za obrazovanje. Škole nemaju konkretnu i direktnu odgovornost za kvalitet obrazovanja. Sa finansijskog aspekta, opštinama se ne prenosi izračunat budžet na osnovu broja učenika, etničke zastupljenosti i broju stanovništva. U ovim uslovima škole, a takođe i opštine nemaju podsticaj za povećanje troškova za efikasnost.

2.4 Politika i prioritete mere

Odgovornost za obrazovanje mladih

Znanje je ogledalo opštег društvenog razvoja svake zemlje. Napori koji se čine za povećanje stepena obrazovanja su pre svega napor za napredak zemlje. Tako da se pitanje obrazovanja ne treba smatrati samo pripremom mladih za tržište rada, već je obrazovanje mladih primarno pitanje i zahteva odgovornost celog društva i puno angažovanje svih institucija za ispunjenje odgovornosti koja bi garantovala mladima pravo i mogućnost za obrazovanje.

Veliki broj obrazovnih strategija

Strategija preduniverzitarskog obrazovanja 2007-2017; Strateški plan razvoja obrazovanja, nauke i tehnologije; Strategija razvoja visokog obrazovanja na Kosovu 2005 – 2015; Strategija obrazovanja ruralnog stanovništva; Strategija polnih pitanja; Politika mladih na Kosovu; i Strategija i plan razvoja Kosova 2007 – 2013 su strateški dokumenti o obrazovanju izrađeni poslednjih godina. Između ovih dokumenata ima dosta razlika, ponekad su konceptualne i sadržajne. Nedostaje međusobno usklađivanje i efekat politika koje se predlažu u većini slučajeva neodmerene. Reformi obrazovnog sistema je potreban redosleda prioritetnih mera, pokazatelji za svaku godinu i određeni finansijski kosto. Izbor treba biti u saglasnosti sa većinom stručnjaka te oblasti i uz saglasnost svih određenih institucija u cilju sprovođenja za sve.

Kvalitet i obuhvaćenost

Prioriteti raznih nivoa obrazovnog sistema na Kosovu nisu isti. Ali, kvalitet obrazovanja mladih je zajednički prioritet svih. Iako obuhvaćenost nije prioritet za osnovno obrazovanje, velika jednaka posvećenost traži se za decu svih zajednica, a posebno zajednice RAE.

Kvalitet i obuhvaćenost su prioriteti za srednji i visoki nivo obrazovanja. Reforma usklađivanja sa zahtevima novog tržišta, harmonizacija kurikula sa razvijenim evropskim državama, na osnovu proširenja prostora u školama, kao i otvaranje srednjih škola po opština, su prioritetne mere za poboljšanje pokazatelja na gorepomenutim nivoima obrazovanja.

Sveobuhvatana reforma

Na reformu obrazovanog sistema ne treba gledati kao najedini zadatak nastavnika i pedagoga, kao i obrazovnih institucija, jer takođe i ostali veoma važni akteri trebaju biti uključeni u ovaj proces: mladi su glavni akteri i najdinamičniji deo reforme, a zajednica biznisa treba biti deo ocenjivanja metoda i kurikula koje se predlažu.

Sistem ocenjivanja kvaliteta obrazovanja

Ocenjivanje kvaliteta obrazovanog sistema treba se institucionalizovati. Osnivanje Nacionalnog centra za ocenjivanje bi bilo efikasno, dugoročno i stabilno rešenje za izradu i administarciju testova i ostalih instrumenata ocenjivanja učenika, kvalifikacije nastavnika i specijalista obrazovanja, kao i za objavljivanje izveštaja i rezultata ocenjivanja i nacionalnih testova garantirajući transparentno ocenjivanje na svim obrazovnim nivoima. Ovom prilikom, ocenjivanje učenika ili studenata Kosova će se moći obaviti i preko Programa za međunarodno ocenjivanje studenata (PISA). Isti program će proveriti rezultate studenata Kosova sa rezultatima zemalja iz regionala, i iste metode će se koristiti i nakon toga i od strane Ministarstva za Obrazovanje, nauku i tehnologiju Kosova kao sredstvo verifikovanja da su unete reforme imale uticaj na sticanje znanja.

Nacionalni kadar za kvalifikacije

Izrada Nacionalnog okvira za kvalifikacije usklađen sa Evropskim okvirom za kvalifikacije pomogao bi kordinisanju svih obrazovnih sistema, kvalifikaciji mladih, privatne i javne institucije, bez obzira na geografsku raspodelu odgovarajućih institucija. Stvorila bi se osnova za sistem standarda za kvalitet i ocenjivanje. To bi stvorilo uslove za upoređivanje nadležnosti na tržištu rada, unutar i van Kosova.

Formalno i neformalno sticanje znanja

Koncept sticanja znanja van obrazovnog formalnog sistema treba sa tretirati od strane kosovskih institucija obrazovanja, u cilju uključenja u proces Kopenhagena. Postepeno podizanje svesti javnosti, grupama interesa i odlučivajućih nivoa, kao i priprema potrebnog pravnog kadra koji otvara put jednakom sticanju znanja. To bi pomoglo smanjenju ograničenja koja danas imaju mlađi u toku dobijanja potrebnog znanja preko formalnog obrazovnog sistema koji je u vezi nedostatka institucionalnih obrazovnih kapaciteta ili finansijskom nemogućnošću mladih. Ali se ne može zapostaviti i povezanost između znanja stečenog tokom života i sistema obuke odraslih, ali i nedostatka kapaciteta koji imaju institucije Kosova u poboljšanju uticaja ovog koncepta.

Povećanje financija i efikasnosti

Povećanje financija koje su direktno povezane sa ojačanjem kapaciteta ljudskih izvora i njihovom motivisanje, kao i ostale mere koje utiču na kvalitet sticanja znanja treba imati u obzir u toku izrade srednjoročnog budžeta projekta.

U uslovima ograničenih mogućnosti financiranja iz budžeta države, posticaj partnerstva javnog-privatnog je još jedna mogućnost za uspeh. U ovom slučaju je potreban poseban pravni kadar koji će uticati na obe strane za saradnju.

Analiza optimalne raspodele osnovnih i srednjih škola, kao i dužnost prosvetnih radnika za približenje optimalnih pokazatelja ljudskih kapaciteta i infrastrukture može doprineti boljoj raspodeli postojećih finansijskih izvora.

Mogućnosti za dopunu znanja

Za učenike koji prekinu školu potrebno je stvoriti mogućnost za pohađanje kurseva, koji će im dopuniti znanje i njima stvoriti drugu šansu za sticanje znanja i za pristup tržištu rada. Na poseban način ovaj sistem je neophodan za mlađe koji su počeli školu sa paralelnim sistemom i nemaju potreban nivo znanja za nastavak daljih studija. Takođe, gorepomenuto bi pomoglo mladima iz RAE zajednice koji imaju veliki nivo prekidanja školstva i nepismenosti ili im je mogućnost za dalje školovanje ograničena, zbog nedostatka osnovnog obrazovanja.

JCB® 8060

poglavlje 3

Iz škole na posao

3 Iz škole na posao

“..Mi smo oni koji trebaju da promene Kosovo, a ne Kosovo nas. Mi ne trebamo da napustimo Kosovo upravo sada kada smo joj najviše potrebnii. Sada beži omladina, krv i mozak Kosova, kada Kosovo treba da se izgradi uz pomoć njih. Uradite što je moguće za povećanje zaposlenosti i da mi ne napustimo Kosovo !....”⁸²

3.1 Teška tranzicija

Veći nivo interesovanja za sticanje znanja

Mladi su u fazi prelaska sa školstva na tržište rada. Primera radi, u evropskim zemljama mlađi od 15 - 19 godina oko 70% njih pohađaju školu i oko 30% je zaposleno ili traži posao. Oni se smatraju mlađi koji su u tranziciji, znači iz škole na posao, dok za grupu uzrasta od 20 - 24 godina izveštaj izgleda drugačije i to: oko 30% mlađih su na univerzitetu, dokoko 70% mlađih je zaposleno ili traži posao.

Slika 3.1. Mlađi koji traže posao

Da li ste radili u zadnjem mesecu da bi obezbedili prihode?

Na Kosovu oko 40% mlađih od 15 - 19 godina i oko 69% od 20 - 24 godina je aktivno na tržištu rada (vidi tabelu 3.3). Rezultati ankete ILJR za 2006 govori da oko 69% anketiranih mlađih nije zadnjeg meseca tražilo posao da bi obezbedilo prihode (vidi figuru 3.1). Glavni razlog je, jer većina mlađih je već angažovano na razne nivo obrazovanja i nisu zainteresovani ili nisu mogli da rade zbog škole. U ovim pokazateljima nema velike razlike među mlađima različitih zajednica⁸³.

Fenomen mlađih u tranziciji iz škole do zapošljavanja je detaljnije analiziran⁸⁴, smatrajući da toj grupi pripadaju: mlađi bez posla, privremeno zaposleni, zaposleni ali koji hoće da promene radno mesto ili se vrate univerzitetskom obrazovanju, kao i mlađi koji nisu aktivni i ne pohađaju školu, ali imaju u planu da se kasnije zaposle.

Deo rezultata je predstavljen u (Tabeli 3.1.)

Tabela 3.1: Deo mlađih u tranziciji od škole do zapošljavanja %

	Ukupno	Obeshrabrujući	U školi, ali traže posao	Nezaposleni	Zaposleni, ali razmišljaju o promeni radnog mesta	Ostali
Pol						
Devojke	43.3	2.7	3	21.6	10.6	5.5
Muškarci	56.7	1.3	4.4	26.2	13.3	11.5
Grupa uzrasta						
15-19	30.6	1.8	3.0	17.2	4.9	3.7
20-24	69.4	2.2	4.4	30.5	18.9	13.4

Kao što se vidi, u grupi mlađih u tranziciji dominiraju mlađi od 20 - 24 godine, koji zastupljaju oko 69.4% mlađih ove grupe, a većina mlađih od 15 - 19 godina još pohađa školu. To pokazuje tendenciju mlađih za zapošljavanjem nakon završetka nižih nivoa obrazovanja. Razlozi koji ih teraju da ne nastavljaju dalje su različiti, ali najuočljiviji su ekonomski potrebe porodice, odgovornost prema porodicu i odgajanje dece i mogućnost ne nastavljanja školstva devojaka nakon određenog uzrasta. Treba pomenuti da ta tendencija nije ista i za muškarce i za devojke. Muškarci čine većinu mlađih u tranziciji, oko 57%, a devojke u manjoj meri pristupaju tržištu rada pre završetka studija u odnosu na muškarce. Dok razlozi koji vode do niskih nivoa upisa na univerzitet su analizirani u drugom poglavљu (vidi 2.2).

Posebnu pažnju u ovoj tabeli privlači podatak da dominira grupa mlađih koji ne rade u odnosu sa svim ostalim grupama, taj procenat je oko 47.7% mlađih u tranziciji i većina njih pripada grupi uzrasta od 20-24 godina.

Pristup tržištu rada

Mnogi mladi se suočavaju sa velikim poteškoćama u toku zapošljavnja. To se ispoljava dugim vremenom koje im treba da bi se zaposlili na svoje prvo radno mesto⁸⁵. U razvijenim zemljama ocenjuje se da je to vreme u proseku 1.4 godina, a u manje razvijenim zemljama dostiže do 4 godine.

Na Kosovu statistički podaci nedostaju. Ipak, ocenjeno je da u 2004 godini oko 43% mladih je tražilo posao više od godinu dana⁸⁶. Takođe, veliki broj mladih iz ocenjivanja anketa⁸⁷ govore da je vreme do zapošljavanja veoma dugo. Mladi ističu da to nije povezano sa njihovom tendencijom za pronalaženje radnih mesta sa visokim platama. Oni prihvataju da rade i sa niskim platama, jer smatraju da je neophodno da se zaposle i da dobiju iskustvo. Glavni razlog zbog čega su oni nezaposleni je veoma mali broj radnih mesta i ne mogu se zaposliti bez pomoći nekog lica. Ova pojava je postala normalna u svim sektorima i institucijama⁸⁸.

Mladi ocenjuju da mladi bez kvalifikacije i starija lica imaju više poteškoća u toku zapošljavnja, dok oni sa univerzitetskim diplomama imaju više prednosti. Tako da i Romi, Aškajlije i Egipćani (zajednica RAE), kao manje obrazovani su više diskriminirani u odnosu na ostali deo stanovništva. Za Bošnjake problem predstavlja jezik, jer oni ne mogu konkursati sa Albancima. U Peći, na primer, oni se mogu zaposliti samo u javnoj administraciji i to na radna mesta *rezervisana za zajednice*.

Na prvo zapošljavanje mladih na Kosovu utiču mnogi faktori i to:

- (i) *Ne kvalitetno obrazovanje.* Završetak škole i zapošljavanje bez dobijanja potrebnih znanja, a koja predstavljaju zahteve tržišta rada, ograničavaju mogućnosti mladih za pronalaženje radnog mesta za duži period.
- (ii) *Manji zahtevi tržišta rada za radne snage* zbog sporog ekonomskog razvoja zemlje, niskog nivoa privatnog biznisa na Kosovu, a posebno proizvođačkog, tako da su i mogućnosti za zapošljavanje ograničene.
- (iii) *Velika potreba za što brže zapošljavanje.* Zbog velikog siromaštva na Kosovu, većina mladih ne može da bira svoje radno mesto, ali i zbog pritiska porodice da prihvate prvu ponudu koja im se pruži.
- (iv) *Zapošljavanje na radna mesta koja nisu mnogo plaćena,* najviše zavisi od nivoa obrazovanja mladih. Njihovi prihodi se kreću od 157€ mesečno sa osnovnim obrazovanjem do 272€ za mlade koji su diplomirali.⁸⁹

(v) *Zapošljavanje na neformalnom tržištu rada.* Iako na Kosovu nema podataka o neformalnoj ekonomiji, ocenjeno je da u 2003 do 2005 polovina zaposlenih je bilo zaposleno u neformalnoj ekonomiji.⁹⁰

(vi) *Velika promena radnih mesta.* To se smatra normalnim ako se zna da većina mladih imaju tendenciju eksperimentisanja na mnogim radnim mestima do pronalaženja radnog mesta koji njima najviše odgovara. U slučaju Kosova promena radnih mesta je rezultat velikih ekonomskih potreba mladih i njihovih porodica, kao i ograničenih mogućnosti za zapošljavanje daleko od njihovih prebivališta.

Neaktivnost na tržištu rada

U grupi neaktivnih mladih na tržištu rada spadaju mladi koji nastavljaju obrazovanje i oni koji nisu ni u školi ni na tržištu rada. U drugoj grupi spadaju mladi sa stalnim ili privremenim ograničenim fizičkim sposobnostima i imaju odgovornost prema porodici i deci, ili neznavu na koji način da traže posao i ne veruju da mogu da nađu posao.

Neaktivno je oko 60%, mladih od 15 - 19, jer većina njih je još u školama i nastavljaju sa obrazovanjem. Takođe, ovoj grupi pripada i 31% mladih od 20 - 24 godina, jer većina njih završavaju školu i pristupaju tržištu rada.

Zdravstveni problemi i ograničenost za rad su razlozi koji predstavljaju neaktivnost kod muškaraca. Žene su aktivnije od muškaraca, jer imaju porodične odgovornosti i pažnju prema svojoj deci. Za mlade RAE neaktivnost je viša i to se povezuje sa niskim nivoom obrazovanja, a na devojke ovih zajednica utiče činjenica da devojke ne treba da rade, već da se brinu o svojoj deci.

Izdvanjanje broja neaktivnih mladih na tržištu rada i mladih koji se školju stvara mogućnosti određivanja broja obeshrabljenih mladih. Mladi koji ne znaju da traže posao i izgubili su poverenje da se mogu zaposliti pripadaju grupi mladih koji su obeshrabreni. Jedan od četiri neaktivnih mladih od 15 - 19 godina i deo mladih iz grupe uzrasta od 20 - 24 godina je obeshrabljeno.

3.2 Mogućnosti za zapošljavanje

Mali broj zaposlenih na tržištu rada

Prema zvaničnim podacima, sa brojem stanovnika od oko 2 miliona, Kosovo ima aktivnu snagu od oko 0.92, koje odgovara stepenu učešća od oko 46.2 % (vidi tabelu 3.2). ovaj pokazatelj je veoma nizak u odnosu na prosek Evropske zajednice, ali i niži od svih zemalja na Balkanu u kojima je stepen učešća oko 60%. Prihvatanje ovih podataka zasniva se na sledeće glavne činjenice:

- (i) **Stanovništvo Kosova je veoma mledo** i deo stanovništva ispod 25 godina predstavlja oko 50% celokupnog stanovništva. Pristup tržištu rada ovog dela stanovništva je sve manji, jer se primećuje i tendencija nastavka srednje škole i univerziteta;
- (ii) **Izlazak iz tržišta rada pre penzije je povećan** jer starija grupa uzrasta radnika, bez radnog mesta iz tranzicije, obeshrabruju se zbog nedostatka zahteva za njihove profesije i nemogućnosti za zapošljavanje
- (iii) **Učešće devojaka je veoma malo** zbog tradicionalnog mišljenja da je angažovanje devojaka za porodične poslove i njenog obeshrabrenja zbog malih mogućnosti za zapošljavanje koje pruža tržište rada.

Tabela 3.2: Glavni pokazatelji tržišta rada % (2004)⁹¹

Pokazatelj	Kosovo	Evropska Zajednica	
	Ukupno	devojke	Ukupno
Stepen učešća	46.2	25.3	70.4
Stepen zapošljavanja	27.9	9.9	62.6
Stepen nezaposlenosti	39.7	60.7	8.9
			9.8

Važan uticaj, ali koji još nije uzet u obzir u toku izračunavanja pokazatelja ima prisustvo neformalne ekonomije na Kosovu.

Ukupan procenat mladih na Kosovu je 21%. Stepen njihovog učešća na tržištu rada se razlikuje u zavisnosti od uzrasta. Do 19 godina više od polovine mladih oko 60% su zainteresovani za nastavak obrazovanja i pasivni su na tržištu rada (vidi tabelu 3.3). Od svoje 20 godine mnogi mlađi ne nastavljaju fakultet, ili ih završe na svim nivoima i aktivni su za tržište rada i njihov broj je 69% od ukupnog broja mladih.

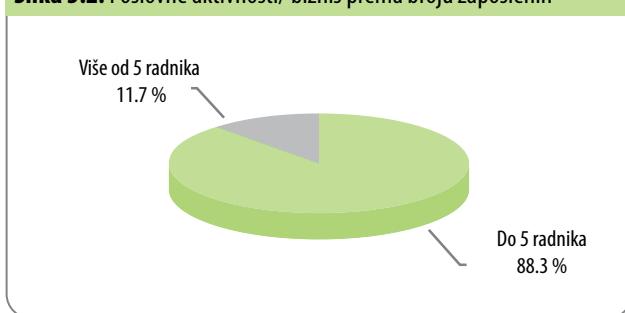
Tabela 3.3: Mlađi na tržištu rada % (2004)⁹²

Pokazatelji	Grupa uzrasta	
	15-19 godina	20-24 godina
Stepen učešća	40.2	69.1
Stepen pasivnosti	59.8	30.9

Zapošljavanje u privatnom sektoru

Privatna preduzeća su sve više osnova zapošljavanja na Kosovu, ali njihov broj se veoma sporo povećava. Na osnovu broja registrovanih biznisa koja plaćaju porez

Slika 3.2: Poslovne aktivnosti/ biznis prema broju zaposlenih

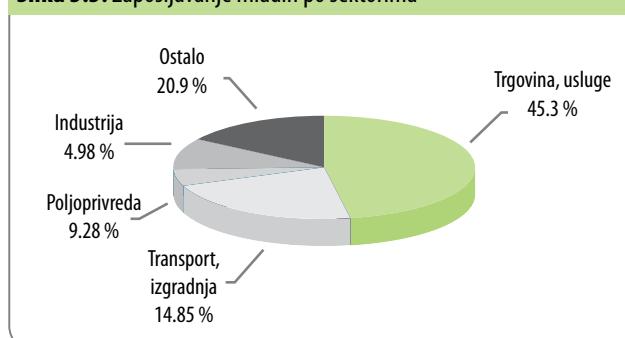
Izvor: ZSK, 2005

do oktobra meseca 2006. god, dominiraju mala i srednja preduzeća do 5 zaposlenih radnika koja predstavljaju 88.3% biznisa u celosti (vidi figuru 3.2). Oko 99% njihovih biznisa su porodični biznisi sa 1 - 2 zaposlena radnika. Veoma je mali broj biznisa koji zapošljavaju više od 5 radnika i procenat je oko 11.7% ukupnog procenta biznisa.

Veliki broj poslovnih aktivnosti vrši svoju delatnost u sektoru neproizvodnje. Oko 62% poslovnih aktivnosti spada u sektor trgovine i hotelijerstva, 10% transport, 4% izgradnja i samo 9% proizvodni sektor. Najveći broj poslovnih aktivnosti je u Prištini, oko 20% biznisa i oko 26% biznisa sa više od 5 zaposlenih.

Zapošljavanje mlađih takođe prati istu raspodelu (vidi figuru 3.3) ⁹³. Većina mlađih, oko 45% se izjednalo da je zaposleno u trgovini, gde je i najveći broj poslovnih aktivnosti. Broj mlađih u sektoru industrije, gde su uključeni i rudnici i agro – prerada je mali. Takva raspodela je uočljiva za mlađe svih etničkih zajednica. Oko 39% mlađih iz redova srpske zajednice je zaposleno u poljoprivrednim farmama, dok je 7.4% mlađih iz redova albanske zajednice i 7.7% mlađih iz zajednice RAE.

Slika 3.3: Zapošljavanje mlađih po sektorima

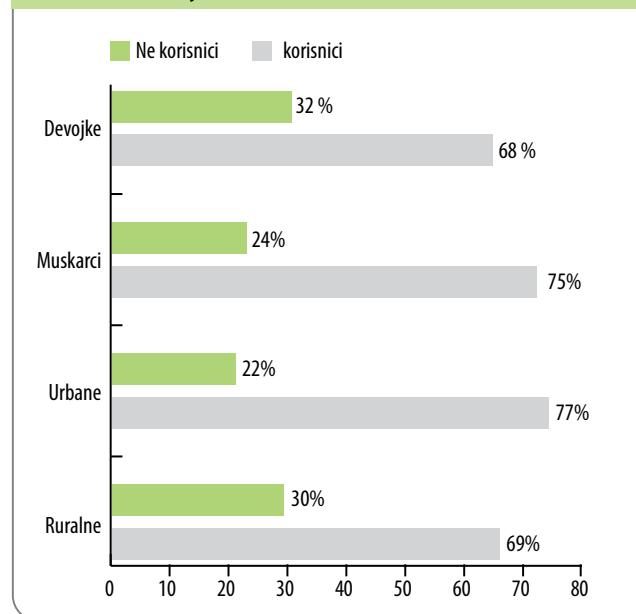
Zapošljavanje u javnoj administraciji

Zbog nedostatka statistika o javnoj administraciji na Kosovu još nema podataka o grupi uzrasta zaposlenih i stepen njihove kvalifikacije. Zna se tačan broj zaposlenih

Okvir 3.1	Akcioni plan zapošljavanja mladih na Kosovu od 2007-2010
	<p>Ovaj specifičan plan je izrađen uz podršku SOR u cilju povećanja zapošljavanja mladih, kao i kordinisanja delatnosti ministarstava. Totalni konto prioritetnih mera je oko 13 milion € od kojih oko 1/3 je predviđeno da se pokriju iz godišnjeg budžeta zemlje, a drugi deo uz podrške donatora. Glavne mere koje su predviđene za podsticaj zapošljavanja su:(i) Smanjenje stepena nezavršetka osnovnog obrazovanja (oko 2.5 miliona €); (ii) Povećanje uključenosti u profesionalno obrazovanje (1.89 miliona Eura); (iii) Povećanje mogućnosti za profesionalno ospozobljavanje (2.0 miliona Eura); (iv) Povećanje pristupa informisanju, vaspitanju i orijentaciji u karijeri (2.39 miliona Eura); (v) Povećanje broja preduzeća (oko 1.87 mil Euro); (vi) smanjenje procenta mladih zaposlenih u neformalnoj ekonomiji (oko 1.53 miliona Eura); (vii) Povećanje broja mladih u javnim službama zapošljavanja (oko 0.76 miliona Eura); i (viii) Povećanje procenta mladih zaposlenih u razvoju infrastrukture (oko 0.05 miliona Eura).</p>
	<p>radnika koji svoje prihode primaju iz konsolidovanog budžeta Kosovai taj broj je na kraju 2004 godine bio 74008 zaposlenih⁹⁴.</p> <p>Mladi, a posebno oni koji su završili univerzitesko obrazovanje na Kosovu ili na univerzitetima van Kosova ciluju ka zapošljavaju u javnoj administraciji. Oni veruje da je to iskustvo dobro za njih, jer započinju stabilnu profesionalnu karijeru i doprinose razvoju Kosova kojem je potrebna napredna javna administracija i koja je u skladu sa zahtevima vremena⁹⁵. Iako je prihvaćeno mišljenje da su se mladi lakše i brže uklopili sa današnjim promenama, njihovo zapošljavanje u javnoj administraciji nije lako i suočava se sledećim preprekama⁹⁶:</p> <ul style="list-style-type: none"> (i) Konservativizam i nepoverenje trenutno zaposlenih u javnoj administraciji, a posebno odlučujućih organa. U većini slučajeva poželjno je zapošljavanje starijeg uzrasta, zbog iskustva rada ili porodičnih i društvenih veza. Mladi se vrlo često ne smatraju neophodnim za stvaranje osnova jedne javne savremene administracije; (ii) Još nema rigoroznih procedura na konkursima za slobodna radna mesta na osnovu opisa radnog mesta i traženih uslova od kandidata. U proceduri konkursa za zapošljavanje ističu se dva određena kriterijuma: stepen znanja engleskog jezika i poznavanje rada na računaru. Ove kriterijume uglavnom određuje međunarodno osoblje i većina radnih mesta se odnosi na asistenciju stranih stručnjaka i ne traže posebnu profesionalnu kvalifikaciju. Zbog toga obrazovanje van zemlje je olakšavajući kriterijum za zapošljavanje mladih, ali samo zbog dobrog poznavanja engleskog jezika, a
	<p>ne zbog znanja koje su stekli van zemlje: <i>Bez poznavanja engleskog jezika vi ste blokirani – istakla je većina mladih</i>⁹⁷;</p> <ul style="list-style-type: none"> (iii) Broj mladih na rukovodědim zadacima je i dalje ograničen. Iako se broj mladih zaposlenih povećao, mali broj njih je na rukovodećim zadacima, jer na tim pozicijama uglavnom su zaposleni stariji od 35 godina; (iv) Mladi koji su zaposleni u javnoj administraciji nisu na pozicijama na kojima se doneše odluke. Njima je stvorena klima dobre saradnje, ali kada je reč o donošenju odluka o operacionim nivoima, odluke se donose od starih rukovodioca, koji često podcenjuju mlade, a posebno devojke. Ova činjenica važi i za strane poslodavce, koji u mnogim slučajevima monopolizuju donošenje strateških odluka i ne ocenjuju na pravilan način rad lokalnih mladih zaposlenih, a posebno kada su u pitanju devojke. Mladi smatraju da su napredovali na svojim radnim mestima i sigurni su da mogu da daju još veći doprinos donošenju strateških odluka.
Okvir 3.2	Javnoj administraciji je potrebno novo znanje
	<p>“..Javna administracija je spora i birokratična u toku donošenja odluka. Proces odlučivanja treba biti fleksibilniji, sveobuhvatniji koncentrisan na više nivoe odlučivanja i manje birokratičniji. Koriste se zastarele motode, nasleđene od stare administracije koje nemaju inicijativu specijalista i nisu u skladu sa novim zahtevima moderne administracije. Promena i napredak je veoma spor i suočava se preprekama mišljenja starijih. Oni nas dobro obučavaju, ali nama je potrebno više obučavanja, jer imamo ambicije, kako bi brže napredovali. Mi dobijamo njihova dobra mišljenja, ali mi imamo ambicije za više, da što više naučimo od njih i da se naše mišljenje uzme u obzir. Mi smo zadovoljniji kada se naše mišljenje uzme u obzir, nego kada dobijemo dobre preopruke od naših rukovodioca....” (sa okruglog stola održanom u Prištini sa mladima koji rade u javnoj administraciji – 4 septembar 2006)</p>
Usklađivanje sa novom tehnologijom	
	<p>Poznavanje novih tehnologija, posebno tehnologije informacija, je na nivou kod mladih. To ojačava njihov kapacitet za donošenje ispravnih odluka i povećava stepen odgovornosti o posledicama odluka koje donose.</p> <p>Sve veći stepen usklađivanja mladih Kosova sa tehnologijom informacija je još jedna prednost za mlade i tržište rada. Internet je omogućio stvaranje veza sa razvijenim svetom i počeo je da utiče na sticanje novih znanja, koji sve više dopunjaju stečeno znanje u školi. U vremenu kada je sistem obrazovanja veoma spret u prihvaćanju</p>

modernih pristupa, mladi komuniciraju i stiču iskustva njihovih vršnjaka u svetu.

Slika 3.4: Korišćenje interneta od mlađih %

Interesovanje mlađih za računare i internet ogleda se i u rezultatima ankete ILRK-2006⁹⁸.

Iako je broj mlađih koji imaju računare mali, većina mlađih poseduju znanje za računare i prosečno od 4 mlađih osoba 3 koriste internet. Primećuje se takode da muškarci više koriste internet od devojaka. Razlika između korišćenja interneta u ruralnim zonama ne razlikuje se mnogo od korišćenja u urbanim zonama. (vidi figuru 3.4.)

Broj mlađih koji imaju pristupa internetu u kući i dalje je ograničen. Samo 16% mlađih imaju mogućnost pristupa internetu. Manje mogućnosti imaju mlađi koji žive u ruralnim zonama, 10% njih imaju internet u kućama, dok u urbanim zonama 22%. Glavna prepreka je što manje od polovine mlađih koji koriste internet, imaju svoje računare.

Ne pokrivanje svih zona sa ovom uslugom i troškovi usluga i dalje su ograničenja za internet vezu u kućama. Mreža usluga interneta pružena od privatnih kompanija je u toku procesa proširenja za pokrivanje svih naseljenih centra Kosova, ciljujući što višem tehnološkom napredku.⁹⁹

Iako je broj mlađih koji koriste internet veliki, u selima i gradovima, treba znati za šta se on koristi. Sprovedena anketa ILJR 2006 rezultira sledećim podacima: od 4 mlađih, 3 koriste internet za komunikaciju e-mailom, 2 koriste za dialog, a samo 1 ga koristi za dopunu školskog znanja. Broj mlađih koji koriste internet za sticaje znanja nije veći od 15%.

Na osnovu sprovedene ankete utvrđeno je da nema velikih razlika između etničkih zajednica.

Nedostatak poštovanja ženskih prava na tržištu rada

Ustavni okvir Kosova obezbeđuje svim licima na Kosovu ljudska prava i osnovnu slobodu bez diskriminacije i u uslovima pune jednakosti.¹⁰⁰ Akat polne jednakosti¹⁰¹ utvrđuje da poslodavac treba da pruži istu platu muškarcima i devojkama za isti posao, kao i uslove i jednakna prava rada. Ipak, devojke su nejednake na tržištu rada u odnosu na muškarce i to govori čenjenica da je 60% devojaka nezaposleno i to je dva puta više od procenta devojaka koje rade.

Na Kosovu nema statističkih podataka o razlikama na tržištu rada između muškaraca i devojaka, kao ni o statusu zaposlenih i samozaposlenih devojaka. Devojke zaposlene u javnom sektoru imaju više prava od devojaka koje rade u privatnom sektoru, i to zbog neformalnog zapošljavanja na privatnom sektoru.

Samozaposlene žene i one bez posla nemaju pristupa šemama socijane zaštite i pravnih kadaresko Kosova nije u skladu sa standardima EZ za ove kategorije.

Javnost nije mnogo informisana o ovim pravima, kao ni poslodavci. Poslodavci ponekad specifiraju pol radnika kojeg žele da zaposle. I kada se to zvanično ne istakne jasno se podrazumeva. S druge strane zbog tradicije i mišljenja, posebne profesije povezane su sa ženskim rodom, ka što su (čistačice, medicinske sestre, učiteljice, sekretarice itd). Za otklanjanje ovih pojava neophodno je da pozicija posao bude povezan na profesionalnom i obrazovnom nivoom, a ne polom.

Razlika ima i u platama. Prosečne plate žena su niže od plata muškaraca i ova razlika se povećava sa povećanjem nivoa obrazovanja. Za diplomirane na univerzitetu prosečna razlika plate je oko 20%¹⁰². Jedan od ovih razloga razlika u platama je to što su žene manje zaposlene na rukovodećim pozicijama i imaju poteškoća da se zaposle na ovim radnim mestima.

Za mlađe nema tačnih podataka i analiza u vezi razlika u platama, ali ocenjuje se da su podaci slični sa gorepoimenutim.

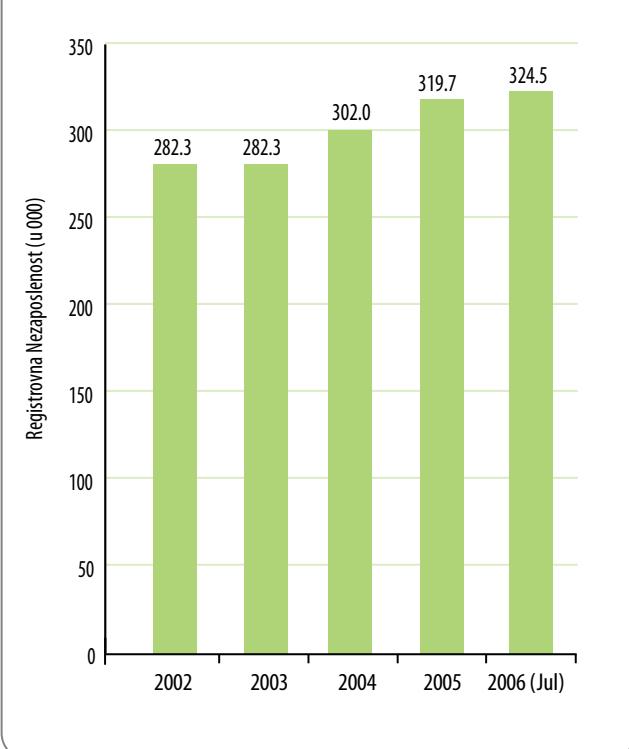
3.3 Zabrinjavajući nivoi nezaposlenosti

Stalno povećanje broja nezaposlenih mlađih

Kosovo ima veliki nivo nezaposlenosti, za 2005 godinu ocenjuje se da je taj nivo oko 35% do 44%, a možda i viši¹⁰³. Prema zvaničnim podacima nezaposlenost u 2005 godini je dostigla procenat od 39.7%. To je najviši nivo nezaposlenosti od svih zemalja regiona Balkana, a u odnosu na nezaposlenost zemalja

Evropske zajednice taj procenat je oko 4.5 puta viši. Nezaposlenost devojaka je dva puta viša u odnosu na muškarce.

Slika 3.5: Nezaposlenost na Kosovu

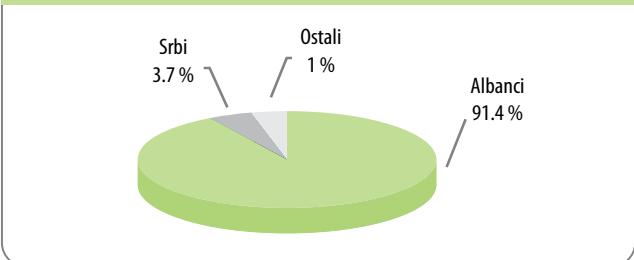

Nezaposlenost na Kosovu je u porastu iz godine u godinu. Najviše uticaja imaju strukturalne promene nekonkurentne ekonomije Kosova, spor razvoj privatnog sektora, nedostatak stranih investicija, kašnjenje sa oživljavanjem privatne poljoprivredne proizvodnje i stalno povećanje broja mlađih zaposlenih na tržištu rada u odnosu na mali broj onih koji se zapošljavaju. Prema

zvaničnim podacima, na kraju juna meseca 2006 godine cifra nezaposlenih je dostigla oko 324 hiljada lica i taj broj je oko 15% veći u odnosu na podatke od kraja 2003 godine (vidi figuru 3.5)¹⁰⁴. Samo u toku 2005 broj nezaposlenih se povećao za oko 5.7% u odnosu na 2004, najveći porast je imao broj registrovanih devojaka, 7.1%, u odnosu na oko 4.5% za muškarce. (vidi tabelu 3.4). Pojava porasta nezaposlenosti je najviši u odnosu na sve zemlje Jugoistočne Evrope.

Velika nezaposlenost je tipčna pojava svih opština na Kosovu. Najveći broj nezaposlenih ima Priština, u kojoj živi najveći broj stanovnika, nakon nje dolazi Mitrovica. Ipak, Priština pruža najveću mogućnost za zapošljavanje, jer ima najveći broj registrovanih biznisa, tako da je ritam porasta broja nezaposlenih najniži na Kosovu. Najveći uticaj ima broj biznisa sa više od 5 zaposlenih, koji je oko 2.5 puta veći od prosečnog broja na Kosovu. Najveći

Slika 3.6: Nezaposleni prema etničkoj zastupljenosti

Izvor: MRSP, Posao i zapošljavanje, Godišnji izveštaj 2005

godišnji porast broja nezaposlenih ima opština Prizren, oko 10.2%.

Najveći broj nezaposlenih imaju Albanci, oko 91.4%, (vidi figuru 3.6). Srpska zajednica oko 3.7%, a zajednica RAE, turci i bosanci, zajedno oko 4.9%. Zvanični podaci o broju nezaposlenih u svakoj etničkoj grupi nisu objavljeni, ali od Zavoda za zapošljavanja ocenjuje se da je procenat

Tabela 3.4: Broj nezaposlenih i biznisa

Opštine	Broj	U %	Nezaposleni		Broj svih biznisa	
			Porast 2004/05 u %	Manje od 5 zaposlenih	Više od 5 zaposlenih	
Priština	65.112	20.45	3.3	5.949	1.092	
Mitrovica	62.594	19.66	5.7	1.728	184	
Prizren	51.946	16.31	10.2	3.608	391	
Đakovica	36.397	11.44	6.5	2.050	294	
Gnjilane	32.920	10.34	5.6	1.966	280	
Uroševac	32.498	10.21	5.8	2.545	348	
Të tjera	36.903	11.59	na			
Ukupno	318.390	100	5.7	31.563	4.189	

Izvor: ZSK, 2005

zapošljavanj srpske i RAE zajednice u porastu i to stvara mogućnost za relanije i detaljnije podatke, počev od 2006 god.

Iz podatka u tabeli jasno se vidi viša nezaposlenost za grupu uzrasta ispod 40 godina: na svaka 4 nezaposlenih, 3 od njih su ispod 40 godina. Mladi spadaju u oko 29% nezaposlenih i njihov broj na kraju jula 2006 godine dostigao je oko 94 hiljada. Zabrinjavajuća je činjenica da je u 2005 broj nezaposlenih 3 puta veći od broja nezaposlenih u toku ove godine za istu grupu uzrasta. Ovo dokazuje stalni porast nezaposlenosti kod mlađih u većim ritmovima.

bio dva puta veći od onih koji nisu više na listama. Ova dinamika govori da nezaposlenost je i dalje u porastu i samo ritam porasta je promenljiv iz godine u godinu.

Nekvalifikovani radnici dominiraju na tržištu rada. Na kraju 2005 godine njihov broj je bio oko 59% nezaposlenih, kao i oko 55% nezaposlenih novo registrovanih u toku ove godine. Njihov broj je takođe, oko 43% ukupno nezaposlenih u toku ove godine (vidi tabelu 3.6), a kvalifikovani radnici, kao i oni sa srednjim i visokim obrazovanjem je oko 14.6% zaposlenih. To je dokaz niskog nivoa razvoja biznisa zasnovanih na novoj tehnologiji koji zahteva i kvalifikovane radnike.

Tabela: 3.5: Nezaposlenost prema grupi- uzrasta

Grupa- uzrasta	Nezaposleni decembar 2005		Dinamika	
	Broj	U %	Ulazak u toku 2005	Izlazak u toku 2005
15-24	90.791	28.52	10.323	3.094
25-39	140.478	44.13	12.396	5.621
40-54	63.939	20.09	4.965	3.110
55-64	23.182	7.62	1.978	1.121
Ukupno	318.390	100	29.662	12.946

Izvor: MRSP, Rad i zapošljavanje, godišnji izveštaj 2005.

ma nego kod ostalih grupa-uzrasta.

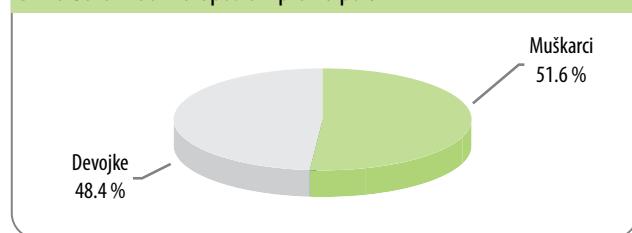
Stepen nezaposlenosti mlađih je oko 10% viši od prosečnog nivoa nezaposlenosti na Kosovu, a nezaposlenost mlađih iz grupe uzrasta od 20-24 godine je dva puta viši od grupe uzrasta od 15-19 godina.¹⁰⁵ To proizilazi iz činjenice da do 20 godine većina mlađih se školuje i pristup tržištu rada ove grupe uzrasta je veoma mali.

Broj mlađih nezaposlenih muškaraca je viši u odnosu na broj nezaposlenih žena (vidi figuru 3.7). To proizilazi iz činjenice da broj žena grupe uzrasta od 15-19 godina, koje ulaze u tržište rada manji u odnosu na muškarce, jer žene ovog

Registrovana lica koja traže posao

Administrativni podaci o stepenu zaposlenosti i nezaposlenosti, a posebno za mlađe su izrađeni na osnovu registracije nezaposlenih u kancelariji Zavoda za zapošljavanje, koji ima mrežu Agencija po Kosovu u 7 regionalnih centara i 22 opštinskih kancelarija. Ovo je univerzalna usluga, jer nudi mogućnost svakom registrovanom nezaposlenom licu da dobije savete i javne službe u vezi sa zapošljajem. Ovo se obavlja preko zaposlenih u javnoj službi za zapošljavanje i do danas je zabeleženo oko 1600 registrovanih nezaposlenih lica. Smatra se da ovi podaci nisu realni zbog sledećih razloga:

Slika 3.7: Mlađi nezaposleni prema polu

Izvor: Vlada Kosove, Akcioni plan zapošljavanja mlađih na Kosovu, Oktobar 2006

uzrasta imaju tendenciju da ne traže posao van porodice. Dinamika tržišta rada govori da novi porast broja nezaposlenih su sistematski veći od podataka iz liste i u većini slučajeva smatraju se zaposlenima. Iz podataka (tabele 3.6) primetljiv je podatak da u 2005 god, broj upisanih je

- (i) **Pomoć službe za zapošljavanje je veoma simbolična.** Nezaposleni su obeshrabljeni da se registruju zbog malih mogućnosti zapošljavanja koje pruža ova služba.
- (ii) **Registrovanje ne pruža ništa, pa čak ni privremeno zapošljavanje.** To je povezano sa nedostatkom šema socijalne pomoći za nezaposlene, koji u odnosu na ostala mesta u tranziciji, još nisu sprovedene na Kosovu;
- (iii) **Profesionalno formiranje je za jedan ograničen broj nezaposlenih,** tako da ne može da služi kao podsticaj za registrovanje.

Tabela 3.6: Stepen kvalifikacije nezaposlenih

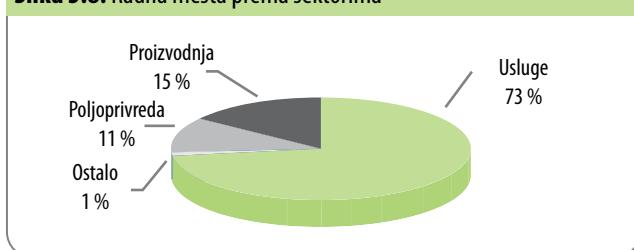
Kvalifikacija	Nezaposleni		Dinamika	
	Broj	U %	Ulazak u toku 2005	Izlazak u toku 2005
Nekvalifikovani	188.948	59	16.409	5.584
Srednji nivo kvalifikovanja	13.221	4	711	478
Kvalifikovani ¹⁰⁶	28.640	9	2.054	992
Srednje i niže obrazovanje	82.880	26	9.497	4.993
Srednje i visoko obrazovanje	2.344	1	365	351
Univerzitet	2.357	1	626	553
Ukupno	318.390	100	29.662	12.946

Izvor: MRSP, Departman rada i zapošljavanja, godišnji izveštaj, 2005

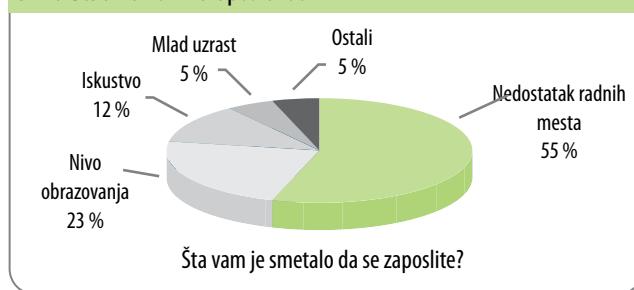
Manje zainteresovani za registrovanje kao nezaposleni u javnoj službi zapošljavanja su mlađi, posebno oni koji traže da se zaposle po prvi put. Oni su rekli da se ne registriraju, jer su uvereni da to neće doneti rezultate za rešavanje njihovih problema. Nezaposlenost je mnogo viša od objavljenih zvaničnih podataka¹⁰⁷. Iako, ako se ima u vidu prisustvo neformalne ekonomije na Kosovu, administrativni podaci o nezaposlenosti mogu se smatrati prihvatljivim.

530 nezaposlnih za 1 slobodno radno mesto

Slika 3.8: Radna mesta prema sektorima

Slika 3.9: Razlozi nezaposlenosti

Broj slobodnih radnih mesta koja pruža javna služba za zapošljavanje je mali. U 2005 godini pruženo je 7121 slobodnih radnih mesta u odnosu na 8400 i 7848 u 2004 i 2003. To znači da se prosečno za jednu godinu pruža 1 radno mesto za 45 nezaposlenih. Prema praktici svakog

meseca se pruže prosečno oko 593 radnih mesta, što znači da za jedno radno mesto prijavljuje se oko 530 nezaposlenih. Ovo je obeshrabrujući pokazatelj za pojам nezaposlenosti na Kosovu, kao i za registrovanje nezaposlenih u lokalnim kancelarijama za nezaposlene i to još više otežava tačno određivanje broja nezaposlenih.

Obeshrabrujuća je činjenica da od 4 radna mesta koja se pružaju 3 su za sektor usluga, a samo 15% slobodnih radnih mesta je u sektoru proizvodnje (vidi figuru 3.8). To podržava gorepomenuti zaključak da sektor proizvodnje koji je osnovan na novoj tehnologiji i otvaranju više radnih mesta, se veoma sporo razvija.

Okrir 3.3

Zbog čega ima tako malo radnih mesta?

Mladi ističu sledeće faktore malog broja radnih mesta na Kosovu. (i) nerazvijene institucije koje su rezultat prošlosti, sporog reformisanja u procesu tranzicije, kao i nedefinisani status Kosova; (ii) Mali broj vladinih politika, kao što su podsticaj domaćih investicija i privlačenje stranih investicija; (iii) Nedostatak realnih podataka za nezaposlenost i neformalne ekonomije, koje čine prepreku u toku izrade realnih i plodnih politika za zapošljavanje; (iv) Nizak stepen kvalifikovane radne snage, uglavnom zbog nižeg nivoa obrazovnog sistema. – Sa okruglim stolom održan sa mladima u Prištini, Gnjilanu, Uroševcu i Đakovici..

Mladi smatraju da mali broj slobodnih radnih mesta koja se pružaju, su i glavni razlog nezaposlenosti. Oni smatraju da ima toliko malo radnih mesta tako da se ni ne može zamisliti biranje radnog mesta, sa dobrom platom i koje je usklađeno sa stepenom kvalifikacije ili obrazovanja koje oni imaju¹⁰⁸. Ovo mišljenje je dalo oko 55% anketiranih mladih za ILJR 2006, dok samo 23% od njih je istaklo da je nezaposleno jer nemaju dovoljnu stručnu spremu (vidi figuru 3.9.).

Podsticaj preduzetništva

Politike povećanja zapošljavanja na Kosovu je uglavnom orijentisana na obezbeđivanju ekonomskog stabilnog povećanja, brz razvoj biznisa za otvaranje novih gradnih mesta i davanje radnoj snagi potrebna znanja koja su u skladu sa zahtevima tržišta rada. I u najspecifičnijim politikama za podsticaj zapošljavanja mlađih, posebna pažnja posvećuje se merama za obrazovanje i stručnom usavršavanju mlađih, savetovanju i informisanju zapošljavanju, ugovorima rada itd. Gorepomenute mere su neophodne, ali ne i dovoljne za rešavanje ovog zabrinjavajućeg problema za Kosovo, a to je nezaposlenost.

Podsticaj preduzetništva je važan korak za povećanje zapošljavanja. Broj mlađih koji su uključeni u preduzetništvu je mali u odnosu na grupu starijih uzrasta. Ipak, potencijalno preduzetništvo mlađih je donekle dovoljan i olakšava njihovo zapošljavanje i rešava problem nezaposlenosti. Ova razlika se više primećuje u zemljama sa niskim prihodima¹⁰⁹. To se povezuje sa malim mogućnostima za zapošljavanje u odnosu na veliko siromaštvo i niske prihode porodica koje zajedno čine potak za uključenje mlađih u preduzetništvu

Značaj podsticaja preduzetništva je povezan sa osobinom kosovskog društva. Više od jedne dekade represija, diskriminacija od strane srpskog režima orijentisalo je kosovare prema preduzetništvu, osnivajući male privatne firme, za svoje prihode.

Nakon završetka konflikta stvoreni su uslovi za razvoj potencijala, kao i za stvaranje okolnosti za vršenje radnih aktivnosti. I danas, na Kosovu dominiraju mali porodični biznisi i na svakih 4 mlađih 1 je pripadnik porodice koja ima mali porodični biznis (vidi figuru 3.10.)¹¹⁰

Na Kosovu je teško naći statističke podatke o uključenju mlađih u preduzetništvu. Ti podaci nedostaju i u dokumentima politike o mlađima, njihovom zapošljavanju, jer je ovo pitanje očigledno ostavljen na stranu. Ali, analiza nekih faktora koji su u vezi preduzetništva mogu doneti važna ocenjivanja koje trebaju dati rukovodeće strukture.

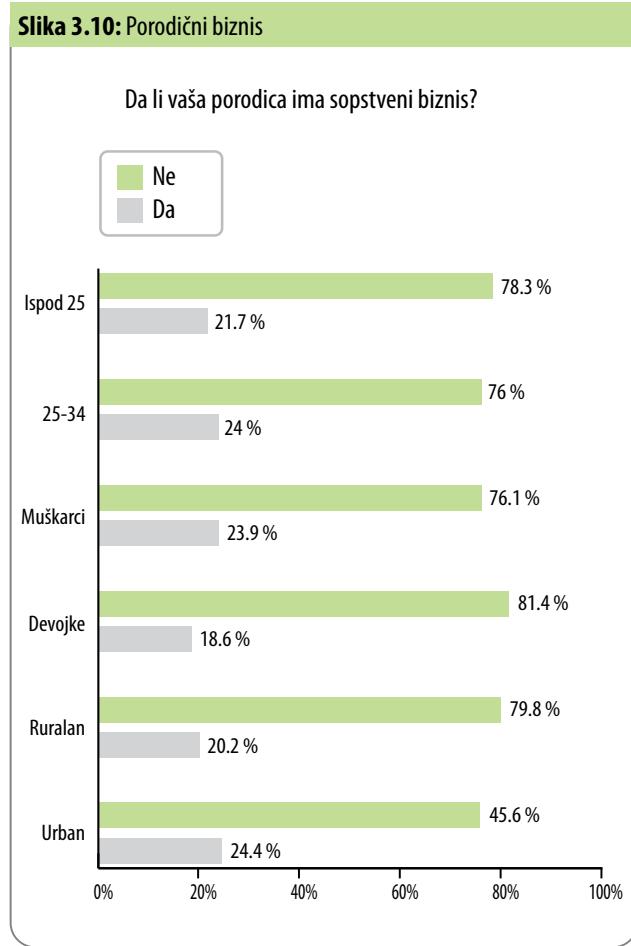
Stečeno znanje u školama u vezi preduzetništva je ograničeno. Reforme u vezi primene novih nastavnih programa, poboljšanje metoda predavanja, obučavanje nastavnika i veza škole sa radnom delatnošću je na početku. Mlađi su okruženi socijalnom i kulturnom sredinom koja ne posvećuje dovoljnu pažnju preduzetništvu zbog tradicije, nepoverenja i ostalih faktora koji su u vezi društva i porodice. Sve ovo utiče da volja i smelost mlađih za započinjanje nekog poslovanja bude potisnuta i da se pojavi sa zakašnjnjem.

Mogućnost mlađih za obezbeđivanje financiranja neophodnog za početak biznisa su takođe ograničene. Oni nemaju svoje izvore finansiranja, neinformisani su o komplikovanim procedurama davanja kredita od banaka i nemaju tražene garancije od njih. Sve to postaje još teže, jer je kosto biznisa visok zbog nedostata infrastrukture, energije, vode, itd, kao i visokog procenta interesa kredita koje pružaju banke.

Pravni kadar, koji se povezuje sa početkom i nastavkom biznisa, ne predviđa posebne mere za podsticaj i olakšanje preduzetništva mlađima, kao i podržavanje novih biznisa osnovanih od njih u cilju asistencije i usluge plaćanja.

Mlađi u Prištini¹¹¹ ocenjuju da se bavljenje biznisa suočava sa teškim komplikovanim procedurama, zbog birokratnosti lokalnih autoriteta. Za kompletну dokumentaciju treba ići u mnoge institucije i često dobijanje dokumenta se otežava i od zaposlenih. Nivo saradnje između raznih institucija nije visok, jer za dobijanje jednog dokumenta treba imati veliki broj predhodne dokumentacije, jer nema elektronskog sistema, za pokazivanje predhodnih odnosa sa institucijom ili ostalim institucijama. Veoma često za brzo završavanje posla, treba nekog lično poznavati ili

Slika 3.10: Porodični biznis

platiti nešto. Oseća se nedostatak institucije u kojoj bi se mogla dobiti puna informacija o procedurama i potrebnim dokumentima potrebnim za početak bavljenja biznisom. Nakon početka biznisa novi preduzetnici suočavaju se velikim preprekama, koje se povezuju sa konfuznim i teškim sistemom za shvatanje sistema taksa, visoke takse, ponašanje službenika prema biznisu itd.

Podsticaj mlađih za uključenje u preduzetništvo ima dvostruki interes za Kosovo. Kao prvo on olakšava stepen nezaposlenosti mlađih, posebno onih grupa uzrasta od 20-24 godina. Drugo, potencijalno preduzetništvo uključuje mlađe u preduzetništvo, stvarajući brez mlađih sa ambicijama za napredak u privatnoj oblasti. Ovi preduzetnici, sa iskustvom, zrelošću, znanjem i kapitalom, stvaraju brez budućih biznismena na Kosovu.

Okvir 3.4 Plan delovanja za mlade 2007-2010

Kosovski plan delovanja za mlađe 2007-2010 je deo dokumenta politike mlađih Kosova. Predviđeno je da njihov totalni iznos bude 10.59 mil. Od kojih 72% tih sredstava predviđeno je da bude pokriveno iz godišnjeg konsolidovanaog budžeta Kosova, 28% donacija. Oko 43% ovih fondova, ili 4.5 miliona€ predviđeno je za podsticaj zapošljavanja mlađih. Glavne mere koje su predviđene za podsticaj zapošljavanja su: (i) Usvajanje sistema taksa i poboljšanje sistema obučavanja (oko 70 hiljada €); (ii) Ojačavanje kapaciteta službe zapošljavanja i finančiranje programa sezonalnog zapošljavanja (oko 755 000 €); (iii) Stvaranje informativnog sistema za tržište rada i mogućnost zapošljavanja (oko 84000 €); (iv) Olakšanje prelaza mlađih iz škola na radna mesta na osnovu profesionalnih praktika u javnim institucijama (oko 60000 €); i (v) Podsticaj samog zapošljavanja mlađih u ruralnim zonama osnivanjem fonda za samozapošljavanje i stvaranje fiskalnih olakšica (3.45 mil. €).

U okviru mera za podsticaj zapošljavanja mlađih, predviđene u Planu delovanja za mlađe (vidi kutiju 3.4) uključen je i podsticaj samozapošljavanja za oko 2000 mlađih u ruralnim zonama na osnovu prosečnog finansiranja od 1500€ za samozapošljavanje.¹¹²

Mogućnost zapošljavanja u ruralnim zonama

Iako polovina broja mlađih na Kosovu su deo ruralnih zona, broj zaposlenih u sektoru poljoprivrede je i dalje veoma mali. Zbog nedostatka zvaničnih podataka, podaci IljRK 2006 pokazuju da je samo 11%, mlađih Kosova ističu da rade na poljoprivrednim farmama.¹¹³ Ovo se veže sa sledećim bitnim faktorima:

- (i) **Poljoprivreda snosi posledice tranzicije više od svakog drugog sektora.** To se odražava na niskom nivou poljoprivredne proizvodnje u zonama sa tradicijom za razvoj ovog sektora, male finansijske mogućnosti za primenu savremene tehnologije proizvodnje i nemogućnosti suočavanja sa konkurenčijom uvoza poljoprivrednih zemljišta. Kao rezultat, današnja poljoprivredna proizvodnja više se odnosi na opstanak nego na tržište.
- (ii) **Razvoj nepoljoprivrednog sektora u ruralnim zonama zakašnjen.** Isključujući biznis trgovine i usluga, ostali privatni biznisi su u malom broju na Kosovu i zato što agro-industrija promoviše poljoprivrednu proizvodnju i povećava zaposlenost u poljoprivrednu.
- (iii) **Vraćanje raseljenih lica u toku konflikta je spor.** To je uticalo na povratak u normalnost poljoprivrednog sektora i privatne investicije u poljoprivredni;

Okvir 3.5 Fond za samozapošljavanje omladine u selima

U Akcionom planu omladine 2007-2010, planiran je fond za samozapošljavanje mlađih u ruralnim zonama. Taj plan predviđa samozapošljavanje unutar 2010 godine od otprilike 2000 mlađih u ruralnim zonama od strane finansija od oko 1700 Eura po osobi.

- (iv) **Interesovanje mlađih za rad u poljoprivredi je opao.** To je posledica pesimizma za brze promene stanja sektora poljoprivrede. To je povezano i sa tendencijom mlađih za zapošljavanje u gradovima, jer oni smtaraju da je razvoj brži i da se svakako živi bolje u gradu nego u selu. U tom pravcu treba pomenuti glavnu razliku između srpske omaldine i ostale omladine. Poljoprivredom se bavi oko 39% mlađih srpske zajednice u odnosu na 8% mlađih albanske zajednice i 7.7% mlađih iz zajednica RAE. To predstavlja veću želju mlađih srba da rade i žive u selu, a to možda proizilazi iz ograničene mogućnosti koju oni imaju da se kreću u urbanim zonama u kojima postoji veća mogućnost zapošljavanja.

3.4 Stručno obučavanje

Kapaciteti obučavanja su ograničeni

Stručno obučavanje se smatra mostom između škole i radnog mesta. U svim zemljama, bez obzira na njihov stepen razvijenosti, ovaj sistem služi pripremi mlađih za tržište rada i stvaranje njima mogućnost da u nastavku razvijaju svoja znanja u skladu sa tehnološkim napredcima i zahteva globalan ekonomski razvoj. Trenutno na Kosovu funkcioniše 8 centra za Stručno obučavanje. U 2005 godini u njima je obučavano 3925

lica i na svaka 3 obučavana 1 je bila devojka.¹¹⁴ Oko 88% obučavanih su bili Albanci, 5% Srbi i 7% iz ostalih etničkih zajednica.

Od celokupnog broja obučavanih oko 59.3% su mlađi, većina njih je završila osnovno i srednje obrazovanje, što potvrđuje posebnu posvećenost Kosovskih struktura za prioritetu pripremu mlađih za pristup tržištu rada. (vidi tabelu 3.7).

Tabela 3.7: Obučavani prema grupi - uzrasta

Grupa-uzrasta	Obučavani	
	Broj	U %
15-24	2.321	59.3
25-39	1.306	33.4
40-54	278	7.2
55-64	23	0.1
Ukupno	3.928	100

Izvor: MRSP, Rad i zapošljavanje, Godišnji izveštaj 2005

Broj obučavanih i njihov pristup Centrima za Stručna obučavanja zbog geografske raspodele, je veoma ograničen. U (tabeli 3.8) vidi se da u toku 2005 godine stvorene su mogućnosti za samo 1.23 % nezaposlenih. Ovo je veoma mali broj kada se ima u vidu da oko 28% nezaposlenih su mlađi i većina njih dolazi iz obrazovnog sistema koji je nepodoban za tržište rada i potrebna im je Stručna praktika.

Do sada na Kosovu dominira sektor Stručnog obučavanja u zavisnosti od Javne službe za zapošljavanje, finansiran od Konsolidovanog budžeta Kosova, tako da su ostale mogućnosti za kvalifikacije ograničene. U međuvremenu, u zemljama OECD troši se do 2% PBB za aktivne politike zapošljavanja i obučavanja.

Tabela 3.8: Obučavanja po opštinama

Opštine	Nezaposleni		Obučavani u toku 2005	
	Broj	U%	Broj	U %
Priština	65.112	20.45	689	18
Mitrovica	62.594	19.66	924	24
Prizren	51.946	16.31	797	20
Dakovica	36.397	11.44	305	8
Gnjilane	32.920	10.34	345	9
Uroševac	32.498	10.21	420	11
Ostalo	36.903	11.59		
Ukupno	318.390	100	3.928	100

Izvor: MRSP, Rad i zapošljavanje, Godišnji izveštaj 2005

Iako je na Kosovu znanje, a i nadležnosti radne snage važni faktori u radu privatnog biznisa, one predstavljaju kosto i troškove za stručno obučavanje, a ne investicijom. Nema informacija o troškovima privatnih kompanija u vezi stručnog obučavanja. To se često obrazlaže činjenicom da su obučavanja usko povezana sa veličinom preduzeća. Investicije za obučavanja zaposlenih u malim i srednjim preduzećima koje dominiraju u privatnom sektoru na Kosovu, su manje moguće u odnosu na mogućnost velikih preduzeća. Pravilno rešenje u ovim uslovima smatra se stvaranje mreže obučavanja u privatnom sektoru na osnovu sektora ili profesije koja se zasniva na partnerstvu biznisa na lokalnom ili centralnom nivou. Taj način pomaže stvaranju mogućnosti za investicije zajedno sa stručnom obučavanjem njihovih radnika. Kosovske institucije mogu da podstaknu ove inicijative fiskalnim olakšicama. Privatan sektor stručnog obučavanja još nije dovoljno

Okvir 3.6 Neefikasnost Javne službe za zapošljavanje

“...Javna služba za zapošljavanje ne vrši neku konkretnu funkciju za olakašanje zapošljavanja mlađih, ne vrše ni istraživanja o tržištu rada koja bi doprinela orijentaciji za budućnost o prihodima zaposlenih, stepen kvalifikacije, geografskoj raspodeli itd. osnovanim na realnim podacima. Iz ove službe osnovani su i centri za profesionalna obučavanja. Za njih je potrošen veliki broj fondova za male kapacitete obučavanja, kada je trebalo finansirati reformu profesionalnih škola. Mi nismo toliko bogati pa da imamo i dobre profesionalne škole i centre modernog obučavanja...” – Sa okruglog stola mlađih održanom u Orahovcu, 23 novembra 2006.

razvijen, jer finansijske mogućnosti mlađih i starijih još nisu na nivou troškova ove vrste biznisa.

Certifikat vs. Ugovora rada

U stručnim centrima Javne službe za zapošljavanje obučavaju se prosečno 3500-4000 osoba svake godine. Pri završetku, svi dobijaju certifikat za položene kurseve u svojoj profesiji. Ovaj napredan sistem obučavanja suočava se sa sledećim glavnim problemima:

- (i) **Veliki zahtevi prekorače kapacitete za obučavanje.** Profesije za koje su potrebna obučavanja su „nove“ profesije koje su izabrane u skladu sa zahtevima tržišta. To govori i o velikom zahtevu za učešće na ovim stručnim kursevima, koji više puta prevažilaze kapacitete centara. Proširenje kapaciteta centara sa aspekta broja prihvatanja tako i geografske raspodele i dalje je osnovan problem koji se treba razmatrati od strane Kosovskih institucija i međunarodnih donacija koje doprinose ovom sektoru;

- (ii) **Povećanje centara i dalje se vrši bez saradnje sa stručnim srednjim školama.** To ima dve negativne posledice. *Prva*, reforma VET-a je veoma skupa za područje kao što je Kosovo koje ima vidljiva budžetska ograničenja. Kosto infrastrukture izgradnje, didaktičkih sredstava, laboratorija i stručnih kabinet, kao i kurikula i pripreme osoblja je u znatnoj meri. U tim uslovima, razvoj reforme stručnog obučavanja ne izgleda kao najoptimalnije rešenje za Kosovo. *Druga*, stručno obučavanje i stručno obrazovanje trebaju biti sistemi koji dopunjuju jedan drugog i kao takvi trebaju funkcionisati i razmenjivati iskustava i doprinosu za međusobni uspeh.
- (iii) **Uprkos savremenih metoda i tendencija za što bliži pristup tržištu rada** Zavod se i dalje pridržava staroj tradiciji rada i nije mnogo orijentisan prema uspehu kursista na tržištu rada. Oni dobijaju certifikat za kurs koji su pohađali, ali Kosovske strukture nisu u stanju da kažu koliki broj njih može da obezbedi radni ugovor¹¹⁵. to nije pitanje samo statističkih podataka, iako bi bilo dobro da ti podaci budu deo statističkih podataka u vezi tržišta rada. Problem je mnogo veći. Sistemu stručnog informisanja nije potrebno nadgledanje i ocenjivanje rezultata njegovog rada, jer njihov izbor nije rezultat, već samo pitanje polaznih investicija. Ovaj pojam nije u skladu sa današnjim tendencijama zapadnih savremenih sistema za stručnu kvalifikaciju. Samo nadgledanjem rezultata sistem se može suočavati u nastavku sa tržištem rada, sa ocenjivanjem rada i sve to u pravcu programiranja i sprovođenja mera za njegovu reformu;

3.5 Planovi za budućnost

Mladi se suočavaju sa poteškoćama u toku pronalaženja radnog mesta, jer oni žele da rade, dobiju stručne sposobnosti i da doprinesu napretku Kosova.

Nezaposleni deo mladih ističe da im je mogućnost zapošljavanja ograničena i da se centralne i lokalne institucije malo zalažu za njihovo zapošljavanje. Ritam ekonomskog razvoja Kosova i delova u kojima oni žive

Okvir 3.7

Dali je emigriranje rešenje?

“... Ljudi u našoj opštini su tardicionalno bili veliki radnici, muškarci i žene, ali poeblno mladi. Dobra klima je favorizovala razvoj poljoprivrede. Ali, nezaposlenost je zahvatila sve. Najviše smo mi mlađi zahvaćeni time, iako smo obrazovani ne vidimo nikakvu perspektivu. U stvorenim uslovima jedino rešenje je da umesto budemo nezaposleni na Kosovu, emigriramo na zapad...” Sa okruglog stola održanom sa mlađima u Orahovcu, 23 novembar 2006.

daje im malu nadu za promenu njihovog statusa na tržištu rada. To se otežava i zbog stepena njihovog kvalifikovanja koje se često ne slaže sa zahtevima tržišta rada. Mogućnosti za pohađanje kurseva stručnih obučavanja su ograničene.

Oni koji su zaposleni smatraju da nisu ocenjeni u dovoljnoj meri i često ne rade na njihovim profesijama, na osnovu znanja i kvalifikacija koje imaju.

Zaposleni u javnoj administraciji nemaju u planu da napuste posao, ali ipak, kada su mrzovoljni od svakodnevnog posla i ne dovoljnih plata, često razmišljaju i o tome. Želja za stvaranjem karijere na Kosovu dominira kod mlađih.

Svi mlađi, zaposleni i nezaposleni smatraju da su potrebiti Kosovu. Optimisti smatraju da će se ove prepreke vremenom prevazići. Manje optimisti misle da će rešenje ovih pitanja biti veoma dug proces, a posebno dug će biti proces zapošljavanja. Emigriranje je iskušenije nego bezposlenost na Kosovu, ističu mlađi.

3.6 Politika i prioritetne mere

Unifikacija strategija

Plan delovanja mlađih (2007-2010) i Akcioni plan zapošljavanja mlađih na Kosovu (2007-2010), su dva strateška dokumenta izrađena sa istim ciljem i u istom vremenskom periodu, koja se trebaju unificirati zbog rešavanja konfuzije, kao i prenosa odgovornosti na odgovarajuće institucije i predviđenih budžeta. Nakon toga troškovi prioritetnih mera, za koje se smatra da se mogu finansirati iz Konsolidovanog budžeta Kosova, trebaju se tretirati od strane Ministarstva Trgovine i Finansija u okviru srednjoročnih troškova 2006-2008.

Odlučivanje za izbor profesije

Za povećanje učešća mlađih, a posebno devojaka na tržištu rada je potrebno da se razvije sistem orijentisanja mlađih u toku izbora njihove profesije u odnosu na njihov uzrast, koji bi mlađima olakšalo donošenje ispravne odluke o vremenu i načinu uspešnog prelaza iz škola na radno mesto.

To se postiže preko: (i) Informacija o kvalitetu, razlike i prednosti opšteg i profesionalnog obrazovanja, kao i mogućnostima koje oni stvaraju za zapošljavanje ubuduće; (ii) Davanje ispravnih informacija o tržištu rada, sa podacima i ocenjivanjima o razvoju ekonomskog i socijalnog sektora na Kosovu, u susednim zemljama i u zapadnim državama, mogućnosti i potrebe zapošljavanja prema nivou i profilu obrazovanja, kao i

profesionalna karijera za različite vrste kvalifikacije; (iii) Informisanje o procesu traženja prvog zapošljavanja, pravila zapošljavanja u javnom i privatnom sektoru, razlike između formalnog i neformalnog zapošljavanja, kratkoročnog i dugoročnog, sa punim ili polovičnim radnim vremenom; (iv) Objašnjenja o procedurama razvoja privatne delatnosti itd.

Ova znanja mladi trebaju da steknu preko nastavnih programa, raznih kampanja za različite grupe uzrasta, kao i na osnovu internet stranica. Pomenuti proces treba biti interaktivan, koji kod mlađih razvija osećaj odgovornosti za donošenje ispravne odluke i njima stvara uslove za pojašnjenje svega što je povezano sa ovom odlukom.

Korišćenje potencijalnog posredništva

Podsticaj preduzetništva i samozapošljavanja kod mlađih može se realizovati preko: (i) vaspitanja učenika, uključujući posredništvo u nastavnim programima srednjih škola, u cilju stvaranja kod mlađih želju, volju i poverenje za samodelovanje i realizovanje ideje preduzetništva; (ii) Kampanja podizanja svesti javnosti, za stvaranje socijalno – kulturne sredine koja će favorizovati uspeh mlađih; (iii) Realne mogućnosti za finansiranje početka biznisa, stvarajući Fond posredništva za mlađe, ili podsticanjem privatnih bankarskih mehanizama sa uslovima i šema olakšica tokom davanja kredita od države, kao i davajući mlađima besplatnu potrebnu asistenciju; (iv) Otklanjanje administrativnih prepreka za biznis u celosti, a posebno biznis mlađih izrađujući i sprovodeći reformu pravilnika, koja stvara olakšice za registrovanje i brzo licenciranje na samo na jednom šalteru za biznis, fiskalne olakšice za biznis mlađih, posebno u selima, davanje besplatnih usluga, koje su u vezi stvaranja ljudskih kapaciteta za administraciju i razvoj biznisa; (v) Finansijsko motivisanje, koje podstiče zapošljavanje ostalih mlađih u posredništvu stvorenom od mlađih.

Povoljni uslovi zapošljavanja u javnoj administraciji

Da bi se zapošljavanje mlađih u javnoj administraciji povećalo potrebno je raditi na poboljšanju pravnog kadra, stvaranje uslova za njegovo korektno sprovođenje i ojačanje institucionalne kontrole Ministarstva javnih službi.¹¹⁶ o sprovođenju ovog zakonodavstva. Treba pomenuti sledeće prioritetne mere: (i) Poboljšanje i veći broj pravnog kadra, koji je u vezi Zakona o javnoj službi¹¹⁷, a posebno uputstva o registrovanju,

period proba i opis poslova; (ii) Usvajanje potrebnih zakonskih odredaba koje ograničavaju politički i neinstitucionalni pritisak prema sistemu civilnih usluga, a posebno o zapošljavanju i otpuštanju sa posla; (iii) Predviđanje posebnih kriterijuma koje daju prednost zapošljavanju mlađih i podstiču zapošljavanje mlađih koji su studirali na uspešnim zapadnim univerzitetima, donošenje kuote za zapošljavanje novo diplomiranih (iv) Sprovođenje funksionalne analize svih institucionalnih javnih struktura, utvrđujući i javno odrediti zadatke i odgovornosti za svako radno mesto, kao i o obrazovanom nivou i profesionalnim traženim sposobnostima za svako radno mesto; i (v) Osnivanje Kosovskog instituta za javnu administraciju¹¹⁸ i posebnih kurseva obučavanja za mlađe zaposlenih u javnoj administarciji.

Stvaranje mogućnosti stručnog obučavanja

Za povećanje mogućnosti stručnog obučavanja mlađih, a posebno zbog njihovog prvog zapošljavanja, treba se baviti sledećim merama: (i) Institucionalno kordinisanje sistema stručnog obučavanja na osnovu profesionalnog obrazovanja, osnivanjem Međuministarske agencije prema iskustvima modernih zemalja u kojima su ova dva sistema podeljena; (ii) Povećanje kapaciteta za obučavanje i poboljšanje geografske raspodele centara za obučavanje; (iii) Stvaranje mogućnosti za dobijanje besplatnih saveta za mlađe koji žele da prošire njihovo stručno znanje bez prekida posla; i (iv) Usvajanje mera koje bi predvidele stimulacije u vezi sistema taksa ili subvencija za delatnost obučavanja, koje podstiču radne aktivnosti na stručno obučavanje mlađih zaposlenih u njima.

Povećanje donatorske pomoći

Najveći deo finansija za prioritetne mere utvrđene u strateškim dokumentima o zapošljavanju mlađih predviđeno je da se pokrije uz doprinos međunarodnih donatora.

Bez ovih donacija, sprovođenje izrađenih planova nije moguće. Neophodno je da kordinisane prioritetne mere budu objekat razgovora sa međunarodnim donatorima da bi se podstakao interes i da bi se ocenio stepen njihovog angažovanja.

Osnivanje Foruma za kordinisanje donatora koji podstiču mlađe, pod rukovodstvom Kosovskih institucija, bi bila važna mera za bolju vezu projekta sa predviđenim prioritetnim merama, i doprinelo bi kordinisanju delatnosti i povećanju efikasnosti njihovih finansija.

Poglavlje 4

Učešće - pravo i odgovornost

4 Učešće - pravo i odgovornost

Učešće mladih Kosova u odlučujućim organima institucija, a koji su povezani sa njihovom svakodnevni-com, je veoma mali. Posledica svega toga je ne osećanje dužnosti institucija za poštovanje prava učešća mladih, ali i oni sami ne shvataju učešće kao građansku odgovornost. Podizanje svesti društva za neophodnost učešća, podsticaj mladih za ostvarivanje njihovih prava na svim nivoima i stvaranje instrumenata, koji omogućuju učešće, su zajednički zadaci mladih i institucija Kosova.

4.1 Simbolično učešće mladih

Mladost je doba kada čovek počinje da izražava svoja mišljenja van njegove porodice i društву. U ovom uzrastu on počinje da se oseća delom jedne veće društvene porodice, zajednice, kao i da sarađuje sa njima. On počinje da shvata da se ovo delo predvodi međusobnim pravima i zadacima, koji određuju i stepen građanstva i individualne i kolektivne demokracije društva.

Iako je učešće širi koncept koji obuhvata mnoge aspekte prava i odgovornosti mladih, učešće u društvenom životu zajednice i učešće u demokraciji smatraju se dva osnovna elementa koja ih karakterizuju.¹¹⁹

Okvir 4.1	Koncept učešća
	<p>Učešće mladih predstavlja stvaranje veza i partnerstva između mladih i odraslih u svim oblastima života, kako bi mladi mogli da dobiju poziciju u zajednici i društvu, pridobiju od starijih ideje i energiju, kao i da doprinesu svojim mišljenjem i energijom koju imaju. Učešće je osnovno pravo svakog građanina i garancija mladima da budu uključeni u strukturama odlučivanja na svim nivoima. To podiže svest lica, kao odgovoran član i onaj koji doprinosi dobrobiti društva, ali i pomaže njegovom ličnom napredku. Učešće direktno utiče na mnoga važna pitanja života mladih, kao što je obrazovanje, sloboda izražavanja, verska sloboda, zapošljavanje, zdravstvo itd stvarajući mogućnost da njihov izbor ne bude ekskluzivno određen od spoljnih faktora..</p>

Na Kosovu postoji opšte mišljenje da je realno učešće mladih u društvo, a posebno u odlučivanju malo. To se ističe i u mnogim analizama i dokumentima izrađenih od samih omladinskih, društvenih, i međunarodnih organizacijama.

Društvene institucije veoma često koriste slogan „ovaj dokument je izrađen na osnovu šireg učešća“.

Takođe, političke partije na Kosovu često ističu da su uradile sve što je bilo moguće za „osveženje“ njihovih rukovodećih struktura, kao i da su stvorili uslove da mladi budu uključeni i da daju svoj dorinos u tom pravcu, ali broj uključenih je veoma mali. To je i dalje simbolične, tokanističke¹²⁰, spontane i neinstitucionalizovane prirode diktirano samo zbog potrebe i zbog standarda o pravima mladih bez pravila i jasnih zadataka.

Sličan zaključak o građanskom angažovanju mladih, može se videti u tabeli 4.1. gde su predstavljeni podaci

Tabela 4.1: Podaci učešća mladih na Kosovu

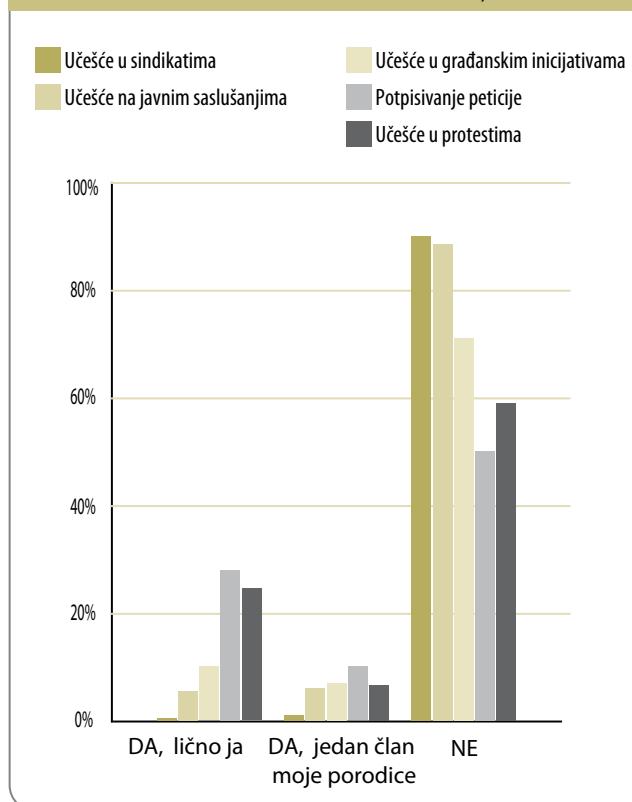
2006	Godina anketiranja
4.1	Učestvovali su u projektima NVO
3.0	Imali su dobiti od projekata NVO-a
1.7	Učestvovali su u aktivnostima sindikata
7.6	Učestvovali su na javnim debatama
11.2	Učestvovali su u građanskim inicijativama
25.0	Potpisali su peticiju
21.7	Učešće na javnim protestima
6.5	Pridružili su se pokretu „Samoodlučivanje

učešća mladih na Kosovu, na osnovu ankete u 2006¹²¹ godini. Iako se primećuje poboljšanje, angažovanje mladih je i dalje nisko.

Aktuelno oko 4.1% mladih su istakli da su lično ili da je neki član porodice uključen u projektima sprovedenih od NVO u u odnosu na 1.7% koliko je bilo uključeno

predhodne godine. Oni se ne osećaju kao dobitnici projekata omladinskih organizacija i to je istaklo 93.8% anketiranih mladih. (Vidi tabelu 4.1)

Slika 4.1:Učešće mladih u društvenim delatnostima, 2006

Samo broj mladih koji su učestvovali na javnim protestima i koji su potpisali peticije je veći. Oko 22% anketiranih mladih je učestvovalo na javnim protestima i 1 od 4 mladih je potpisao peticiju u 2006 godini. To je očigledno nastavak tradicije dugih nesigurnih godina i etničke diskriminacije (vidi figuru 4.1).

Neangažovanje mladih Kosova i neaktivno učestvovanje je povezano sa sledećim faktorima:

Školovanje je glavna obaveza mladih iz grupe uzrasta 15-19 godina.

(i) **Većina mladih ove grupe uzrasta nastavljuju obrazovanje i učenje je njihov glavni zadatak.** Roditelji takođe žele da pažnja dece bude koncentrisana na učenje, tako da ne podstiču ili žele da ograniče učešće njihove dece u delatnostima koje direktno nisu povezane sa učenjem. To je i posledica ne razvijene kulture o učešćima i kod samih roditelja. Tako da i uticaj porodice kod mladih u ovom aspektu nedostaje.

(ii) **Zapošljavanje je glavni problem mladih grupe uzrasta od 20-24 godina.** U ovom uzrastu mladi su počeli da shvataju poteškoće njihovih života i porodica iz kojih potiču. Oni znaju da jasnije razlikuju ekonomski probleme i stepen siromaštva. Bez obzira dali nastavljaju ili ne studije, mladi ove grupe uzrasta su okrenuti prema tržištu rada i željom za zapošljavanjem. U ovim uslovima, oni su skloni svakoj delatnosti koja im olakšava rešenje glavnog problema koji imaju i mladi su zainteresovani za ostale delatnosti.

(iii) **Nizak nivo kulture građanskog angažovanja.** Mladi ove grupe uzrasta nisu dobili znanje u školama koje kod njih gaji građansku odgovornost. Imajući u obzir da im ni porodica ne daje pozitivan uticaj o ovom angažovanju, ostaje da onih nemaju mnogo kulturu građanskog angažovanja.

(iv) **Učešće nije njihovo pitanje.** Često se čuje mišljenje mladih da je učešće u društvenim delatnostima pitanje koje je više povezano sa njihovim roditeljima nego sa njima. Isto tako, ako gledamo sa istorijskog aspekta, učešće mladih u aktivnostima do 1999. godine, je u brojnim slučajevima imalo negativne individualne reakcije, budući da su aktivisti završavali iza rešetaka, i ovo iskustvo je ostavilo negativne posledice na učešće mladih.

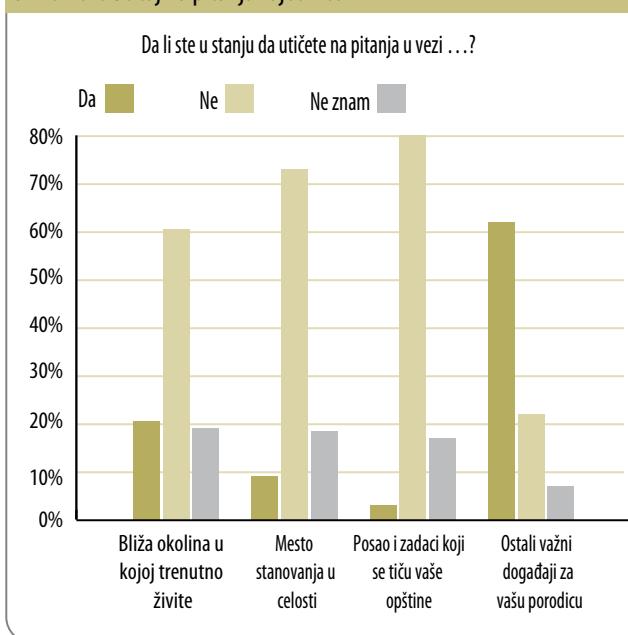
4.2 Društveni život u zajednici

Mogućnost uticaja

Nizak nivo kulture učešća i hijerarkije na Balkanu, koji porodici i roditeljima daju glavnu ulogu u odlučivanju i zastupljenost svih članova porodice čine da uticaj mladih u zajednici i u okolini koja nas okružuje bude veoma mali. To se jasno vidi i na rezultatima ankete (vidi figuru 4.2)¹²². Više od 60% mladih je istaklo da nisu u stanju da utiču na pitanja stanovanja i naselja u kojem žive. Oko 80% su istakli da nisu u stanju da utiču na pitanja koja se tiču njihove opštine, a 60% mladih su rekli da imaju uticaja u njihovim porodicama i to predstavlja pozitivnu činjenicu.

U ovim ocenjivanjima posebnu pažnju privlače mladi koji nemaju mišljenja o ovom pitanju i njihov procenat je 20%. Ta činjenica svedoči nizak nivo kulture građanskog angažovanja, jer u nekim slučajevima anketiranim mladima nije bilo jasno zbog čega bi oni trebali da utiču na neka pitanja koja bi trebalo da reši domaća administarcija.

Slika 4.2: Uticaj na pitanja zajednice

Učešće u Nevladnim organizacijama

Nevladine organizacije (NVO) imaju važnu ulogu u izgradnji poverenja ljudi jedni prema drugima, ojačanju međusobne saradnje u cilju ispunjenja zajedničkih zadataka, podsticaj realizacije aktivnog učešća ljudi u društvenom razvoju, kao i pruženje velikog broja usluga za dobrobit ljudi.

Oni često ciluju podsticaju međusobnog delovanja građana sa rukovodećim strukturama.

Okvir 4.2

Ciljevi NVO mladih

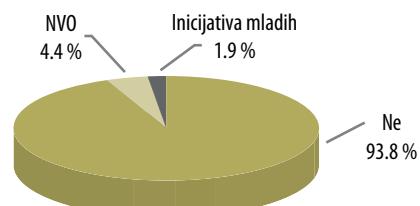
- Podstiču pluralizam, toleranciju u društvu, zaštitu kulturnog, etničkog, verskog i jezičkog identiteta itd;
- Napređuju nauku i mišljenje, razvijaju kulturu i umetnost, i podržavaju sve zabrinutosti jednog civilnog društva;
- Motivisanje građana za aktivnost u svim oblastima društva, kao da ne budu na volji vladinih struktura;
- Više alternativa za nezavisnost i fleksibilitet za sve delatnosti Kosovskih struktura;
- Izgrađuju mehanizme preko kojih vladine institucije i tržište daju odgovornost javnosti;

Na Kosovu je registrovano više od 3500 NVO, ali samo 500 je aktivno.¹²³ Mali broj organizacija mladih je postojala i pre rata, ali su aktivnosti organizacija bile sprečene zbog opšte političke situacije koja je vladala pre 1999. godine. Većina NVO je osnovana nakon 1999, podstaknute ne

samo zbog potrebe što je kosovskom društvu trebala posleratna podrška, već i zbog mnogih donacija koje su dale međunarodne zajednice. Najveći broj NVO je registrovano u 2000, dok u 2005 i 2006 mnogo manji broj NVO-a.

Prema istraživanjima Kosovske fondacije civilnog društva, rezultira da oko 19.4% registrovanih organizacija su omladinske organizacije¹²⁴. Broj mladih koji su članovi omladinskih organizacija ili omladinskih inicijativa je mali u odnosu na celokupni broj mladih na Kosovu. Prema anketama oko 4.4% mladih je istaklo da su članovi NVO-a i samo 1.9% da su deo neke omladinske inicijative, znači manje od 6.5% mladih je zainteresovano za delatnosti NVO-a (vidi figuru 4.3). Ovo važi i za albansku omladinu,

Slika 4.3: Učešće mladih u NVO-a

Da li učestvujete u NVO-ili omladinskim inicijativama?

a i za ostale etničke zajednice.

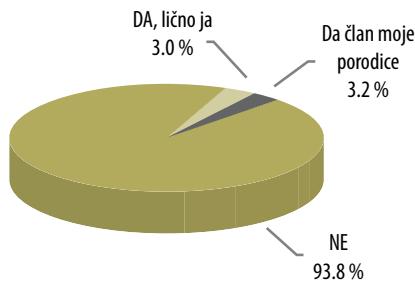
Ova činjenica ne primećuje se samo na Kosovu. U većini zemalja u tranziciji primećuje se smanjenje učešća mladih u NVO u cilju vršenja pritiska za pitanja koja zabrinjavaju društvo. Učešće je bilo veće u slučajevima kada se u tim zemljama desilo neki važan događaj, i oni su služili kao korak za građanske inicijative na kojima učestvuje veliki broj ljudi.

Ovo stanje takođe vlada i u ostalim zemljama Balkana i ocenjuje se da samo 4% do 5% mladih je uključeno u omladinskim organizacijama¹²⁵. Ipak i u uslovima ne velikog učešća, u ovim mestima pažnja je posvećena činjenici da kada učešće bude omogućeno, da ne bude samo formalno, već da predstavlja neophodnost za predstavljenje zabrinutosti društva ili radi rešavanja nekog njenog konkretnog pitanja.

Svakako, Kosovo ima veću potrebu od ostalih zemalja da prevaziđe ovaj "demokratski deficit". Kosovske institucije čini napore za postizanje funkcionalne demokratije i stabilno samoupravljanje, kojima je potrebna za aktivnu ulogu nevladinih organizacija i većeg učešća mladih u njima.

Na pitanje da li ste imali dobiti od neke NVO, samo oko 6.2% mladih je pozitivno odgovorilo, da su oni ili neki članovi njihove porodice pridobili (vidi figuru 4.4)¹²⁶, što znači da se većina mladih ne oseća kao dobitnik projekata. Ovaj pokazatelj je otprilike isti za albansku i srpsku om-

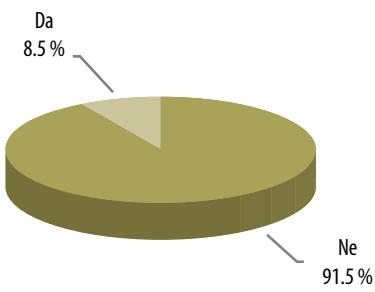
Slika 4.4: Učešće mladih u omladinske incijative

Da li ste imali dobiti od nekog NVO-a projekta?

ladinu, dok za mlade zajednica RAE iz rezultatata se vidi da je taj broj dva puta veći od mladih ostalih zajednica. To je zbog činjenice da su za ovu zajednicu NVO pružile veću humanitarnu pomoć, zdravstvena savetovanja itd.

Slika 4.5: Želja za učestvovanjem u NVO-a

Da li bi ste dobrovoljno učestvovali u NVO-a?

Nizak stepen učešća mladih u delatnostima omladinskih NVO-a praćena je krizom interesovanja ili poverenja u njih. Pitanju da li bi ste dobrovoljno želeli da učestvujete u NVO-a, oko 91% mladih je negativno odgovorilo (vidi figuru 4.5)¹²⁷

Više od 100 omladinskih NVO-a i Centar omladine na Kosovu su deo Omladinske mreže Kosova¹²⁸. Misija ove mreže je razvoj sposobnosti mladih, kao i adresiranje njihovih potreba, da postanu efektivni faktori u slobodnom otvorenom, demokratskom civilnom društvu, kao i da kordinišu zajedničke delatnosti organizacija koje su članice. Ona je osnovana u 2001 godini nakon Kongresa mladih Kosova, u toku diskusije u niz sastancima mladih na Kosovu.

Opštinske skupštine mladih

Prema iskustvima članica Evropske unije uključenje, učešće i angažovanje mladih građana treba početi na

Okvir 4.3

Šta se dešava sa NVO-ima za mlađe?

U NVO- za mlađe ne da je samo učešće mladih ograničen, već i broj mladih koji su dobitnici je veoma simboličan. I to automatski postavlja pitanje efikasnosti NVO-a. Ograničenje učešća u NVO-a stvara organizaciju sa malim učešćem mladih i postepenu povlačenje iz funkcije za koju su stvorene. Oni počinju da obraćaju pažnju na finansiranje i troškove fonda, a ne efikasnošću delatnosti koju sprovode. Postavlja se pitanje i transparentnosti između rukovođenja i kapaciteta NVO-a za ostvarivanje njihove misije. To implicira rigoroznije zahteve i za međunarodne donatore, koji finansiraju projekte NVO-a za podršku njihovog ocenjivanja, više na rezultate nego na stepen troškova fondova.

nivou države¹²⁹. Jedna od najboljih forma za realizovanje ovog učešća je osnivanje Omladinske skupštine mladih. Na Kosovu, je bilo nekoliko napora za mobiliziranje mladih da podignu glas u unutrašnjim institucijama u vezi pitanja koja su u njihovom interesu. Uz pomoć misije OEBS-a na Kosovu, u trinaest opština su osnovani Omladinske skupštine mladih (vidi figuru 4.6). To su imitacije nevladinih i nepolitičkih skupština na Kosovu. U njihovom sastavu su grupe mladih u svakoj opštini, koji funkcionišu i organizuju slične delatnosti sa onim u opštinskim skupštinama. Opštinske skupštine mladih uključuju mlade iz raznih zajednica: albanske, srpske, bošnjačke, aškajlijske, romske, turske i hrvatske. Članovi gorepomenutih Skupština se sastaju i diskutuju o pitanjima koja su od interesa za njih i za njihovu opštinu, oni sarađuju sa predstvincima lokalne vlasti o ovim pi-

Slika 4.6: Geografska raspodela omladinskih skupština

tanjima, obučavaju se za razne oblasti i daju preporuke za važna pitanja koja preopterećuju mlade u opštini. Oni su zajedno podvrdili i složili se da je nezaposlenost, slabi međuetnički odnosi, nedostatak usluga za malde, nekonkurenčne usluge mladih sa odlučujućim organima, standardi i mogućnosti za obrazovanje, okolina i polne razlike, prioritetski problemi koje danas zabrinjavaju mlade Kosova¹³⁰

Centri za mlade bez finansija

Na Kosovu su osnovani 31 centari za mlade na nivou opština, koji su finansirani od donatora i to od GTZ-a, UNICEF-a, UNDP-a, OEBS-a itd. Oni su imale važnu ulogu u neformalnoj edukaciji mladih, organizirajući kurseve stranih jezika, računara, novinarstva, krojačkog itd. i na taj način su podržali mlade u toku zapošljavanja. Centri za mlade su služili za podsticaj sportskih i stvaralačkih aktivnosti, doprineli su organizaciji kampanja o zdravstvenoj edukaciji, seminara o drogama, seksualnim zaraznim bolestima, trgovinu ljudi itd. Mnoge delatnosti su služile kao podsticaj za poboljšanje međuetničkih odnosa mladih.

Centri se nalaze u novim ili postojećim zgradama, koje su uzete pod zakup ili bez zakupa. Svi su bili optimisti u toku njihovog osnivanja, tako da su se brzo i kompleksno adaptirani sa svom opremom i sa dobrom plaćenim lokalnim osobljem. Centri su u mnogim slučajevima osnovani i bez saradnje sa centralnim institucijama i zapostavljeni od domaćih vlasti.

Sada je entuzijazam opao. Centri za mlade su vidljivo smanjili svoje delatnosti, kao rezultat prekida finansiranja od međunarodnih organizacija, kao i nedostatak angažovanja javnih centralnih institucija za nastavak njihove podrške. Deo organizacija je već zatvoren. Jedan deo je pod pritiskom domaćih vlasti koje traže za sebe objekte i opremu, naprimer Opština Istog ima 3 centra za mlade

od kojih nijedan skoro i nefunkcioniše. Donacije donatora sada su date samo centrima u kojima ima međuetničkog omladine.

Predstavnici Centara za mlade su veoma nezadovoljni domaćim institucijama i regionalnim direktorijatima za mlade, jer, kako ističu, zatvranje jednog centra za mlade je kao zatvoriti jednu školu.¹³¹ Iskustvo ostalih mesta gde su funkcionalni centri za mlade, govori da njihova aktivnost stalno opada i da su međunarodne donacije u sve manjem broju i oni nisu mogli da opstanu i u slučajevima kada je dat prostor od lokalnih vlasti.

Najvažniji deo centara su bile aktivnosti, deo tih aktivnosti su bile usluge za mlade i deo predstavljanje aktiviteta. Ponovna orijentacija aktivnosti Centara za mlade i pristup aktivnostima i postepeno odvajanje od aktivnosti usluga, koje više koštaju i koje nisu stabilne, mogla je biti mogućnost za ponovno oživljavanje centra za mlade. To zahteva ojačanje njihovih sposobnosti kako bi aplicirali za fondove u okviru MKOS ili u okviru donacija. Takvo dobro iskustvo sprovedeno je u Centrima za mlade u Prizrenu i Gnjilanu, koje su se pretvorile u NVO i koje su opstale tražeći fondove.

Volonterizam

Volonterizam je opisan kao izraz dobre volje i mogućnosti ljudi da pomognu ostalima i da pomognu društvu bez nadoknade.¹³² On je veoma bitan za mlade, jer im omogućuje angažovanje u delatnostima, preko kojih mladi dobijaju praktično iskustvo, podstiče prijateljstvo i osećaj građanstva i vlasti.

Tradicija volonterizma je tipična za bivše komunističke zemlje Jugoistočne Europe. Volonterizam, poznat kao volonteristički rad, bio je važan deo komunističke teorije i često je korišćen za rad na poljoprivrednom zemljištu ili izgradnji infrastrukturnih i industrijskih dela. Postoji mnogo činjenica koje dokazuju da je volonterizam u to vreme bio više od dobrovoljnog rada u korist društva, bio je primer primoranog rada.

Kosovo ima posebno iskustvo o volonterizmu. Ona ima veliki tradicionalni potencijal volontera čije je iskustvo više vrednost današnje delatnosti mladih. Volonteri i volonterizam su imali važnu ulogu u 1990 godinama, kada je na Kosovu postojao period takozvanog „*institutionalno volontersta*“.

Paralelna Vlada Kosova je u to vreme, uključujući i paralelne sisteme obrazovanja i zdravstva, finansirana od dobrovoljnih fondova, koje su sakupljali Albanci Kosova i dijaspora i to je predstavljalo 3% njihovih prihoda.¹³³ U tom periodu mnoge usluge na Kosovu su bile besplatne.

Okvir 4.4

Pogrešan pristup?

Centri za mlade, omladinske mreže, skupština mladi, Izvorni centri NVO-a i mnoge NVO na Kosovu osnovani su sa pristupom od gore-dole, rukovođene međunarodnim donatorima koji su pomogli svojim donacijama i prikazali svoje uspešna iskustva njihovih zemalja. Centralne i lokalne institucije koje osnovane bez iskustva u društveno civilne delatnosti su zapostavljene. Ovo je bio brz proces predvođen velikom potrebom civilnog društva Kosova koji korača ka demokratskom društvu. Tražilo se osnivanje civilnih organizacija, stvaranje ljudskih kapaciteta pružanje usluga za mlade i zajednicu. A, niko nije razmišljao o strategiji izlazka. Većina osnovanih struktura su prekinule svoje delatnosti, odmah nakon prekida finansiranja.

Okvir 4.5**"Institucionalni volonterizam" Kosova**

Iskustvo volonterizma na kosovu je drugačije os ostalih zemalja u tranziciji. Ono nije bilo povezano sa iskustvom većine komunističkih zemalja. Na Kosovu skoro jednu dekadu funkcionalisala paralelna Vlada, obrazovni i zdravstveni sistem, su funkcionalisali na volonterskoj osnovi. Ovaj "institucionalni", volonterizam na način na koji je sproveden i vremenu je bio poseban slučaj. U to vreme na kosovu je funkcionisao veliki broj NVO-a. Većina njih nije bila registrovana, jer nije postojao poseban zakon i nisu želeli da eksponiraju svoje namere. Većina njihovih aktivnosti realizovana je od volontera. Udruženje "Nena Tereza" je najpoznatija organizacija koja je davala hrani ljudima na osnovu mreže volontera. Volonteri su bila lica koja su na bilo koji način mogli da pomognu ljudima, za decu koja su se obrazovala na albanskom jeziku itd. Taj volonterizam je bio masivan, posebno u ruralnim zonama.

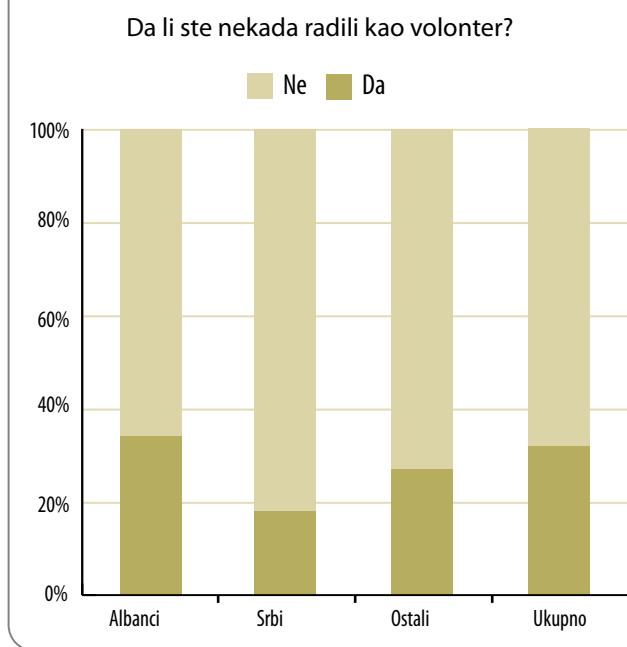
Dokazano je da je paralelni sistem opstao prepreka i poteškoćama samo uz volonterski rad većine stanovništva.

Završetak konflikta je stvorio novu klimu na Kosovu, koja je u velikoj meri uticala proširenje volonterskog rada. Volonterizam je odmah nakon rata zamenjen radom velikog broja međunarodnih organizacija koje su prostrane po celoj zemlji i koje svoju delatnost vrše, od raspodele hrane pa do velikih infrastrukturnih projekata. Paralelno je stvoren veliki broj domaćih nevladinih organizacija, podržane od donatora i koje su počele sa sprovođenjem velikog broja aktivnosti.

Ali ova velika želja za davanjem volonterske pomoći, je u padu na Kosovu, a posebno kod mladih. To je podvrđeno i nakon istraživanja koja su dokazala da je volonterski rad opao odmah nakon konflikta. Razlozi ovog pada su uglavnom povezani sa političkim, ekonomskim i društvenim uslovima na Kosovu i treba pomenuti neke :

- (i) Iskustvo kosovskog volontarizma je iskustvo godina etničke diskriminacije, podstaknuta osećajem patriotism i opstanka. Danas u miru, slobodi, demokraciji, mnogi od ovih podsticajnih elemenata nisu više prisutni, jer nedostaje situacija u kojoj se društvo oseća u opasnošću;
- (ii) Danas se porodice suočavaju sa velikim ekonomskim poteškoćama i naporima za rešenje njihovih problema, većina njih su prioritetniji od rešavanja problema zajednica;
- (iii) Dijaspora smatra uspešno završenu svoju istorijsku misiju prema Kosovu i sada je manje spremna za inicijative, koje se zasnivaju na volonterski doprinos;

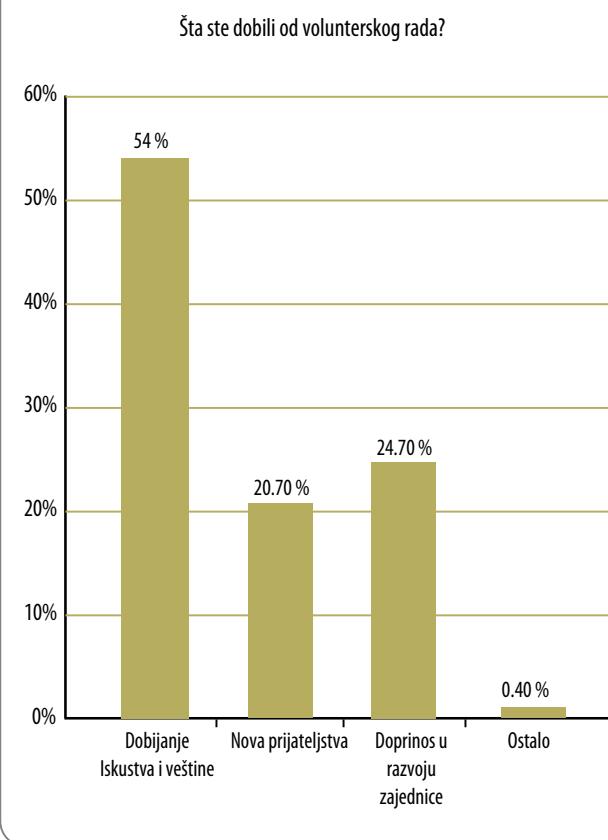
- (iv) Primećuje se nepoverenje ljudi u vezi volonterskog rada u NVO-a, smatrajući da u njihovom radu nedostaje transparentnost i ima slučajeva kada se na njihov rad gleda sa sumnjom;
- (v) Većina ljudi, koji su volonterski doprineli, su nezadovoljni nakon konflikta zbog ne posvećivanja dovoljno pažnje društvu prema njihovom doprinosu, u periodu nakon konflikta. Obrazovni kadar i lekari, ocenjeni kao heroji zbog doprinosa koji su dali u toku funkcionalisanja paralelnog sistema, osećaju se zapostavljeni;
- (vi) Nije bilo pažnje od strane institucija da istorijsko iskustvo bude zabeleženo i preneseno mладимa, kako bi kod mладих probudilo osećaj volonterizma;

Slika 4.7: Volontersko učešće

Oko 68 ispitanih mlađih o ovom pitanju¹³⁴ je istaklo da nikada nisu radili kao volonteri (vidi figuru 4.7). Mlađi ruralnih zona su spremniji da učestvuju u volonterskom radu u odnosu na mlađe urbanih zona, a 38% njih je istaklo da je radilo kao volonter, u odnosu na 27% mlađih iz urbanih zona.

Osećaj volonterizma je mnogo više izraženiji kod albanske omladine, nego kod srpske omladine i o tome govori činjenica da je oko 18% srpske omladine učestvovalo u volonterskom radu u odnosu na albansku omladinu čiji je procenat 34%. Mlađi u volonterizmu doprinose oblasti zdravstva, obrazovanja, kulturnih delatnosti i poboljšanju međuetničkih odnosa.

Slika 4.8: Mišljenje o dobitku volonterskog rada

Volonterizam se od strane mladih više definiše kao edukativna aktivnost nego društvena aktivnost. Na pitanje kakve dobiti imaju od volonterskog rada, 1 od 2 mladih je odgovorilo da je najveći dobitak *osposobljavanje i iskustvo*, a samo 1 od 4 mladih smatra da je doprinos to što su mogli da pomognu svojoj zajednici (vidi figuru 4.8).

4.3 Učešće u demokratiji

Institucionalni dialog

Karakteristika za Kosovo je da i Vlada, kao i NVO-a za mlade su osnovane u isto vreme, nakon konflikta, i obe su bez duže tradicije i iskustva za saradnju.

Pozitivna je činjenica da na Kosovu postoji institucija koja se ekskluzivno bavi pitanjima mladih, a to je Departman mladih MKOS-a. Funkcija Departmana je kordinisanje potreba mladih sa svim ostalim institucijama Kosova. Departman ima pet opštinskih Direktorijata u najvećim opštinama Kosova i ima kontakte sa opštinskim direktorijatima za kulturu, omladinu i sport. Departman je struktura kojoj se adresiraju NVO-a za mlade, omladinske mreže i centri za mlade. Aktuelno, departman sarađuje sa 40 organizacija za mlade.

Okvir 4.6

Misija i ciljevi Departmana mladih

Misija:

Podsticaj mladih i stvaranje solidne baze za socijalni i individualni razvoj mladih.

Ciljevi:

- Stvaranje mogućnosti za podsticaj, razvoj i učešće mladih u društvenom životu;
- Pružanje jednakih usluga za sve mlade, mogućnost razvoja oposobnosti i društvenih vrednosti poštujući individualne osobine;

Departman je odgovoran za finansiranje NVO-a iz fonda konsolidovanog budžeta Kosova. Za 2006 oko 5% celokupnog budžeta MKOS -a, oko 6.3 miliona € predviđeno je za Departman omladine.

Finansiranje NVO-a vrši se na osnovu projekta, sa izborom aplikacija prema 7 glavnih programa, koje su u vezi informacija i podsticaja NVO-a, politike mladih, neformalna edukacija i zapošljavanje, zdravstvena edukacija itd. Imajući u obzir da je fond Departmana za projekte NVO-a veoma mali, cilja se zajedničkom finansiranju sa raznim međunarodnim donatorima. Svetska Banka je jedan od donatora koji će podržati Centre Mladih u sledeće tri godine preko Departamenta za Omladinu, i ujedno će ovo biti jedan dobar podsticaj za nastavljanje rada sa mladima.

Okvir 4.7

Uspešan model učešća

Strategija i plan razvoja Kosova 2007-2013 u toku je izrade od posebnog departmana u okviru Kancelarije Premijera Kosova. Za izradu strategije osnovane su tri grupe: Grupa civilne mreže, makroekonomski grupa i tehnička grupa. Izrada prioritetnih politika podržana je konsultacijama sa organizacijama civilnog društva i organizacijama za mlade. U 7 regijona Kosova organizovano je više od 65 okruglih stolova sa grupama civilnog društva, većina mladih, 10 grupa srpske manjinske zajednice. Sa svakom grupom debata se odnosila na pitanja u vezi poljoprivrede, ruralnog razvoja, biznisa, obrazovanja, zdravstva, kulture, ljudska prava, infrastrukture, omladine itd. O rezultatima diskutovano je i na sastancima organizovanim u svim regijonima Kosova. Problem razvoja koji je predstavljen za svaki region predstavlja grupu prioritetnih politika predloženih od civilnog društva. To se smatra najozbiljnijom inicijativom kosovskih institucija za uključenje civilnog društva u proces izrade politika razvoja.

Za ispunjenje svog cilja, učešće mladih u društveni život, departman je izradio dva dokumenta:

- Politika za mlade Kosova**, posebanu pažnju posvećuje posebnom poglavljju smatrajući ta pitanja

Otvoreni poziv za prijavu	Ciljevi politike učešća
	<ul style="list-style-type: none">(i) Podsticaj i obezbeđivanje institucionalnih mehanizama za učešće mladih u procesu odlučivanja;(ii) Obezbeđivanje pristupa informacijama i povećanje transparentnosti javnih institucija u vezi pitanja mladih;(iii) Obezbediti podršku za sektor mladih na lokalnom nivou;(iv) Omogućiti vezu mladih sa Kosova sa mladima iz regiona, Evrope i šire;(v) Ojačati vezu između kapaciteta mreža i NVO-a mladih;(vi) Podstići volonterski rad mladih;

ojačanje kapaciteta omladinskih organizacija, podsticaj volonterstva i pravni okvir za učešće mlađih. Pomenuti dokument cilja angažovanju institucija Kosova u donošenju mera za dobrobit mlađih, utvrđujući i sprovodeći mere na osnovu dijaloga i saradnje sa mladima;

- (ii) **Zakon o podsticaju i učešću mladih**¹³⁵, koji utvrđuje osnovne koncepte o učešću, pravima i obavezama mladih, odgovornosti centralnih i lokalnih institucija. Na osnovu ovog zakona centralne institucije Kosova se zadužuju da imaju redovne konsultacije sa mladima i da ih redovno informišu o organizacijama mladih o pravilima, standardima, procedurama i mogućnostima finansiranja njihovih aktivnosti. Veruje se da će ovaj zakon podstići razvoju institucionalnih i pravnih mehanizama za redovno i značajno učešće mladih, a posebno u izradi i sprovođenju sektorijalnih politika koje su u vezi interesa mladih.

Pozitivni preduzeti koraci sa institucionalnog aspekta za podsticaj učešća mlađih je MKOS-a angažovano da podstakne dijalog između institucija i mlađih. U stvari, pitanje učešća je veoma kompleksnije nego što je to predstavljeno u ova dva dokumenta, a posebno u vezi ova dva aspekta;

- (i) Učešće mlađih u odlučivanju je sveobuhvatan proces, u kome mlađi trebaju da budu akteri u procesu na osnovu institucionalnog dijaloga odlučivanja na svim nivoima sa mlađima i omladinskim organizacijama. Institucije imaju jednostavnije tumačenje učešća, koji se ograničava na dobijanje komentara za neki dokument koji će se izraditi. To se odnosi posebno u slučajevima strateških dokumenata, u kojima se učešće podrazumeva samo okrugli sto sa mlađima na kojem se oni upoznaju o izrađenom nacrtu;

(ii) Ove dva instrumenta ne određuju u kojim slučajevima je neophodno učešće i na koji način ga

realizovati. To se odnosi na institucije i službenici su oni koji biraju sprovode ih prema stepenu znanja i volje koju imaju. U toku izrade Zakona o mladima, dokumentu politike mlađih Kosova i Planu delovanja za mlađe, predstavnici omladinske mreže ističu da su bili deo Izrade zakona za osnaživanje i Učešće Mlađih kao i partneri u Kosovkom Planu delovanja za mlađe.¹³⁶

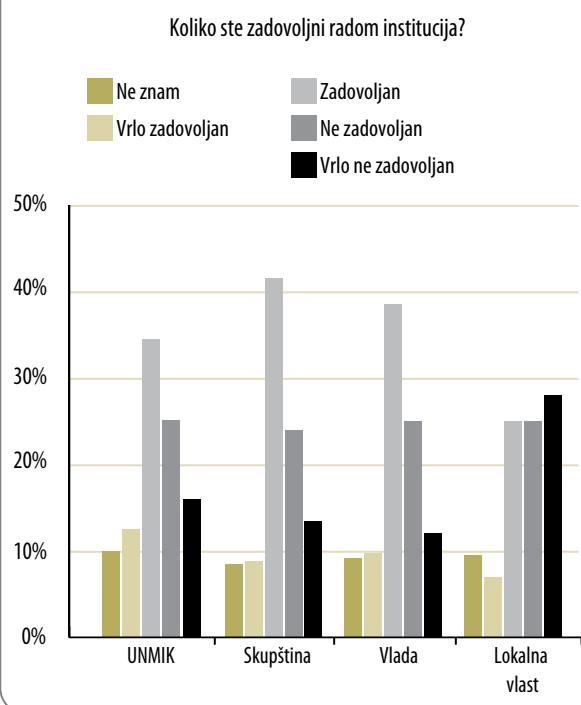
Okvir 4.9	Inicijativa za zapošljavanje mlađih
	<p>Na početku decembra meseca 2006, organizovana je U Prištini Međunarodna konferencija za zapošljavanje mlađih. Na njoj su učestvovali visoki predstavnici Vlade Kosova iz sedam Ministarstava. Na konferenciji je predstavljen Akcioni plan za zapošljavanje mlađih na Kosovu, koji utvrđuju prioritetne mere za stvaranje većih mogućnosti za zapošljavanje mlađih. Plan je potpisana od strane Premijera kosova i visokog predstavnika i to je bio odraz njihovog angažovanja za ispunjenje zadatka, koji pripadaju svakom ministarstvu za sprovođenje ovog plana. i pored velikog broja rukovodećih panela Konferencije, domaćih i međunarodnih govornika, predstavnika međunarodnih organizacija koji su pomogli izradi ovog plana, na konferenciji nije bio predstavnik nijedne organizacije za mlade Kosova, a za koje je izrađen ovaj plan.</p>

Mladi, s druge strane ciljaju institucionalnom dijalogu za rešavanje problema oko odlučivanja, koje su u vezi izazova političkog i društvenog razvoja sa kojim se suočava Kosovo. Oni su istakli da institucije ne smatraju ovaj dijalog neophodnim za njihov rad, kao ni zadatak.¹³⁷

Oni prate rad vladinih institucija i daju mišljenja u vezi s tim. Tako da, otprilike 1 na svaka 2 mlada je zadovoljan ili veoma zadovoljan sa radom UNMIK-ove administarcije (vidi figuru 4.9).¹³⁸ Deo koji je nezadovoljan radom pomenute administracije referiše se veoma sporom prenosu nadležnosti na domaće institucije. Ocenjivanje se takođe referiše činjenicom da važne odluke koje se donose od strane UNMIK-a nisu njihova mišljenja i civilnog društva u celosti. Mladi su istakli da učešće i institucionalni dijalog treba sprovoditi od svih vladinih institucija, uključujući i UNMIK. Kao međunarodna rukovodeća struktura UNMIK je mogao poslužiti kao model učešća civilnog društva i mlađih u odlučujućim procesima za domaću administraciju. To se u realnosti ne dešava. Mladi se ne slažu sa mišljenjem da je UNMIK nepogrešiv i delovanje njihove administarcije ne treba uvek smatrati tabu.

Broj mladih koji su istakli da su zadovoljni i veoma zadovoljni radom Skupštine Kosova i Vlade je veći i on je oko 52.5% i 52% Ali, samo 1 na svaka 3 anketiranih mladih je

Slika 4.9: Mišljenje mladih o radu institucija

zadovoljan radom lokalnih vlasti. To je zbog činjenice jer je ova vlast bliže zajednici i suočava se sa svakodnevnim problemima ljudi, uključujući i omladinu.

Mladi albanske nacionalnosti su više zadovoljni radom rukovodećih struktura, u odnosu na ostale zajednice. Mladi srpske zajednice su dva puta manje zadovoljni radom administracije UNMIK-a od Albanaca, oko 35% nisu dala svoja mišljenja u vezi gorepomenutih struktura. Ovaj uticaj je nastao zbog opšthih političkih procena više nego od procene administrativne delatnosti.

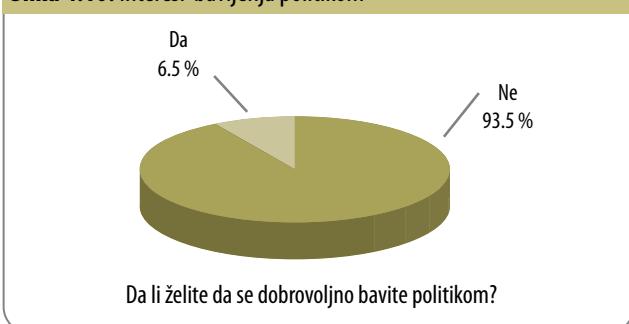
Radom Skupštine Kosova zadovoljno je samo 7% mladih srpske zajednice, u odnosu na 56% albanaca i 46% mladih ostalih zajednica. U međuvremenu svoja mišljenja nisu dala oko 38.7% Srba i 33.8% mladih ostalih zajednica. Takođe, radom Vlade zadovoljno je samo 8.7% mladih srpske zajednice i oko 35% nije dalo svoja mišljenja. I o radu lokalne vlasti data su sledeća mišljenja: oko 30% mladih Srba nije dalo svoja mišljenja, a zadovoljno je samo 21%. Ova ocenjivanja predstavljaju nizak stepen integriranja mladih srpske zajednice.

Politika – požrtvovanje, ambicija ili interes?

Politika je jedna od tema kojima se bave kosovari, bez obzira na uzrast, etničku pripadnost ili socijalni status. To je u vezi istorijskih događaja ili velikog značaja političkih događaja, koji su donešeni u toku ovog perioda i koje su često bile odlučujuće za sudbinu stanovnika Kosova.

Za razliku od ostalih zemalja u tranziciji, politika je na Kosovu dobila poseban atribut i zbog činjenice da mnoga pitanja koja su u vezi ekonomskog i društvenog razvoja zemlje, kao i svakodnevnog života ljudi zavise od političkih odluka međunarodnih institucija. U tom smislu, odlučivanje domaće politike se često povezuju kao zavisne od međunarodnog političkog barometra. Za kosovare svaki korak domaće politike meri se međunarodnim ocenjivanjem. *A međunarodnici šta misle?* – je izraz koji se

Slika 4.10: Interesi bavljenja politikom

najviše koristi za mnoge odluke koje se donose. Mladi imaju razna mišljenja oko njihovog učešća u politici¹³⁹. Mišljenje nekih je da bi se neko mlađi bavio politikom treba biti obrazovan, treba imati smelosti, energiju i želju da bi služio Kosovu. Oni smatraju da se bavljenje politikom traži posvećenost, vreme i uključenje u debate, suočavanje sa pritiscima mišljenja javnosti itd. Sve ovo se smatra ličnim i porodičnim uslovnim požrtvovanjem, koje vredi da se započne za dobrobit unapređenja Kosova.

Ostali mladi ocenjuju učešće u politici kao ličnu ambiciju nekih lica, koji se bave politikom zbog postizanja karijere. U tom slučaju interes lica za lične dobitke je glavni razlog bavljenja politikom. Što znači da se politikom ne bave za davanje doprinosa za rešavanje glavnih problema ljudi. Ovo mišljenje negativno utiče na volju mladih da se bave da doprinesu političkom životu zemlje. Oko 93.5% anketiranih mladih su izrazili svoja mišljenja da je politika van njihovog interesa i da ne nameravaju da se nekad dobrovoljno bave politikom (vidi figuru 4.10)¹⁴⁰. U ovim mišljenjima nema velikih razlika između mladih raznih etničkih pripadnosti. U Mitrovici mladi se sve više udaljavaju od politike, jer ne vide rešenje od nje¹⁴¹. Svako samo razmišlja o zapošljavanju kako bi opstao. Većina mladih su za „fleksibilno“ angažovanje u udruženjima ili klubovima za mlade, a ne za „formalno“ angažovanje u politici¹⁴².

Malo interesovanje mladih da se bave politikom u odnosu na predhodne generacije usklađeno je i sa tendencijom mladih sa većinom ostalih zemalja, gde je u zadnjim godinama, dokazano da političke partije imaju poteškoća da navuku mlade da se bave politikom¹⁴³

Mladi nemaju dovoljno pristupa u političkim odlučivanjima. Neučlanjivanjem u forume za mlade, oni ostaju van procesa odlučivanja koje sprovode političke partije u okviru njihovih struktura. Van ovog procesa one ne predviđaju drugo učešće za mlade, izuzev u slučajevima političkih kampanja.

Zastupljenost mladih na raznim političkim nivoima od

Slika 4.11: Zastupljenost u politici

mladih se ocenjuje kao veoma niska. Broj mladih političara na rukovodećim pozicijama je veoma mali. Oko 70% su istakli da mladi nisu dovoljno zastupljeni u politici (vidi figuru 4.11).¹⁴⁴

Učestvovanje na izborima

Pravo na glasanje predstavlja formu učešća mladih u demokraciji. U ovom pravcu, Kosovo predstavlja drugačiji model od ostalih zemalja u tranziciji. U većini ovih zemalja ima pada interesovanja stanovništva za učešće na izborima, a posebno interesovanje mladih. U Bosni i Hercegovini, na primer, samo oko 1/3 mladih učestvuje na izborima¹⁴⁵. Nedostatak interesa u većini zamalja se povezuje sa razočarenjem od sistema tranzicije i nepoverenje da će se izglasana politička klasa angažovati za ispunjenje obećanja data biračima.

I na Kosovu broj mladih glasača je u padu, jer kako ističu mladi interesi i angažovanje izabranih, u vezi pitanja mladih je sve manje i one ne vide nikakvog poboljšanja opšteg stanja na Kosovu, a posebno mladih¹⁴⁶. Učešće mladih na zadnjim lokalnim izborima je bilo oko 49%, a opšti broj birača koji su bili uzrasta za glasanje je 53%.¹⁴⁷

Primećuje se da je interes mladih za učešće na sledećim izborima veći. Oko 81.4% mladih se izrazilo da će ovo biti prvi izbori nakon završnog statusa Kosova (vidi figuru 4.12)¹⁴⁸.

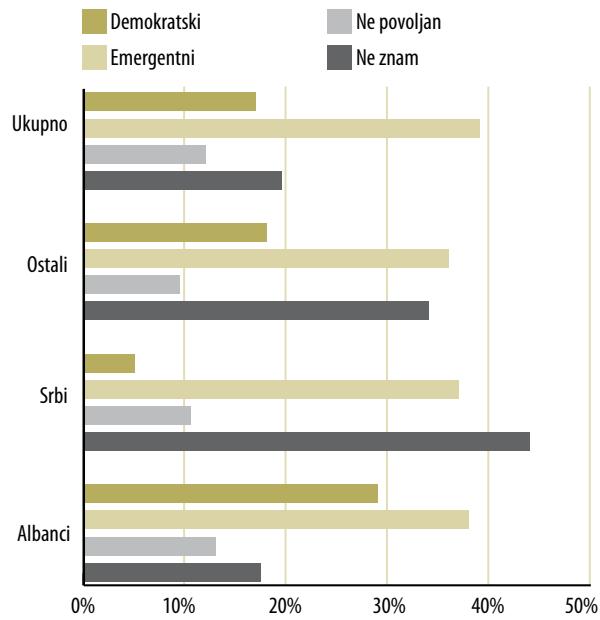
Ovo mišljenje imaju oko 83.1% mladih albanske nacionalnosti i oko 63.5% mladih srpske nacionalnosti. Interesovanje mladih za glasanje se takođe odražava u njihovim ocenjivanjima u vezi izbornog procesa. Samo oko 38% mladih smatra sadašnji izborni proces sa zatvorenim listićima demokratskim, kao i da je to više izborni sistem u uslovima emergencije koji iz korena treba menjati (vidi figuru 4.13).

Slika 4.12: Interesovanje za učešće na izborima

Slika 4.13: Ocenjivanja o izbornom sistemu na Kosovu

Koje je vaše mišljenje o izbornom sistemu na Kosovu?

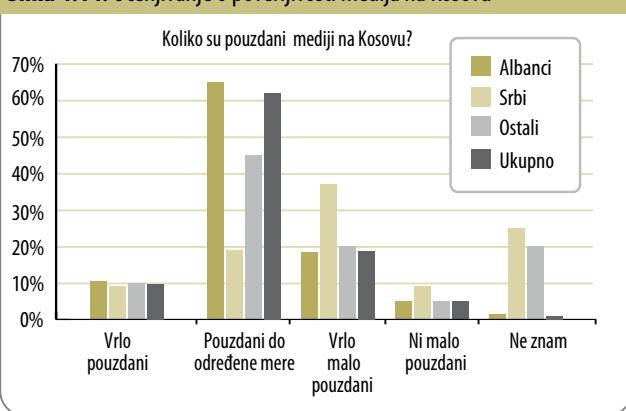

Pouzdanost u medije

Mediji imaju važnu ulogu u podsticaju građanskog angažovanja mladih za aktivno učešće u političkom i društvenom životu, ali uticaj medija na mlade najviše zavisi od stepena pouzdanosti koju oni imaju prema medijima.

Poverenje mladih u medije se razlikuje i to je povezano sa nivoom ekonomskog i društvenog razvoja zemlje. Ako se uzme u obzir redosled zemalja prema stepenu njihovih prihoda, primećuje se da je poverenje u medije opalo ili je nepromenjeno u odnosu sa razvijenim zemljama i ima povećanja u zemljama sa niskim prihodima¹⁴⁹. U zemljama Evropske zajednice poverenje u medije je relativno nisko, izuzev Skandinavskih zemalja¹⁵⁰.

Slika 4.14: Ocenjivanje o poverljivosti medija na Kosovu

Uloga medija u podsticanju mladih za njihovo informisanje može da bude važna za Kosovo, kada se zna da je pouzdanost mladih u medije u znatnoj meri.

Na pitanje koliko su mediji pouzdani na Kosovu, oko 73% maldih je odgovorilo da su mediji pouzdani, ili pouzdani do određene mere i samo oko 5% je istaklo da mediji nisu nimalo pouzdani. (vidi figuru 4.14)¹⁵¹.

Najviše poverenja u medije imaju mladi albanske nacionalnosti i o tome govori činjenica da oko 80% ima pouzdanja. Manje su pouzdani mediji za mlade srpske nacionalnosti. Samo 1 od 3 anketiranih mladih srba smatra da su mediji pouzdani.

Mediji na Kosovu su na početnoj fazi razvoja. Međunarodne organizacije su finansirale projekte za povećanje kapaciteta na osnovu raznih obučavanja za novinare ili mlade moderatore. Iako je nivo medija povećan, medijima na Kosovu treba dug put da odgovorno i profesionalno odgovori zahtevima njegovog društva.

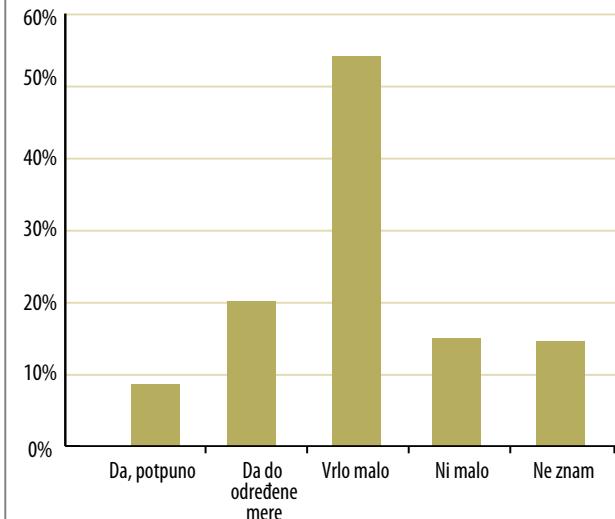
Mladi danas imaju pristupa mnogim elektronskim i pisanim medijima, kao što su radio, televizija, štampa, internet itd. Većina su privatni izvori informacija. Televizija je glavni izvor informacija i najkorišćeniji medij za informisanje mladih. Radio je drugi izvor informacija, a štampa i internet su treći. Ovaj redosled je isti za sve etničke grupe.

Albanska omladina želi češće emisije o obrazovanju i edukaciji, a srpska omladina više želi sportske događaje. Samo oko 155 od 1200 anketiranih prate vesti ili informativne emisije. Takođe, samo 1% mladih je istaklo da im se dopadaju više emisije o verskim pitanjima.

Zahtevi mladih prema medijima su mnogo veći i to zbog upoređivanja stranih medija sa medijima na Kosovu. Na pitanje da li mediji na Kosovu ispunjavaju potrebe mladih, manje od 8% mladih je odgovorilo da ispunjavaju

Slika 4.15: Mediji i potrebe mladih

Da li mediji na Kosovu ispunjavaju potrebe mladih na Kosovu?

potrebe, a 55% mladih je istaklo da mediji ne ispunjavaju dovoljno njihove zahteve (vidi figuru 4.15)

4.4 Politika i prioritete mere

Postizanje kulture učešća

Javne institucije, NVO- e mladih i mediji trebaju da sarađuju u vezi utvrđivanja mera neophodnih delatnosti koje pomažu stvaranju kulture učešća kod šire javnosti, ali posebno u javnoj administraciji, porodici i kod mladih. Uključenje Građanskog vaspitanja kao poseban predmet u formalnom obrazovanju može biti dobar način za vaspitanje mladih.

Ispunjene pravnog kadra

Sprovođenje načela učešća mladih je u vezi pripreme pravnog kadra koji ne samo da poznaje prava mladih kao zadatak institucija, već i jasno utvrđuje pravila odlučivanja institucionalnog dijaloga, određujući prava, odgovornosti i obaveze svakog činioца. Demokratizacija i transparentnost između odnosa javnih institucija i građana, integriteta javnih zaposlenika, konflikta interesa u javnoj administraciji, poboljšanja pristupa informisanju, kreiranje transparentnih mehanizama, standarda etike itd. su neke od glavnih komponenti ovog dijaloga.

Podrška projektima za učešće

Javne vlasti trebaju da podrže inicijative mladih koje su u vezi učešća mladih. Ona se ne odnosi samo na finansijsku pomoć, već i na olakšanje administrativnih procedura, savetovanje ili ekspertize za mlade, posebno mlade koji

su geografski izolovani. Za takve podrške treba preduzeti kampanje informisanja, tako da one ne ostanu u rukama jedne privilegovane grupe mladih, kao i da podstaknu zainteresovane donatore za finansiranje.

Monitorisanje sprovođenja politika

Mladi trebaju biti uključeni u procesu monitorisanja sprovođenje politika koje su direktno povezane sa

životnim interesima građana u celini a posebno mladih. Monitorisanje brojnih strategija sektorskih reformi, borba protiv korupcije, transparentnost i kvalitet usluga javne administracije itd. su neki od glavnih pravaca, gde se može podstaći aktivna uloga omladinskih organizacija.

PRILOG 1

Anketa o Izveštaju ljudskog razvoja - Kosovo 2006

U toku izrade Izveštaja o ljudskom razvoju – 2006 sprovedeno je anketiranje od strane Integra Consulting, koja je ciljala evidentiranju mišljenja i analiza o postignućima i problemima mlađih na Kosovu. Rezultati ankete su korišćeni u Izveštaju uporedno sa obezbeđenim informacijama od statističke javne institucije Kosova, međunarodnih organizacija, kao i objavljivanje raznih domaćih i međunarodnih autora.

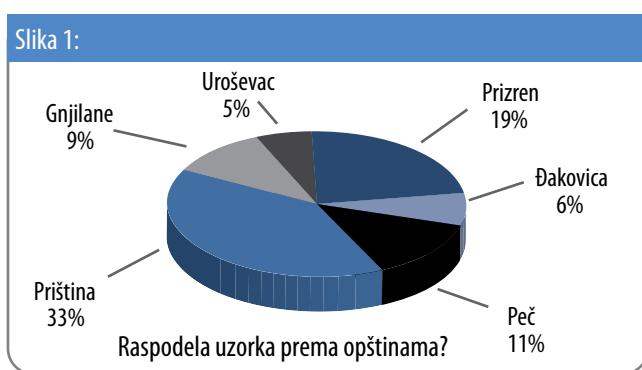
Uzorak

Struktura uzorka je osnovana na dva glavna kriterijuma, a to su: uzrast i etnička pripadnost. Uzorak uključuje 1200 lica uzrasta od 15 do 29 godina, 800 su uzorci albanske nacionalnosti, 200 srpske i 200 iz ostalih manjinskih zajednica. Uzorak obuhvata urbane i ruralne zone Kosova. Geografska raspodela uzorka prema etničkoj pripadnosti predstavljena je u (tabeli 1).

Tabela 1: Geografska i etnička raspodela uzorka

Regija	Opština	Albanci	Srbi	Ostale zajednice	Total
Mitrovica	Mitrovica, Zvečan, Zubin Potok, Leposavić, Vučitrn, Srbica	90	84	32	206
Priština	Priština, Podujevo, Obilić, Kosovo -polje, Štimlje, Glogovac, Lipjan	302	42	45	389
Gnjilane	Gnjilane, Kamenica, Vitina, Novobrdo	69	36	7	112
Uroševac	Uroševac, Štrpc, Kačanik,	51	7	2	60
Prizren	Prizren, Suvareka, Dragaš, Mališevo	141	7	80	228
Đakovica	Đakovica, Orahovac	63	8	2	73
Peć	Peć, Istog, Klina, Dečane	84	16	32	132
Totali		800	200	200	1,200

Slika 1:

55.4% anketiranih žive u ruralnim zonama, a 44.6% u urbanim zonama. Raspodela uzorka u ruralnim i urbanim zonama prema etničkoj zastupljenosti predstavljena je u (tabeli 2). Broj anketiranih iz ruralnih zona je viši kod mlađih srpske zajednice.

Tabela 2: Raspored uzorka prema etničkoj zastupljenosti i prema ruralnim i urbanim zonama u (%)

	Albanci	Srbi	Ostale zajednice	Total
Ruralne zone	54.4	66.0	49.0	55.4
Urbane zone	45.6	34.0	51.0	44.6

Upitnik

Izrada upitnika je realizovana od stručnjaka Integra Consulting u saradnji sa UNDP-a. On je izrađen od 100 glavnih pitanja, raspoređenih u 9 pogлавља koja imaju u obzir strukturu Izveštaja ljudskog razvoja i problematiku kojom se ona bavi. Pitanja u svakom poglavljiju daju razne informacije

u vezi: podataka o anketiranom, podaci o porodici, učešću mlađih u društvu, socijalne odnose mlađih, pristupu mlađih u javne institucije i infrastrukturi, kao i pitanja o obrazovanju mlađih, socijalni status, razvoju i politici. Pitanja su ciljala dobijanju šire informacije o mlađima na Kosovu. Osim pitanja koja se odnose na anketirano lice, deo pitanja cilja dobijanju informacija sa aspekta njihovih porodica.

Anketiranje i metodologija

Praktično sprovođenje ankete je prošlo nekoliko faza. Na početku su 30 anketiranih upoznati o sadržaju ankete,

kao i o njenim glavnim pitanjima. Testiranje upitnika je izvršeno u Prištini. Izbor anketiranih je bio slučajan i broj anketiranih za pilot efekte je bio 30 ili 2.5% uzorka. Zajedno sa anketiranim u pilot procesu su učestvovali i stručnjaci koji su bili uključeni u izradi upitnika. Date primedbe od anketiranih su predstavljene u završnom upitniku.

Anketa je izvršena sa slučajno anketiranim u zonama određenim od Integra Consulting čuvajući njihovu poverljivost. Vršioci anketiranja su tražili što više odgovora od anketiranih. 34% od celokupnog broja popunjениh upitnika na terenu je kontrolisano u cilju proveravanja njihove tačnosti. To je izvršeno u toku sprovođenja anketa na terenu, a deo anketa je popunjen uz prisustvo nadgledaoca Integra Consulting. Isto tako oko 10% anketiranih, koji su svoje kontakt podatke dali određenim osobama, je ispitano i potrvdili su svoje anketiranje.

U toku procesa anketiranja 24 lica nije želelo da bude anketirano, zbog nedostatka vremena ili volje, i većina njih je bilo iz Prištine. Osam upitnika je bilo nevažeće, zbog neregularnosti informacije u njima.

2. Okrugli stolovi u fokus grupama

Integra Consulting je organizovala okrugle stolove sa grupama u cilju ocenjivanja pitanja koja su od posebnog značaja. Grupe su određene u saradnji sa stručnjacima iz UNDP-a. Organizovano je 14 okruglih stolova za 9 kategorija: studenti, biznis zajednica, politički aktivisti i političari, roditelji, nezaposleni, ratni veterani, umetnici, civilni službenici i manjinske zajednice.

Isto tako, UNDP je organizovao sedam javnih rasprava sa studentima, učenicima srednjih škola, NVO aktivistima, aktivistima foruma mladih u političkim partijama, novinarima itd, u šest gradova Kosova (Peć, Dakovici, Gnjilanu, Uroševcu, Mitrovici, Orahovcu) i jedna rasprava je organizovana na Prištinskom Univerzitetu, departament sociologije. Na svim susretima je učešće bilo zadovoljavajuće i učestvovali su isto tako i mlađi iz opština Prizren, Dragaš, Dečani, Istog, Klina, Suva reka, Mališevo, Srbica, Kamenica, Novobrdo, Zubin Potok i Vitina.

Bibliografija

- Akademija za Obrazovni Razvoj-Američka Agencija za Međunarodni Razvoj (AED - USAID, Proces Budućeg Statusa na Kosovu, 19 juli 2006
- Centar za Obrazovanje na Kosovu, Osnovno obrazovanje u funkciji ljudskog razvoja, 2006
- D. Pupovci, San za višeetičko obrazovanje – nerealnost i realnost u visokom obrazovanju na Kosovu, Priština, maj 2006
- European Training Foundation-Vocational Education and Training, Country Self Study on VET Financing, draft dokument, 2006
- European Union, White Paper, CEC, 2001
- Fond za Demografske Aktivnosti Ujedinjenih Nacija, Demografska, socijalna i reproduktivna situacija na Kosovu, Priština, juli 2003 uzeto u <http://www.unfpakos.org/docs/DHS-2003/English.pdf> u 2006 godini.
- Pupovci D., Georg L.F. Woeber, visoko obrazovanje za manjine na Kosovu, problemi, rešenja i učenja, Priština,Maj 2006 uzeto u <http://www.KEC-ks.org/botimet/education.pdf> u 2006 godini.
- IARD ((The Institute for Foreign Language Teaching Research from Milan), Study on the state of young people and youth policy in Europe, January 2001 uzeto u http://ec.europa.eu/youth/doc/studies/iard/summaries_en.pdf u 2006 godini.
- International Labor Organization, Stimulating Youth Entrepreneurship: Barriers and incentives to enterprise start-ups by young people, 2006 uzeto u <http://www.ilo.org/dyn/empent/docs/F2125512235/WP76-2006-Rev.pdf> u 2006 godini.
- International Monetary Fund, Aide Memoire, 2006
- Kosovo Civil Society Foundation, Mapping analyses of civil society in Kosovo, September 2005
- Kosovski Centar za Izvore, Rezultati izbora, 2002 i 2004
- Likaj. R, Ismajli F, Country Peer Review, a World Bank study, 2006
- Ministarstvo Obrazovanja, Nauke i Tehnologije, Strategija razvoja visokog obrazovanja na Kosovu 2005-2015, Priština 2004
- Ministarstvo Obrazovanja, Nauke i Tehnologije, Strategija za razvoj Obrazovanja, Nauke i Tehnologije na Kosovu 2007-2013, 2006
- Ministarstvo Privrede i Finansija, Mesečni pregled privrede Kosova, juli 2006
- Ministarstvo Privrede i Finansija, Srednjoročni rok Troškova 2006-2008, mart 2006 uzeto u <http://www.seerecon.org/kdm/Kosovo%20MTEF%20March%202006.pdf> u 2006 godini.
- Ministarstvo Rada is Socijalnu Dobrobit, Rad i zapošljavanje, Godišnji izveštaj, Priština, 2005.
- Ministarstvo Rada i Socijalnu Dobrobit, Departament za Rad i zapošljavanje, Promovisanje rada – izveštaj performansi 2005/2006, juni 2006
- Ministarstvo Rada i Socijalnu Dobrobit, Akcioni plan za zapošljavanje mladih na Kosovu, Priština, oktobar 2006
- Ministarstvo za Kulturu, Omladinu i Sport, Departament Mladih, "Politika Mladih na Kosovu", javni nacrt, oktobar 2006
- Ministarstvo za okolinu i prostorno planiranje, Prostorni za razvoj Kosova, Pristina 2005.
- Ministarstvo za okolinu i prostorno planiranje, Prostorni Plan za Kosovo 2005-2015, decembar 2005
- Mladi u Jugoistočnoj Evropi, – Izveštaj sa konferencije u Rimu o Učešću, Osnaživanju i socijalnom uključenju, jun 2002
- Organizacija za Ekonomsku Saradnju i Razvoj, Education at a Glance, 2005
- Organizacija zar Bezbednost i Saradnju u Evropi-Misija na Kosovu: Skupštine Mladih za Razvoj Zajednica, 2006, uzeto u: <http://www.osce.org/kosovo> u 2006 godini.
- Program za Razvoj Ujedinjenih Nacija, Izveštaj o ljudskom razvoju – Kosova 2004, Priština, 2004. Oxford: Oxford University Press, 2004 uzeto u http://hdr.undp.org/reports/global/2004/pdf/hdr04_complete.pdf u 2006 godini.
- Pupovci D., Woeber G., Visoko obrazovanje za manjinske zajednice na Kosovu, Priština, Maj 2006
- Sommers, M. dhe Buckland, P, Parallel worlds - Rebuilding the education system in Kosovo; IIEP, UNESCO, 2004 uzeto u <http://www.unesco.org/iiep/PDF/pubs/kosovo.pdf> u 2006 godini.
- Svetska Banka, Anketa za održavanje životnog standarda, Priština 2001, uzeto u <http://www.worldbank.org/LSMS/country/kosovo/docs/KOSBID.pdf> uzeto u 2006 godini.
- Svetska Banka, Ocenjivanje siromaštva na Kosovu, Priština 20 decembar 2001 Prognoze
- Svetska Banka, Ocenjivanje siromaštva na Kosovu, 16 juni 2005 uzeto u http://siteresources.worldbank.org/INTKOSOVO/Country%20Home/20662049/Kosovo_PA_report_final-16June2005.pdf u 2006 u godini.
- United Nations Children's Fund and World Bank, Youth in South Eastern Europe, June 2002
- United Nations Children's Fund, The Children-Adolescence, Pristina, 2006
- University of Graz, Education and Media in Southeast Europe - Country reports, 1999 uzeto u http://www-gewi.kfunigraz.ac.at/csb/sc/country_reports/index.htm u 2006 godini.
- Valli Corbanese, Gianni Rosas, Young people's transition to decent work: evidence from Kosovo, ILO, November 2006
- Vlada Kosova, Plan za sprovođenje standarda Kosova, juli, 2004
- Vlada Kosova, Akcioni plan za zapošljavanje mladih na Kosovu, Priština, oktobar 2006
- World Bank, Kosovo- Public Expenditure and Institutional Review, September 2006.

- World Bank, World Development Report 2007, uzeto http://www.wds.worldbank.org/external/default/main?pagePK=64193027&piPK=64187937&theSitePK=523679&menuPK=64187510&searchMenuPK=64187283&theSitePK=523679&entity-ID=000112742_20060913111024&searchMenuPK=64187283&theSitePK=523679 u 2006 godini.
- Zavod za Statistiku Kosova , Kosovo u brojkama 2005, januar 2006 uzeto u http://www.ks-gov.net/esk/esk/pdf/english/general/kosovo_figures_05.pdf in 2006 u 2006 godini.

Fusnote

- 1 U ovom izvestaju namenjeni izrazi "omladina" i "mladi ljudi" odnosi se o mладима u doba od 15 to 29 godina.
- 2 UNICEF and World Bank, Youth in South Eastern Europe, June 2002.
- 3 Ova odrednica je ugrađena u Nacrtu zakona "o jačanju i većem uključivanju mladih" koji je u process usvajanja od Kosovskog Parlamenta.
- 4 SZK, Kosova u brojkama 2005, Priština, januar 2006.godine
- 5 Svetska Banka, Anketa za merenje životnog standarda, 2001.godine.
- 6 Domaćinstva su zajednice osoba koja žive zajedno, hrane se zajedno i upotrebljavaju zajedno njihove prihode.
- 7 UNFPA, Demografska, socijalna i reproduktivna situacija na Kosovu, juli 2003. godine.
- 8 UNDP, Anketa o Izveštaju o ljudskom razvoju 2006, Pristina, juni 2006 godine.
- 9 Isto.
- 10 Sa rasprave za okruglim stolu sa mладима Gnjilana, 14.novembra 2006. godine
- 11 Sa rasprave za okruglim stolu sa mладима Peć, 9 novembra 2006.godine
- 12 UNDP, Anketa o Izveštaju o ljudskom razvoju na Kosovu 2006, Pristina, juni 2006 godine
- 13 UNDP, Anketa o Izveštaju o ljudskom razvoju na Kosovu 2006, Pristina,juni 2006 godine
- 14 Isto.
- 15 Sa rasprave za okruglim stolom sa mладима Gnjilana, 14.novembra 2006. godine
- 16 Sa rasprave za okruglim stolom mладих u Orahovcu, 23 novembra 2006. godine
- 17 Anketa o izveštaju o ljudskom razvoju, Kosovo 2006, Pristina, juni 2006. godine
- 18 WB, UNICEF, Youth in South Eastern Europe, June 2002.
- 19 Sa rasprave za okruglim stolom sa roditeljima u Prištini, 9 avgusta 2006. godine
- 20 UNDP, Anketa o Izveštaju o ljudskom razvoju na Kosovu 2006, Pristina, juni 2006.godine.
- 21 Sa rasprave mладих iz manjinskih zajednica u Prištini, 8 avgusta 2006.godine.
- 22 EU White Paper, CEC, 2001.
- 23 MKOS, Omladinska politika na Kosovu (nacrt), 27 oktobra 2006.godine.
- 24 Vlada Kosova, Plan za implementaciju standarda za Kosovo, juli 2004 godine
- 25 Svetska Banka, Ocena siromaštva na Kosovu, 20 decembar 2001.godine
- 26 Očekivanja MMF, for data 2001-2003 IMF, Aide Memoire, May 2006 while for data 2004-2006 IMF, Aide Memoire , February 2007.
- 27 Ministarstvo za Privredu i Finansije, Proračun srednjoročnih rashoda 2006-2008, mart 2006.godine
- 28 UNDP, Anketa o Izveštaju o ljudskom razvoju, Kosovo 2006, Pristina, juni 2006.godine
- 29 IMF, Aide Memoire, May 2006
- 30 Kosovo je dodato radi upoređivanja od strane autora ILJR prema približnim iznosima doznaka.
- 31 Na osnovu izveštaja ESI-a, 'Cutting the Lifeline" od 18 septembra 2006 godine, primetilo se celokupno opadanje novčane posilke. Međutim, izveštaj MMF (IMF Aid Memoire of 19-27 February 2007), navodi da u zadnje dve godine, ipak je došlo do narasta novčanih pošiljaka.
- 32 Veliki broj emigranata vraćen je 1999.godine iz Nemačke i Engleske, koje su pre i tokom konflikta na Kosovu primenile olakšavajuća pravila za doček kosovskih emigranata.
- 33 Svetska Banka, Ocena siromaštva na Kosovu, 16 jun 2005.godine
- 34 Isto.
- 35 Svetska Banka, Ocena siromaštva na Kosovu, 16 jun 2005.godine
- 36 Isto.
- 37 AED - USAID, Proces o budućem statusu Kosova, 19 juli 2006.godine
- 38 Sa rasprave za okruglim stolom mладих u Prištini, Gnjilanu i Uroševcu, avgust- novembar 2006
- 39 Ministrstvo Sredine i Prostornog Planiranja, Prostorni plan Kosova 2005-2015, decembar 2005.godine
- 40 Sa rasprave za okruglim stolom mладих u Prištini, 8 avgust 2006 godine
- 41 UNDP, Izveštaj o ljudskom razvoju 2004. godine
- 42 Većina statističkih podataka na Kosovu su samo procene, pošto od 1981.godine nije bilo pravog popisa, indikatore po glavi stanovnika, takodje i procene. Tim koji je radio ovaj izveštaj je bio u dilemi da li da navodi raspon vrednosti za svaki indikator ili da se osloni na srednju vrednost. Radi jednostavnosti izveštaja, odlučeno je da se kod svih indikatora navodi samo jedna vrednost
- 43 Slika 1.13 se povezuje sa narednim slikama; 1.14, 1.15 i 1.16, a koje imaju za cilj da nam dodatno prikazuju da neke zemlje sa visokim indeksom ljudskog razvoja, mogu da zadrže indikatore sa manjim vrednostima. Ovo je deo metodologije indeksa globalnog ljudskog razvoja. Vrednosti su uzete iz raznih godina.
- 44 Za upoređivanje pokazatelja upotrebljene su vrednosti iz Globalnog izveštaja o ljudskom razvoju, 2005.godine, koje se pozivaju na podatke iz 2003.godine.
- 45 Podaci iz 2001 o 2004.godine uzeti su iz Izveštaja o Ljudskom razvoju-Kosovo 2004 godine.
- 46 UNDP, Anketa o Izveštaju o ljudskom razvoju-Kosovo 2006, Priština, juni 2006.godine.
- 47 UNDP, Anketa o Izveštaju o Ljudskom razvoju - Kosovo 2006, Priština,juni 2006.godine
- 48 Podaci iz 2001 i 2004 godine iz Izveštaja o Ljudskom razvoju-Kosovo 2004. Godine
- 49 Iz ovih razloga problemima obrazovanja i zapošljavanja mладих posvetiće se dva posebna poglavља u ovom izveštaju u kojem se analizira stanje i predlažu se prioritete i specifične mere i politika.
- 50 Sommers, M. dhe Buckland, P.:Parallel worlds - Rebuilding the education system in Kosovo; IIEP, UNESCO, 2004.
- 51 University of Graz, Education and Media in Southeast Europe – Country reports, 1999.

- 52 UNDP, Anketa o Izveštaju o Ljudskom razvoju, Kosovo 2006, Pristina, juni 2006.godine.
- 53 Sa rasprave sa roditeljima učenika u Prištini, 9 avgusta 2006.godine
- 54 UNDP, Anketa o Izveštaju o ljudskom razvoju, Kosovo 2006, juni 2006.godine.
- 55 Prema podacima Svetske Banke, stopa upisa u osnovnom obrazovanju u zemljama EU -15 iznosi 100%.
- 56 Centar za Obrazovanje na Kosovu, Osnovno obrazovanju u funkciji ljudskog razvoja, 2006.godine.
- 57 UNICEF, The Children-Adolescence, Pristina, 2006.
- 58 Centar za Obrazovanje na Kosovu, Kvalitetno osnovno obrazovanje u funkciji ljudskog razvoja, 2006.godine.
- 59 The World Bank, Kosovo- Public Expenditure and Institutional Review, September 2006
- 60 MONT, Plan i strategija razvoja obrazovanja, nauke i tehnologije 2007-2013.
- 61 ZSK- Kosovo u ciframa. Najniža srednja plata od 163 Evra mesečno, pripada radnicima zdravstva, ali to se odnosi i na srednje i nekvalifikovano osoblje ovog sektora.
- 62 Mesečna plata u ovom sektoru je 164 Evra mesečno.
- 63 ETF, Country Self Study on VET Financing, draft document, 2006
- 64 Likaj. R, Ismajli F, Country Peer Review, 2006.
- 65 Isto.
- 66 Prema podacima Prištinskog univerziteta
- 67 OECD Education at a Glance, 2005.
- 68 UNDP, Anketa o Izveštaju o ljudskom razvoju, Kosovo 2006, juni 2006. godine.
- 69 Isto.
- 70 Sa rasprave sa studentima Prištinskog univerziteta održane 7 avgusta 2006. godine.
- 71 Sa rasprave sa roditeljima mladih održane u Prištini 9 avgusta 2006. godine.
- 72 Georg L.F. Woeber, Visoko obrazovanje kod zajednica na Kosovu, Pristina, maj 2006
- 73 Riinvest, 2004.godine
- 74 MONT, Razvojna strategija visokog obrazovanja na Kosovu od 2005-2015, Priština 2004 godine.
- 75 Sa rasprave sa predstavnicima poslovne zajednice-biznisa, Priština, 3.avgusta 2006 godine.
- 76 UNDP, Anketa o Izveštaju o ljudskom razvoju, Kosovo 2006, jun 2006. godine.
- 77 MONT, Kosovska strategija za razvoj obrazovanja, nauke i tehnologije 2007-2013, 2006.godine
- 78 D.Pupovci, San za multietničko obrazovanje-iluzija i realnost u visokom obrazovanju na Kosovo, Priština, maj 2006.
- 79 The World Bank, Kosovo- Public Expenditure and Institutional Review, September 2006
- 80 Zemlje koje su postale članice Evropske Unije u 2004 su: Poljska, Estonia, Madjarska, Latvia, Slovakia, Slovenia, Republika Česke, Kipar i Malta.
- 81 Georg L. F.Woeber, Visoko obrazovanje za manjinske zajednice na Kosovu, problemi i rešenja, Maj 2006.
- 82 Sa okruglog stola sa mladima iz Uroševca, 11 novembar 2006.
- 83 UNDP, Anketa o Izveštaju ljudskog razvoja na Kosovu 2006, Priština, jun 2006
- 84 Valli Corbanese, Gianni Rosas, Young people's transition to decent work: evidence from Kosovo, ILO, November 2006
- 85 To podrazumeva zapošljavanje u registrovanoj kompaniji i za ugovor rada, prema Svetskoj organizaciji rada (SOR)
- 86 MRSD, Akcioni plan zapošljavanja mladih na Kosovu, oktobar 2006.
- 87 UNDP, Anketa o Izveštaju ljudskog razvoja Kosova, Priština, jun 2006
- 88 Sa okruglog stola mladih održan u Prištini, 5 avgust 2006
- 89 Carbanese V, Rosas G., Young people transition to decent work: Evidence from Kosovo, ILO, novembar 2006.
- 90 Podaci MEF-a, oktobar 2006.
- 91 MRSD, Akcioni plan zapošljavanja mladih na Kosovu, oktobar 2006.
- 92 Isto
- 93 UNDP, Anketa o Izveštaju ljudskog razvoja Kosova 2006, jun 2006.
- 94 ESK, Kosovo u ciframa 2005, januar 2006.
- 95 Sa okruglog stola mladih održanom u Prištini, 5 avgust 2006.
- 96 Sa okruglih stolova mladih održanih u Prištini, Gjilanu, Uroševcu Orahovcu, avgust-novembar 2006..
- 97 Sa okruglog stola mladih u Prištini, 5 avgust 2006.
- 98 UNDP, Anketa o Izveštaju ljudskog razvoja na Kosovu 2006, jun 2006.
- 99 Ministarstvo Sredine i Prostornog Planiranja, prostorni i razvojni plan Kosova, Priština 2005.
- 100 UNMIK Regulation 2001/9 on the constitutional Framework of self – Government in Kosova
- 101 UNMIK Regulation 2004/18 on the Promulgation of the Gender Equality Act of Kosova.
- 102 Valli Corbanese, Gianni Rosas, Young people's transition to decent work: evidence from Kosovo, ILO, November 2006.
- 103 MRSD, Posao i zapošljavanje, Godišnji izveštaj, Pristina 2005.
- 104 MEF, Mesečni pregled kosovske ekonomije, jul 2006
- 105 MRSD, Akcioni plan zapošljavanja mladih na Kosovu, oktobar 2006.
- 106 Navedene kategorije, 'Kvalifikovani' i 'Nekvalifikovani' su standardi navedeni od Evropskog Okvira za Kvalifikaciju.
- 107 Sa okruglog stola mladih održanom u Gnjilanu, 14 novembar 2006.
- 108 Sa okruglog stola mladih održan u Prištini, 3 avgust 2006
- 109 ILO, Stimulating Youth Entrepreneurship: Barriers and incentives to enterprise start-ups by young people, 2006.
- 110 UNDP, Anketa o Izveštaju ljudskog razvoja na Kosovu 2006, Priština, jun 2006
- 111 Sa sastanka o biznisu, održan sa mladima u Prištini, 3 avgust 2006.
- 112 MKOS, Departman mladih, " Politika Kosova za Mlade", javni nacrt, oktobar, 2006.
- 113 Podaci o profesionalnom obučavanju su uzeti iz Godišnjeg izveštaja za 2005 i javnog zavoda za zapošljavanje
- 114 UNDP, Anketa o Izveštaju ljudskog razvoja Kosova 2006, Prishtina, jun 2006

- 115 Svetska Organizacija Rada je ocenila u 2005 godini efekat zavoda za zapošljavanje na osnovu jednog istraživanja. Rezultati su pokazali da od diplomiranih u Centrima profesionalnog obučavanja su se zaposlili oko 40.8% muškarca i 28.1% žena.
- 116 Ovo ministarstvo je odgovorno za razvoj i nadzor sprovođenja usluga javnih službi, razvoj kapaciteta i civilnih usluga, kao i sistem plata zaposlenih u javnoj službi.(Aneks IX Pravilnika UNMIK-a, br. 2005/15)
- 117 Pravilnik UNMIK-a Br. 2001/36 o civilnoj usluzi na Kosovu i 12 postojećih upustava koja proizilaze iz pravilnika.
- 118 IKAP je glavna odgovorna institucija za obučavanje zaposlenih u civilnoj službi Kosova.
- 119 EC, White Paper – a new impetus for European youth, November 2001
- 120 Tokenizam je pojam koji predstavlja mišljenje da je mladima dato pravo da se izražavaju, a u stavri oni nemaju velikog uticaja u društvenom životu.
- 121 UNDP, Anketa o Izveštaju ljudskog razvoja Kosova 2006, Priština, jun 2006
- 122 UNDP, Anketa o Izveštaju ljudskog razvoja Kosova 2006, Priština, jun 2006
- 123 MKOS, Omladinska politika Kosova, oktobar 2006
- 124 KCSF, Mapping analyses of civil society in Kosovo, September 2005
- 125 Takođe tu, 106
- 126 UNDP, Anketa o Izveštaju ljudskog razvoja – Kosovo 2006, Pristina, jun 2006
- 127 UNDP, Anketa o Izveštaju ljudskog razvoja – Kosovo 2006, Pristina, jun 2006
- 128 Kao deo programa „Youth Post Conflict Participation Program“ finaciran od UNDP-a i sproveden od IRC
- 129 Karta Evropske komisije „Novi podsticaj za mlade Europe“
- 130 Misija OEBS-a na Kosovu; Omlađinski Asambleji za razvoj zajednica, 2006
- 131 Novi projekat Svetske Banke koji jamči jačanje socijalne kohezije i saradnju između mlađih raznih etničkih grupa, predviđa finansiranje raznih projekata za Omladinske centrove nasuprot aplikacija.
- 132 UN – Volonterizam na Kosovu, 2003
- 133 UN- Volonterizam na Kosovu, 2003
- 134 UNDP, Anketa o Izveštaju ljudskog razvoja, Kosovo 2006, Pristina, Jun 2006.
- 135 Ovaj zakon je u toku procesa usvajanja od strane Skupštine Kosova.
- 136 Dopis predsednika omladinske mreže Kosova upućen Departmanu mlađih, oktobar 2006.
- 137 Sa okruglog stola održanom sa mladima koji se bave političkim delatnostima, avgust 2006
- 138 UNDP, Anketa o Izveštaju ljudskog razvoja na Kosovu- Kosovo 2006, Priština, Jun 2006.
- 139 Sa okruglih stolova održanih u Prištini, Peći, Uroševcu i Gnjilanu, novembar 2006.
- 140 UNDP, Anketa o Izveštaju ljudskog razvoja na Kosovu- Kosovo 2006, Priština, Jun 2006.
- 141 Sa okruglog stola održanom sa mladima u Mitrovici, novembar 2006
- 142 Sa okruglog stola održanom sa mladima u Prištini, novembar 2006
- 143 Mladi i politika – Glavni faktori u demokratskim odlučivanjima, Sofija 2005
- 144 UNDP, Anketa Izveštaja ljudskog razvoja na Kosovu- Kosovo 2006, Priština, Jun 2006.
- 145 Mladi u Jugoistočnoj evropi – Izveštaj sa Konferencije u Rimu o učešću, podsticaju i socijalnom obihvaćanju, jun 2002.
- 146 Sa okruglih stolova sa mladima u nekoliko opština Kosova.
- 147 CIK, Rezultati izbora, 2002 i 2004.
- 148 UNDP, Anketa o Izveštaju ljudskog razvoja- Kosovo 2006, Priština, jun 2006
- 149 WB, World Development Report 2007
- 150 IARD, Study on the state of young people and youth policy in Europe, January 2001.
- 151 UNDP, Anketa o Izveštaju ljudskog razvoja na Kosovu, Kosovo 2006, Pristina, jun 2006.

